

RŮZNÁ VYPRÁVĚNÍ O JEDNÉ SPOLEČNOSTI

Martin Buchtík

M^da

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

RŮZNÁ VYPRÁVĚNÍ O JEDNÉ SPOLEČNOSTI
Martin Buchtík

O AUTOROVÍ

Martin Buchtík (*1984) je sociolog a ředitel analytického ústavu STEM. Zabývá se tématy a výzvami spojenými s dynamicky se proměňující společností a tím, jak se formují a mění nálady veřejnosti. Je přesvědčený, že nestačí jen udělat vynikající analytickou práci, ale že musíme být schopni svá zjištění i srozumitelně předat těm, ke kterým hovoříme. V průběhu své pracovní kariéry působil v komerčním, akademickém i neziskovém sektoru. V minulosti mimo jiné řídil CVVM Sociologického ústavu AV ČR, doktorské studium absolvoval na Univerzitě Karlově se zaměřením na metodologii výzkumu.

RŮZNÁ VYPRÁVĚNÍ O JEDNÉ SPOLEČNOSTI

Martin Buchtík

© Martin Buchtík, 2023

ISBN 978-80-87748-81-7 (tištěná verze FES)

ISBN 978-80-87748-82-4 (elektronická verze FES)

ISBN 978-80-88609-06-3 (tištěná verze MDA)

ISBN 978-80-88609-07-0 (elektronická verze MDA)

PODĚKOVÁNÍ

Psaní textu vypadá vždy jako osamělá práce. První asociace, která se mi vybaví, je člověk, který ve spoře osvětlené samotě převádí své myšlenky do písmen. Podle dobové příslušnosti jsou průvodními rekvizitami kalamář a husí brk, psací stroj a cigaretový kouř nebo svítící obrazovka a kafe. Zpravidla jde o lidi, kterým text roste pod rukama, ví jasně, kam míří, a cítí, že jsou lidmi na svém místě...

...a právě to já při psaní nejsem. Následující text by proto nevznikl bez pomoci mnoha skvělých lidí a já sám jsem jeho autorem spíše v důsledku shody okolností a nepředloženého slibu. Chtěl bych proto poděkovat všem, kdo se na zrodu této knížky podíleli.

Nejen za finanční podporu, ale také za věcné, hluboké a náročné diskuse nad tím, kam a proč vlastně kráčíme a co má být naším cílem, děkuji Zastoupení Friedrich-Ebert-Stiftung v České republice, Masarykově demokratické akademii a za podporu kvantitativní části projektu Aktuálně.cz. Jmenovitě pak především Kateřině Smejkalové, Patriku Eichlerovi a Vladimíru Špidlovi – za to, že se nenechali odradit tím, že mi to dlouho trvá, a vždy přišli s radou či podporou mých nápadů. Davidu Klimešovi a Josefu Grešovi za to, že nám pomohli posunout analytickou část našeho snažení.

Knížka samotná stojí ze značné části na výzkumu, který jsme právě s podporou těchto tří institucí realizovali ve STEMu. Pokud vás zajímá více analytických věcí a dat, než uvádím zde, můžete si stáhnout závěrečnou zprávu, na níž se podílel celý výzkumný tým a z níž jsem zhusta vycházel. Zpráva je ke stažení zde: <https://www.stem.cz/projekty/ruzna-vypraveni-o-jedne-spolecnosti/>.

Analýza a interpretace dat rozhodně nejsou osamělé činnosti, je to vždy kolektivní dílo a zvláště v tomto případě bylo zapotřebí prošlapat několik slepých uliček, protože jsme se dostali do oblastí, v níž před námi nikdo nebyl. Díky proto patří Jitce Uhrové, Járovi Mazákovi, Sáře Komarové, Markovi Pourvi, Monice

Kalašové, Matěji Jungwirthovi, kteří výzkum realizovali. A vedle toho i všem ostatním ve STEMu, protože dělají skvělé věci, které nám umožňují pochopit, co se vlastně v naší zemi děje.

A nakonec děkuju Honzovi Hartlovi, který v roce 1990 STEM založil a od té doby sbíral data, jež jsou dnes unikátní výpovědi o české společnosti. Všechny ty časové řady, které v knížce uvidíte a které nám umožňují zasadit věci do širšího kontextu, jsou jeho ideou.

OBSAH

Předmluva	11
1. Úvod	15
2. Nejlepší vyprávění	19
3. Vyprávění o společnosti	21
Situační historky tvoří náš svět	21
Podezřele binární svět polarizované společnosti	22
4. Jak vysvětlit současnou společnost	25
Bubliny a internety	25
Jak zázemí ovlivňuje přemýšlení	26
5. Štěpení	29
Vidění světa	29
Smíšené pocity, ale vlastně spíš špatné	29
Nejsme zrovna ideální typy	37

Svět vidíme skrze klíčovou díрку	39
Neumíme rozlišovat	43
Co společnost domněle rozděluje a co ji rozděluje doopravdy	46
Tenké štěpící linie	51
Klíče a tanky	51
Geopolitické směřování	55
Na Západ... a ještě dál	55
Unie jako symbol	59
Budoucnost	65
Ať se každý svou pílí o vlastní blahobyt zaslouží	70
Zásluhy	71
Úspěch	75
6. Důsledky	79
Samé povinnosti – nejistota a role státu	79

Krise reprezentace – vzdálená politika	85
Chci, aby náš hlas byl slyšet	91
7. Klíčové obraty našich vyprávění	95
Konflikty	95
Fragmentarizace	97
Změna	99
Veřejné a soukromé	101
Ekonomické a sociální rozdíly	103
Důstojnost a uznání	105
Ostrovy pohody v moři šílenství	106
Politika	107
8. Závěr	111
Použitá literatura	113

PŘEDMLUVA

Politika zásadně působí na naše životní podmínky, náladu i očekávání. Málo si přitom uvědomujeme, že jsme účastníky politického dění s nemalým vlivem. Esej Martina Buchtíka *Různá vyprávění o jedné společnosti* vychází z průzkumu, který si společně zadaly naše dvě instituce: Friedrich-Ebert-Stiftung, zastoupení v České republice a Masarykova demokratická akademie.

Naše instituce plní v politických demokraciích roli tzv. politických nadací, v českém případě institutů. Jde o organizace hodnotově spojené s českou a německou sociální demokracií a jejich prostředími. Stranám jsou blízké, ale současně na nich zůstávají nezávislé. Jejich úkolem je vysvětlovat a promýšlet základy liberálně-demokratické politiky. Možná je to trochu nešťastné pojmenování v době občasných prudkých střetů o liberální a konzervativní podobu politiky, nicméně jde o dlouholetý a v řadě prostředí dobře srozumitelný pojem.

Základem demokratické politiky jsou tři principy: o budoucí podobě společnosti rozhodují politické strany podle své síly získané ve volbách; každému člověku jsou zaručena jeho lidská práva; násilí coby nástroj řešení politických sporů není přípustné. Je to malá politická násobilka, z níž leccos vyplývá i pro výzkum, který jsme si zadali u Ústavu empirických výzkumů STEM, a zde publikovanou esej jeho ředitele Martina Buchtíka.

Grafy v publikaci například ukazují, že mezi lety 2013 a 2020 rychle stoupla schopnost domácností vyjít s příjmem, mj. po letech zmražení minimální a zaručených mezd došlo k jejich rychlému růstu. Ve stejném období vzrostla bezmála o 20 % i spokojenost lidí s vlastním životem. Stejně tak se zvýšil počet lidí přesvědčených, že se vývoj v České republice ubírá správným směrem. Jedna z příčin, jakkoli nebudeme tvrdit, že jediná, jistě byla i v pádu jedné vlády začátkem léta 2013, volbách na podzim téhož roku a nástupu jiné vlády v lednu 2014.

Zároveň z dat výzkumu vyplývá, že valná většina obyvatel České republiky politice nedůvěřuje a že si zlepšení své osobní situace spojuje s politikou jen velmi slabě. Z dat zjevná skutečnost se ovšem v řadě případů nepřenášá do našeho veřejného, politického jednání. Jako kdybychom zapomněli, že ve svém ideálu je stát politicky, vůbec ne hodnotově (!), neutrální strukturou, kterou podle své síly získané ve volbách řídí ony leckým pohrdané politické strany.

Martin Buchtík v předkládaném textu píše, že nejlepší představu o názorech jednotlivce na vícero různých témat mu dá krátký rozhovor o devadesátých letech 20. století. Tehdy – leccos je popsáno ve výzkumu *Jedna společnost, různé světy* (2021) – se zkušenosti různých skupin lidí masově rozrůznily, pro jedny se svoboda devadesátých let stala příležitostí k podnikání, zahraničním cestám nebo zajištění výborného vzdělání pro vlastní děti. Pro jiné se rovnala ztrátě kontroly nad vlastním životem.

„Stát“ – a je jedno, zda šlo konkrétně o stát, kraje, obce nebo třeba velké podniky – totiž v jednom několikaletém okamžiku prošel prudkou proměnou, ve které nejenom postavil nad kolektivitu socialistické společnosti kapitalistický individualismus s dodnes ostentativně zdůrazňovanou rolí osobní odpovědnosti, ale především přestal poskytovat řadu služeb – od svobodáren pro mladé zaměstnance přes jesle a školky po společenskou stabilitu rovnající se pocitu bezpečí.

Dnes na tuto zkušenost přespříliš zapomínáme. Přitom by nám pomohla pochopit dělení probíhající ve společnosti přinejmenším ve třech ohledech: každého člověka zasahují různé krize odlišným způsobem (růst cen nájmu se netýká

majitelů nemovitostí; kdo přišel o výhodné ceny energií na podzim 2021, nebyl už tak zasažen po útoku Ruska na Ukrajinu; kdo je zdravý, nemusí tak palčivě vnímat dlouhé čekací lhůty na leckteré vyšetření). Souvisí s tím skutečnost, že i při pohledu zpět můžeme na řadu událostí a situací nahlížet s významnými odlišnostmi.

Třetí věcí je, že abyste mohli stát a veřejné služby využívat, musí pro vás být srozumitelné a dosažitelné. Abyste včas navštívili lékaře, musíte nejenom nějakeho mít, ale i vědět, že prevence může předcházet kolapsu, a také mít možnost se léčit podle jeho pokynů. Pokud tuto kompetenci nemáte, musí se vám stát se svými službami nabídnout. To už je ale opět politická debata.

Z různých výzkumů víme, že v řadě otázek má česká populace bez ohledu na své volební preference postoje velmi blízké, jde třeba o neprodlovování věku odchodu do důchodu nebo požadavek na bezplatnou zubařskou péči. Žádnou z těchto a dalších služeb ale nepřinese stát sám o sobě, protože by byl dobrý, ale jen podle politického zadání a shody na základních přístupech, třeba nezczizitelnosti dosaženého pokroku ve prospěch člověka.

O české společnosti píše na následujících stranách Martin Buchtík, čtivě a na základě vlastních bohatých zkušeností. Na nás coby zadavateli výzkumu a zastupci svých institucí bylo připomenout, že i když si to leckdy nemyslíme, spoluutváříme jednu společnost – a to i když o ní vyprávíme různě. A i když ji v rámci širší obecné shody na pravidlech chceme proměňovat jiným konkrétním směrem.

PATRIK EICHLER

ředitel Masarykovy demokratické akademie

KATEŘINA SMEJKALOVÁ

vědecká pracovnice Friedrich-Ebert-Stiftung, zastoupení v České republice

1. ÚVOD

Každý z nás si během života utváří nějakou představu o fungování společnosti. Je to jeden ze základních předpokladů k tomu, abychom vůbec mohli žít v každodenním setkávání s dalšími lidmi, ale i přemýšlet o sobě samých. Otázka po fungování společnosti od nepaměti fascinuje tím, že na ni nemáme jednoznačnou odpověď a že se naše představy často diametrálně liší. V posledních letech se pak věnuje značná pozornost zvláště tomu, zda, jak a čím je naše společnost rozdělená, není-li to náhodou více než dříve a kde najdeme příčiny takového rozdělení. A samozřejmě: co se s tím dá dělat? Následující analýza si neklade o nic menší cíl než nabídnout na tyto otázky odpověď.

Ať už zkoumáme nové fenomény, jako jsou algoritmy sociálních sítí, nebo proměňování sociální situace různých skupin společnosti, je nepochybné, že jednou z klíčových vlastností současné společnosti je změna. Nepřetržitě dílčí proměny jsou součástí jak jejího DNA, tak i toho, jak o ní různí lidé přemýšlejí. Přesvědčení, že žijeme ve zlomové době, je sice vlastní většině generací přinejmenším od Platóna, to však neznamená, že by se tato představa nějak omrzela nebo že by nebyla alespoň částečně pravdivá. Některé z těchto změn se přitom zdají být natolik významné, že určují charakter dnešní doby.

V předchozích výzkumech jsme se více zaměřovali na strukturu současné české společnosti a identifikovali témata, jež jsou pro ni stěžejní. Konflikt je v ně-

jaké podobě vlastní každé společnosti a dá se do značné míry popsat. Méně toho ale už víme o příčinách a způsobech formování rozličných názorů, byť můžeme konstatovat, že jedním z hlavních zdrojů konfliktu v České republice jsou socioekonomické rozdíly. Ve výzkumu, který jsme nyní realizovali pro Friedrich-Ebert-Stiftung a Masarykovu demokratickou akademii a ze kterého následující text do značné míry vychází, jsme se proto více zabývali právě rozdíly v názorech a postojích Čechů a Češek.

Třebaže panuje obecné přesvědčení, že česká společnost je hluboce rozdělená, data, jež máme k dispozici, tomu tak úplně nenasvědčují. Důležité nicméně je, že pokud společnost jako rozdělenou vnímáme, pak k ní tak i přistupujeme. To se zase odráží v tom, jak o společnosti vyprávíme a současně jakým vyprávěním nasloucháme. Z těchto odlišných vyprávění potom vytváříme i různé světy, přestože žijeme v jedné a té samé společnosti. Myslím, že právě na otázku, jak přicházíme k představám o fungování společnosti, kterými se pak ve svých životech řídíme, dosud nemáme adekvátní odpověď. Chtěl bych ji proto čtenářům v následujícím textu nabídnout.

Diskusemi nad koncepcí toho, jak o tak složitém tématu psát a co si z našich výzkumů odnést především, jsme s kolegy strávili desítky hodin. Podstatné pro nás bylo zvláště to, abychom byli srozumitelní nejen pro čtenáře vybaveného kompletním rejstříkem sociologické hantýrky, nýbrž pro co nejširší čtenářskou obec. Tato úvaha nakonec vedla i k volbě žánru eseje. Chtěl jsem se v ní, byť někdy za cenu mírného zjednodušení, vyhnout všem nesrozumitelným pojmům. A tak namísto „diskurzivních repertoárů“ píšu raději o vyprávěních, „krytalizaci norem“ a „dilema struktury a jednání“ pokud možno vynechávám úplně. Doufám přitom, že to bude ku prospěchu věci a že se díky tomu některé argumenty dostanou i mimo skupinu „zasvěcenců“, které hledání odpovědí na uvedené otázky fascinuje stejně jako mě.

Nemůžu říct, že by se o české společnosti neuvažovalo (ostatně několik pokusů jsme v poslední době provedli i my ve STEMu). Autoři a autorky jako

Dan Prokop, Saša Uhlová, David Klimeš, Kateřina Nedbálková, Pavel Pospěch, Vráťa Dostál nebo Mojmir Hampl ve svých knihách nasvěcují různé aspekty jejího fungování a problémy, se kterými se potýká (Prokop, 2019; Uhlová, 2018; Klimeš, 2020; Nedbálková, 2023; Pospěch, 2021; Dostál, 2021; Hampl, 2019). Jejich knihy se od mediálního mainstreamu liší tím, že do diskuse vnášejí nová témata, jejich analýzy nenabízejí jednoduchá řešení a neposkytují binární pohled na v podstatě jakoukoli otázku. Společně také ukazují, že lidé sice nejsou plně informovaní racionální aktéři, kteří by se jako roboti rozhodovali účelově racionálně, ale nejsou to ani nemohoucí loutky zmítané emocemi a vláčené životem řízením osudu a společností bez možnosti něco aktivně ovlivnit.

Konečně shodují se také na tom, že sociální zázemí mění výchozí možnosti člověka i pohled na svět, ve kterém žijeme. Jejich vyprávění nabízí značně odlišné perspektivy ukazující, že vedle témat každodenní pěny dní probublávají někde pod povrchem otázky obecnější povahy a že konflikt ve společnosti je v některých případech nevyhnutelný, protože odráží skutečně protichůdné zájmy různých sociálních skupin. Jsou také přesvědčeni, že identifikace příčin usnadňuje efektivní řešení konfliktu namísto dlouhodobého rozkládání společnosti.

Zdá se mi ale, že toto probublávání prochází texty jaksi mimochodem a stále nám proklouzává mezi prsty. Chtěl bych vyprávět právě o tom, **jaké obecné principy formují českou společnost a kde přecházejí v konkrétní domnělé nebo skutečné společenské a politické střety**. A kde naopak nikoli. Vedle toho je mým cílem zdůraznit témata, která nás spojují, a načrtnout cesty, jak rozpory ve společnosti konstruktivně přemostovat, případně konflikty formulovat po skutečných, nikoliv pouze zástupných osách, aby mohly být adekvátně uchopeny a reprezentovány na politické úrovni.

2.

NEJLEPŠÍ VYPRÁVĚNÍ

Vyprávění se zdají být tím, co nám nejlépe pomáhá pochopit místo a čas, ve kterém žijeme. To slovo nás provází od pohádek na dobrou noc až po prezentaci nejnovějšího technologického „gearu“, jehož záběry přenášejí stovky kamer do celého světa. Od hrdinských historek z mládí po romány, které sice dnes v zásadě nikdo nečte, ale alespoň moudře pokyvujeme nad jejich skvělou stavbou a hlubokým poselstvím (samozřejmě jen díky tomu, že na jejich motivy zrovna natočili seriál). Od selfička z výletu do zahraničí po obraz Mony Lisy překreslený umělou inteligencí do podoby současné fotografie. I účel vyprávění je různorodý: někdy potřebujeme jen vyplnit ticho, jindy předat zásadní sdělení.

Ale již tím, že vyprávíme, dokážeme věci pojmenovat.

Dobrá vyprávění mají své zákonitosti. Sledují děj a koncentrují příběh na jednu nebo několik málo hlavních postav. Umí vzbudit emoci, vypíchnout konkrétní perspektivu nebo problém, a především udržet pozornost, pokud možno od začátku do konce. V neposlední řadě musí být srozumitelná – skrze metafory, personifikaci, vizualizaci, emoce.

Denně vstřebáváme desítky příběhů. Předáváme jimi ostatním svou osobní zkušenost nebo skrze ně chápeme svět za její hranicí, pokud jim nasloucháme. V jádru jsou **vyprávění důležitou součástí toho, jak rozumíme světu**. Ale zároveň nám v některých momentech lepšímu porozumění i brání. Z dobrých

vyprávění máme zpravidla za **důvěryhodnější ta, která zapadají do naší životní zkušenosti**, aktuální nálady nebo jsou v souladu s dalšími vyprávěními, jichž si ceníme.

Lze samozřejmě namítnout, že nejpodařenější díla často některý z těchto principů porušují. Připustíme ovšem, že jde o promyšlený tah a že historka nebo proslov obstojí mnohem spíše, bude-li nepsaná pravidla nějak respektovat (Eco, 2013), případně je porušovat vědomě a cíleně než na bázi divokého experimentu. Tak či onak, společně s ostatními **příběhy bojují o naši pozornost i důvěru**.

Drtivá většina vyprávění se odehrává v běžném jazyce, který umožňuje nekonečné kombinace a variace příběhů založené na konkrétních událostech, na znalosti zvláštních okolností, popkulturních odkazů, jazykových hříček, klasické literatury, newspeaku, společných zážitků, více či méně trefného humoru, v českém prostředí s využitím vysoké míry nadsázky, sarkasmu a ironie. V jiných prostředích s odkazem na mýty, posvátné texty, různé tradice a zvyklosti, nářečí. Když to shrnu, běžný jazyk dává docela dost prostoru pro to učinit vyprávění zajímavým.

Oproti tomu máme vyprávění (nebo spíš žánrový pokus o ně) v jazyce vědy.¹ Ten přináší poznání i díky tomu, že nám umožňuje pocity, vjemy a představy skrze pevně danou metodologii a pravidla zobecnit, případně formulovat vědecké zákony nebo teorie. Jejich problém ovšem mnohdy spočívá v nepřístupném, nezáživném jazyce, nejednoznačnosti a absenci emoce. A ruku na srdce, s tímhle vybavením dobré vyprávění se všemi jeho zákonitostmi snadno nepostavíte. Zvláště když se snažíte vědecky popsat něco, co každý ve svém repertoáru příběhů má. Třebas život v současné společnosti.

¹ Různí autoři pro to používají různé pojmy: vědecké a laické poznání (Carnap, 1968), individuální a obecné poznávání (Gellner, 1998), individuální a dialogické poznání (Moscovici, 2000), vědecké a nevědecké vysvětlení (Latour, 2005), monologické a dialogické jednání (Marková, 2007) či sociologický a zdravý rozum (Petrusek, 1993).

3.

VYPRÁVĚNÍ O SPOLEČNOSTI

Situační historky tvoří náš svět

Vyprávění o povaze společnosti jsou specifickou disciplínou. Jsou nerozlučně spojena se schizofrenní touhou posluchače definovat své unikátní místo v ní a zároveň někam patřit (Bourdieu, 1984; Heath – Potter, 2012). Jsou nebyvale kontaminována skandálními vlastnostmi společnosti: **nevkusnou složitostí, kakofonií různých hlasů** (vstřícněji lze hovořit o „prolínání narativů“, přísněji o „mnohosti diskurzů“) a neuvěřitelnou drzostí neustále se **dynamicky proměňovat**. Na rozdíl třeba od pověstného Newtonova jablka, které poslušně padá pořád stejně. Příběhy tak **zachytáváme daleko spíše jako pasáže aktuálního dění, pro něž vytváříme obecnější srozumitelné rámce**. Namísto toho, že bychom v souladu se striktní vědeckou metodou měli rámce, do kterých zasazujeme jednotlivá vyprávění. A vybíráme si proto raději ta vyprávění, která jsou pro nás srozumitelnější a uvěřitelnější.

Pro každého z nás je zásadní mít představu o fungování našeho okolí (Eco, 2013). **Epizodní dílčí vyprávění přetváříme v náš osobní světónázor**. Přestože samotné slovo „světónázor“ vyvolává dojem pevného kompasu, kterým se lze řídit, je to spíš situačně podmíněný rámec, tekutý a měnící se podle vyprávění, v němž se zrovna pohybujeme. Na různé situace ho aplikujeme odlišně, často nekonzistentně, se střídavými úspěchy i jistotou. Světónázor bychom mohli při-

rovnat ke kruhům na vodní hladině: když hodíme kámen do rybníka, dokážeme podle kruhů velmi přesně říci, kam kámen dopadl. Když se ale kruhy po hladině rozeběhnou, jsou jednak méně zřetelné a jednak velké natolik, že přesný dopad kamene spíše odhadujeme (Marková, 2007). **Představa o fungování světa, ať už jí budeme říkat jakkoliv, je pro nás každopádně zásadní. Umožňuje nám ve světě fungovat, hledat vlastní životní cestu a volit pro ni různé taktiky a strategie.**

Většina pokusů o vysvětlení fungování společnosti z pera odborníků jde proti všem pravidlům dobrého vyprávění. Nejsou příliš srozumitelná, nedávají čtenáři moc emocí, spád také slabý, obrázků pomálu, udržet pozornost déle než tři stránky je prakticky nemožné, neustále torpédují naši osobní zkušenost, jako hrdinové se necítíme. A rozhodně to nebývá ani ten případ, kdy ustaveným pravidlům navzdory čtete se zatajeným dechem od začátku do konce. Není pak žádný div, že i proto **sice rozumíme potřebnosti pracovat s daty a vědeckou metodou, ale dáme spíše na to, co nám řekli včera večer kamarádi u piva** nebo co dennodenně vidíme ve svém okolí.

Podezřele binární svět polarizované společnosti

Pro naše laické představy o společnosti je **charakteristické přemýšlení v opozicích a polaritách. Pro lidské myšlení je to snadné a přirozené, zároveň však také nadužívané a zavádějící** (Latour, 2005). Opozice jsou zdrojem napětí a konfliktu, umožňují vzbudit emoci, jasné pojmenování, posilují se skrze různé metafory. Zkrátka jsou pro vyprávění ideálním srozumitelným materiálem. Zároveň s tím si ovšem nějak přejeme (a je to přání dost univerzální), aby na konci vyprávění byla vyslyšena naše touha po sjednocené společnosti. Při bližším pohledu ovšem kriticky přiznejme, že sjednocena by měla být podle toho, co si zrovna myslíme my sami.

Zdá se také, že i přes svou pestrost a rozdílnost se ve snahách o výklad společnosti opakují určité základní protiklady: svoboda a útisk, stabilita a změna,

složitý a jednoduchý, rozvoj a úpadek, ctnost a neřest, my a oni, kritika a souhlas, příroda a kultura, přirozené a umělé, rozumné a šílené. Každý z nás se navíc zpravidla cítí být nositelem toho pozitivního z popsané dvojice nebo si z každé části vzít to pěkné. Jejich rozkrývání mohou načrtnout propojení mezi zdánlivě nesouvisejícími rovinami společenského konfliktu. Tyto protiklady se prolínají do toho, jak o společnosti uvažujeme nejen my, ale i celé naše informační prostředí, které nás tak utvrzuje, že je takový typ přemýšlení užitečný. Proto mluvíme o štěpení společnosti do dvou táborů, polarizaci, Česku A a B.

Jistě, toto binární členění sice není tak známé jako rozdělení lidí na dvanáct znamení zvěrokruhu, ale jsem si dost jistý, že jeho užitečnost ve snaze pochopit, co se kolem nás děje, je v důsledku zhruba stejná. **Ve většině případů je totiž užitečnější, být náročnější, přemýšlet o různých situacích ve společnosti jako o kontinuu nebo o různě podmíněných tendencích.**

4.

JAK VYSVĚTLIT SOUČASNOU
SPOLEČNOST

Bubliny a internety

Současnou společnost spojujeme s fenoménem sociálních sítí, štěpícími tématy a z toho vyplývající polarizací. To jsou nepochybně důležité jevy, které stojí za bližší pozornost. Jak všichni na vlastní kůži zažíváme, **není dnes problém nějakou informaci získat, nýbrž rozlišit podstatné a nepodstatné**, případně pravdivé a nepravdivé. Nástup internetu byl nejprve doprovázen optimismem a velkými očekáváními ohledně toho, jak se lidé díky jeho demokratizující moci dokážou více emancipovat, naleznou přímější cesty ke komunikaci s politiky a jak vzniknou platformy, díky kterým bude možné slyšet hlasy, jež doposud prostor nedostávaly (Castells, 2002; Castells, 2013). Jakkoliv se všechna tato očekávání do nějaké míry a v nějakých situacích naplnila, závěr poslední dekády byl ve vztahu k sociálním sítím spojen spíše s vystřízlivěním. **Více hovoříme o jejich radikalizačním potenciálu, o šíření lží v jejich prostoru**, vnímáme proměnu komunikace jak mezi lidmi, tak v politice.

Demokratizace možnosti šířit obsah nám spíše **dává možnost nahlédnout do jiných bublin**, libovat si v jejich bizarních zvláštностech, než že by prostředí sociálních médií bubliny vyloženě vytvářelo. Ukazuje se ovšem, že kontakt „s protistranou“ v on-line prostoru, bez možnosti osobního setkání, **zpravidla nevede k praskání sociálních bublin, nýbrž k jejich zprůhlednění**.

Toto zprůhlednění nicméně nenabývá podoby čirého skla, ale jakéhosi zamlženého, obraz deformujícího zrcadla. Nedochází proto ke vzájemnému pochopení různých skupin a k větší solidaritě, nýbrž spíše ke vnímání protistrany v groteskních, až parodických formách. Setkávání ve světě sociálních médií tak začalo do velké míry sloužit k **rituálnímu utvrzování vlastních postojů** a k signalizaci vůči podobně smýšlejícím lidem, nikoliv k opravdové snaze poznat „toho druhého“, nebo dokonce pochopit celé skupiny lidí s odlišnou sociální a ekonomickou zkušeností.

Jak zázemí ovlivňuje přemýšlení

Přemýšlení o fungování sociálních sítí nás často vede k představám, že v předinternetové době byla společnost nějak víc jednotná, všichni lidé si rozuměli, sociální bubliny neexistovaly. Pojďme tyto iluze jednou provždy rozptýlit. **Odlišné zájmy různých sociálních skupin, jejich střety, uzavírání se do sebe a podobně můžeme vysledovat hluboko do minulosti.** Díky historickému výzkumu dobře známe sociální rozvrstvení středověké společnosti, které bylo v podstatě neprostupné a jednoznačně určovalo problémy, jež lidé řešili, jejich rozhled a vzdělanost, v neposlední řadě velmi jasně vymezovalo postavení mužů a žen. To vše bylo navíc rámované náboženstvím, které prostupovalo všemi sférami života. Víme, že dnes je všechno jinak, ale příliš nevíme, „jak jinak“.

Žijeme v představě, že největších nespravedlností jsme se dokázali zbavit. Pro porozumění fungování společnosti je ale mylné vycházet z toho, že je nastavena nějak zvlášť spravedlivě, že každý má stejné podmínky a jde jen o to, jak moc se sám o vlastní posun po sociálním žebříčku vzhůru zaslouží. **Sociální a ekonomické zázemí totiž stále významně ovlivňuje naši životní zkušenost,** kontakty a lidi, kterými se obklopujeme, a v důsledku toho i vyprávění, jež slyšíme nebo sami předáváme.

Nejde jenom o zkušenosti s různými sociálními problémy (respektive jejich absencí), o nakládání s penězi, ale **také o vkus a životní styl.** Samo o sobě to

sice jednoznačně nevysvětluje, co si budeme myslet nebo jaký bude náš život, ale rozhodně to alespoň ukazuje různé tendence, k nimž nejspíš budeme tíhnout (Marks et al., 2021). Právě vliv sociálního zázemí rodin na vidění světa velmi často podceňujeme nebo zužujeme třeba na problematiku sociálních dávek a chudoby. Přitom **mávnout rukou nad rozdílným sociálním zázemím s tím, že jsme stejně v zásadě rovnostářská společnost a chudobou tu netrpíme, znesnadňuje pochopit příčiny rozporů ve společnosti**. O možnostech nalezení řešení nemluvě.

Když je řeč o sociální situaci, nechci člověka redukovat na to, jak moc je chodící peněženkou. V projektu *Rozdělení svobodou* (Prokop et al., 2019) jsme se snažili ukázat, že nejde jen o **příjem a majetek**, byť obojí má velký význam. Rozdíly mezi skupinami ve společnosti jsou utvářeny i našimi společenskými vazbami. Podstatnou úlohu hraje to, **máme-li kolem sebe lidi, na které se můžeme obrátit s prosbou o pomoc** nebo podporu, nebo jestli se cítíme osamělí. Nebo také **různorodost našich vzdálenějších kontaktů**, které dokážeme aktivovat, když je to třeba. V některých aspektech má důležitou roli i to, **jak aktivně a pestře trávíme volný čas**, ovládáme-li dostatečně počítač nebo domluvíme-li se cizím jazykem, což úzce souvisí se **vzděláním**. Pro všechny tyto aspekty používá sociologie pojem **kapitál** (Bourdieu, 1998) – označuje něco, co máme k dispozici a dokážeme to dál využívat ve svůj prospěch: ať už jde o peníze (ekonomický kapitál), kontakty (sociální kapitál), dovednosti (kulturní kapitál), případně dobrou pověst (symbolický kapitál).

K lepšímu osvětlení problému uvedme konkrétní příklady: když žijete v rodině, kde se nikdo nebaví o tom, jestli půjdete na vysokou školu, ale na jakou, bude vaše povolání se solidní mírou pravděpodobnosti jiné, než když vyrostete v rodině, kde se říká, že by bylo pěkné mít výuční list. Jinou výchozí situaci mají mladí lidé, kteří mají byt, a ti, kdo ho nemají. Taková situace se totiž promítá i do toho, jak tito mladí uvažují při výběru práce, jestli se rozhodnou stěžovat si na nadřízené nebo dát výpověď v nevyhovujícím zaměstnání. Takových momentů

je v našich životech velmi mnoho a není třeba hledat žádné extrémní nebo nepravděpodobné životní osudy.

Česká situace je oproti zahraničí v lecčems rozdílná. Ve srovnání se západní Evropou se liší už sama struktura společnosti: kupříkladu ve Velké Británii je jasně zformovaná elita zahrnující zhruba 6 % populace (Savage et al., 2013), u nás jde podle nejlepších odhadů zhruba o 1 %, nadto je tato skupina hodně různorodá a nekonzistentní. Druhým specifikem, jež nejspíše budeme mít společné s dalšími státy bývalého východního bloku, je existence výrazné třídy, která sice není ekonomicky příliš zajištěná, ale má poměrně silné zázemí v sociálním a kulturním kapitálu. Typicky jsou to lidé pracující v sociálních službách jako asistenti pedagogů a podobně.

U nás také nesehrává významnou úlohu ve společenských rozdílech náboženství (Marks – Wilson, 2000). Podobně nevytváří tak významný zdroj rozdílů jako v jiných státech poměrně národnostně a etnicky homogenní společnost (což ovšem ani zdaleka neznamená, že bychom nějak vynikali v komunikaci majority a menšin). Sdílíme také odlišnou zkušenost bývalých komunistických států, kdy je u nás s konzervativními pozicemi historicky spojena spíše levá strana ideologického spektra (Chylíková – Buchtík, 2016), zatímco optikou západnějších států se konzervativní pozice prolínají více s pravicovými názory. To všechno jsou významné okolnosti, které značně omezují jednoduché přenášení třeba francouzské nebo americké zkušenosti, jež tak rádi provádíme (většinou v rozsahu jednoho tweetu, za který pak svádíme urputný boj).

Přestože v dlouhodobém pohledu můžeme říct, že se sociální situace, přístup ke vzdělání, životní úroveň, naděje dožití a další relevantní ukazatele kvality života u většiny lidí zlepšují, nelze nad sociálními rozdíly mávnout rukou s tím, že jde o otravnou marginálii, která je ostatně snadno překonatelná – stačí se víc snažit. Jsou-li tedy sociální sítě a média něčím, co rozdílnosti zviditelňuje, pak je sociální situace různých skupin tím, co stojí v jejich základech.

5. ŠTĚPENÍ

Vidění světa

SMÍŠENÉ POCITY, ALE VLASTNĚ SPÍŠ ŠPATNÉ

Ve společnosti platí spousta paradoxů. Smíšené pocity, to je, oč tu běží. Když se díváme na stav naší země, z historického, ale i globálního pohledu **jsme společností velmi vyspělou, nebývale vzdělanou a bohatou**. Co si však budeme povídat, tento intelektuálně zajímavý, ale prakticky nepoužitelný pohled není z těch vyprávění, jež by dominovala. Nejen proto, že **bohatství nesdílí zdaleka celá společnost**, nýbrž i proto, že na lepší standard si snadno zvykneme a **nevnímáme pak problémy, které už společnost vyřešila**. A těch není málo: objev antibiotik, vymizení existenční chudoby, existence sociálního systému, v podstatě nulová negramotnost, poměrně vysoká možnost občanské angažovanosti (Rosling et al., 2018). Na druhou stranu jsme ani zdaleka nevyřešili všechny problémy. A navíc před námi neustále vyvstávají nové výzvy, často velmi komplexní a složité na pochopení, jako je třeba migrace nebo dopady klimatické změny.

Přesto se mi zdá, že současnou situaci málo chválíme a všude vidíme hrozby. Zde je alespoň částečně na vině náš mozek. Ten je totiž nastavený tak, aby si představoval spíše situaci, která bude lepší (Mastroianni – Ludwin-Peery, 2022). **Když se lidí zeptáme, jak můžou být věci jinak, skoro vždy začnou vy-**

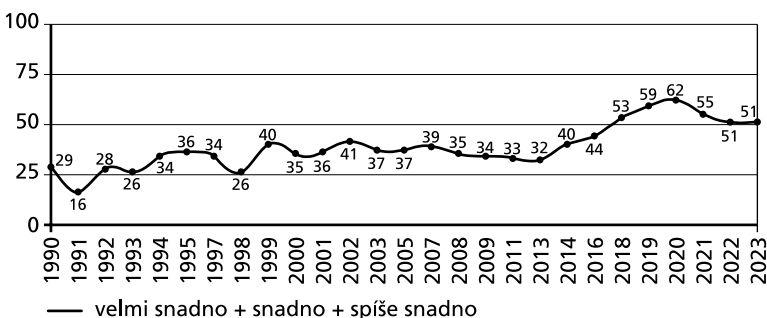
mýšlet, jak by mohly být lepší. Málokdy uvažují, jak by mohly být horší.

A tento způsob uvažování se týká i těch situací, které už opravdu dobré jsou. Chtělo by se přitom poznamenat, že v české kotlině tato vlastnost až evolučně posílila. Vždy a za všech okolností dokážeme vidět nedokonalosti, přicházet s příklady, kdy to které opatření selhává, a necháváme vyniknout naše bystré kritické myšlení.

Umíme ale rozlišit, kdy jdou věci dobře a kdy ne? Když se podíváme na **vývoj nálad české veřejnosti v posledních třiceti letech**, nabízí se nám zajímavý obraz – vidíme **zlepšování vlastní situace**. Jak spokojenost se životem, tak schopnost vyjít se svým příjmem jsou i přes pokles v době pandemie covid-19, války na Ukrajině a inflační krize stále na historicky velmi vysoké úrovni. **Individuálně úspěšný rok prožilo v podstatě vždy mezi 55 a 70 % lidí.** V dlouhodobém pohledu se větší části společnosti její život v průměru zlepšuje (všimněme si, že věta neříká, že se zlepšuje životní úroveň všem a neustále, tak to samozřejmě není). Přinejmenším tedy můžu prohlásit: ne, tráva dříve nebyla

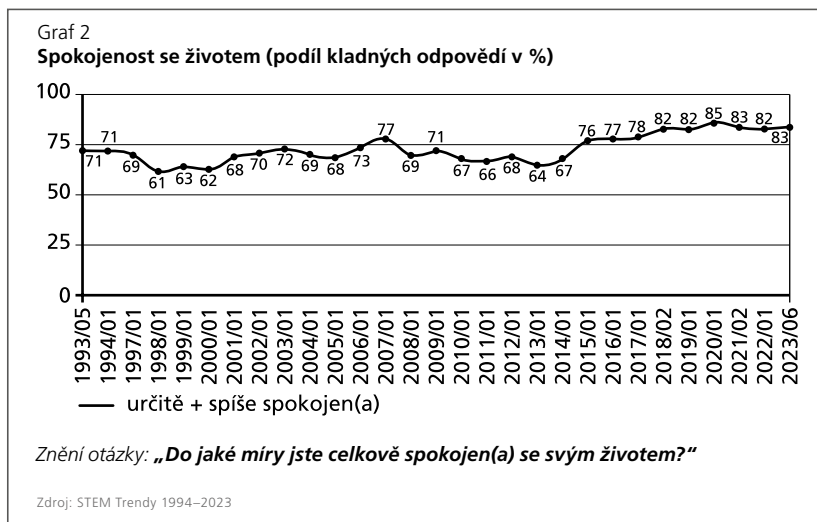
Graf 1

Schopnost domácnosti vyjít s příjmem (podíl kladných odpovědí v %)

Znění otázky: „**Jak vycházíte se současným příjmem, který máte v domácnosti?**“

Zdroj: STEM Trendy 1993–2023

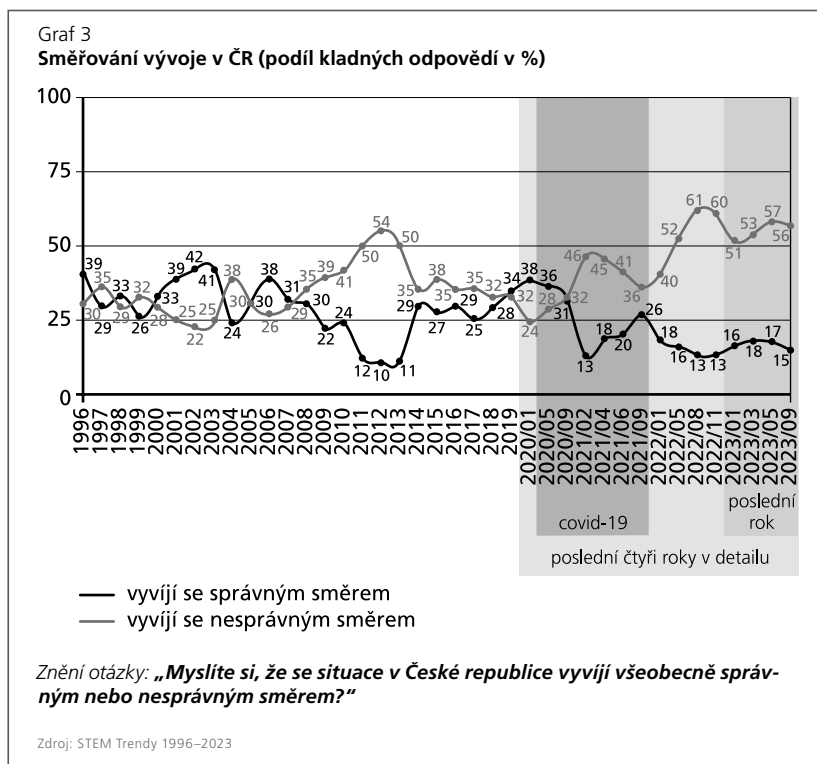

zelenější. Člověk by na základě těchto zjištění skoro řekl, že budeme spokojenější i s tím, jak funguje naše země a politika. Ale jak správně tušíte, není tomu tak.

Jestliže individuální situaci můžeme shrnout tak, že se v průběhu posledních třiceti let postupně zlepšuje – s výjimkou období krizí, kdy se mírně zhoršuje (ale o to intenzivněji tu změnu jako společnost pociťujeme) –, vývoj země jako celku zažívá větší turbulence. A dostává se mu také kritičtějšího hodnocení. Směřování našeho státu i v nejlépe hodnocených letech můžeme spolu s Václavem Klausem starším označit jako nešpatné, ale současně také nedobré (což ve shodě se stejným mužem nesouhlasně podtrhneme vlnovkou). **Málokterý rok za poslední tři dekády společnost vnímá jako společensky úspěšný.** A neúspěšné roky umíme identifikovat velmi dobře.

Co mě ovšem nepřestává fascinovat, je hodnocení změn ve společnosti. Jestli totiž nějaký pojem moderní společnosti definuje univerzálně, je to právě **změna. Neustálé proměny a adaptace na ně postupně pronikly do samé**

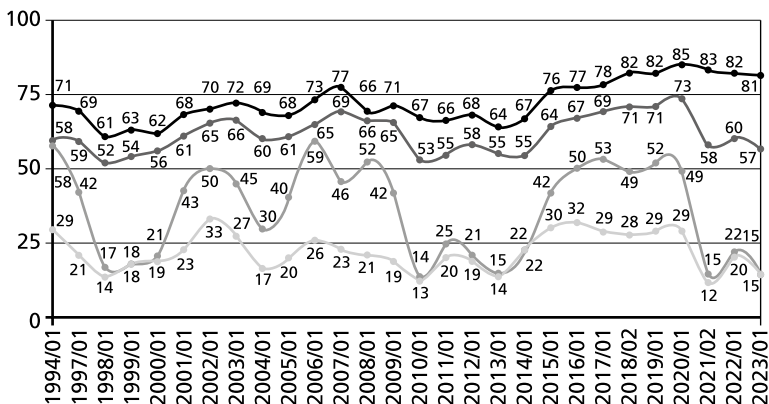
DNA jejich fungování. Ale lidé, kteří v těchto společnostech žijí, permanentním změnám nepřivykli. A nemalé části veřejnosti se dokonce zdá, že tyto změny přinášejí jen větší a větší nespravedlnost. Udržet status quo by tak dost možná bylo tím nejlepším. Pak není divu, že **vlastní úspěch často prožíváme navzdory tomu, co se děje okolo nás.**

V poslední instanci můžeme sledovat hodnocení politických poměrů v naší mladé demokracii. Abych zůstal u parafrází českých prezidentů, vypomůžu si zde obratem Václava Havla: naše politika nevzkvétá. Nikdy. Nikde. Od poloviny

Graf 4

Vývoj spokojenosti se životem a hodnocení minulého roku z hlediska osobního a z pohledu společnosti (podíl kladných odpovědí v %)

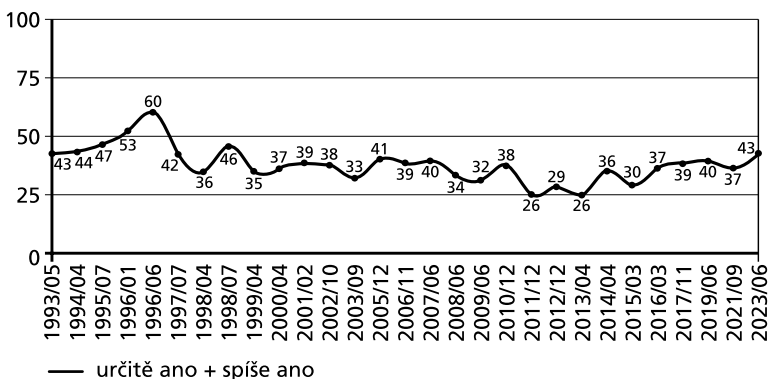
Znění otázky:

- „Jste Vy osobně spokojen(a) s naší současnou politickou situací?“
- „Pokládáte uplynulý rok (1993...2022) pro sebe osobně za úspěšný?“
- „Myslíte si, že rok (1993...2022) přinesl úspěch v rozvoji celé naší společnosti?“
- „Myslíte si, že změny v naší společnosti přinesly za poslední rok více spravedlnosti?“

Zdroj: STEM Trendy 1994–2023

devadesátých let (a to je setsakra dlouhá doba) to s demokracií máme nahnuté. **V lepších letech jsme dosáhli na pozitivní hodnocení u dvou pětín občanů, v horších jen třetiny až čtvrtiny. To samé, jen ve významně dynamičtějším podání daném do velké míry volebním cyklem, se týká hodnocení politické situace.** V horších letech je spokojenost s ní... no, darmo mluvit. Vnímání osobní situace a stavu společnosti je na individuální úrovni propojené (o tom dále v textu). V dlouhodobém vývoji ze všech čar a grafů zřetelně vystupuje krize na konci devadesátých let, ekonomická krize v letech 2009–2013 a současná spojená krize covidová a inflační.

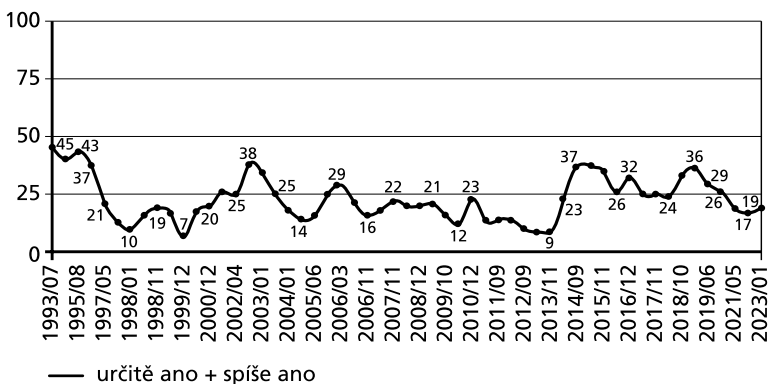
Graf 5

Spokojenost s fungováním demokracie (% kladných odpovědí)

Znění otázky: „Celkově vzato, jste spokojen(a) s tím, jak funguje demokracie v České republice?“

Zdroj: STEM Trendy 1993–2023

Graf 6

Spokojenost s politickou situací (% kladných odpovědí)

Znění otázky: „Jste vy osobně spokojen(a) s naší současnou politickou situací?“

Zdroj: STEM Trendy 1993–2023

Představení výzkumu

Citace a údaje v této analýze vycházejí jednak z dlouhodobých výzkumů STEMu, ale především z kvantitativního a kvalitativního výzkumu, který jsme realizovali na přelomu let 2022 a 2023.

Kvantitativní výzkum se zaměřil na to, jaká témata českou společnost rozděluji. Při zkoumání štěpících linií využíváme několik analytických konceptů. Prvním z nich je **štěpivost**. Ta vychází z příklonu respondentů k jednomu ze dvou výroků, které ohraničují postoj k určitému společensky významnému tématu. Respondentům byla například nabídnuta dvojice výroků: 1) „Stěhování cizinců do Česka naši společnost obohacuje“; 2) „Stěhování cizinců do Česka je pro naši společnost ohrožením“. Mezi těmito dvěma výroky pak byla nabídnuta škála od 1 do 7, kterou oba výroky vizuálně ohraničovaly, respondent měl zvolit číslo, jež nejlépe odpovídá jeho pozici mezi těmito dvěma póly. Pokud si jsou odpovědi respondentů relativně blízko, štěpivost daného tématu je malá (lidé mají podobné postoje). Jsou-li naopak odpovědi respondentů daleko od sebe, štěpivost je velká. Pro výpočet tohoto ukazatele jsme použili průměrnou kvadratickou odchylku odpovědí jednotlivých respondentů od průměrné odpovědi (rozptyl), což je standardní způsob výpočtu postojové polarizace v odborné literatuře. My ovšem používáme pojem štěpivost, abychom se vyhnuli nejasnostem spojeným s tím, že postojová polarizace (rozložení odpovědí k jednomu tématu do dvou pólů) může být snadno zaměňována s polarizací společnosti (rozdělení společnosti do dvou protichůdných táborů, z nichž každý poji sdílené postoje k většině zásadních politických témat).

Druhým analytickým konceptem je **vyhraněnost**, která udává, zda je průměrný postoj české společnosti blízko některé krajní polohy, nebo leží spíše někde uprostřed. Vyhraňenost si lze představit tak, že pokud by se o tématu konalo nějaké hlasování ve smyslu „bud’ – anebo“, vyhraněná témata by dopadla jednoznačně, zatímco nevyhraněná témata poměrně vyrovnaně. Celkově platí, že vyhraněná témata mají z definice malou štěpivost, zatímco nevyhraněná témata mohou mít štěpivost malou i velkou.

Třetím konceptem je **subjektivní důležitost**. Zde jsme se respondentů ptali na to, která z témat považují za důležitá. Může být totiž zásadní rozdíl v tom, že některé téma je sice potenciálně štěpivé, nicméně vnímané jako málo důležité, takže se tento potenciál pravděpodobně nepřeklopí do občanské či politické mobilizace (např. v rámci voleb), a naopak jiné štěpivé téma je zároveň i důležité, takže jeho potenciál generovat společenské konflikty je výrazně větší.

Posledním konceptem je **subjektivní štěpivost**. Zde jsme postupovali podobně jako u subjektivní důležitosti a respondentů se ptali, která témata podle nich „vyvolávají nej-

větší spory a vášně mezi lidmi v Česku“. I zde platilo omezení, že každý mohl označit maximálně pět témat. Subjektivní štěpivost je důležitá, protože odborná literatura poukazuje na to, že potenciál štěpit společnost mohou mít více témata, jež lidé vnímají jako štěpivá (subjektivní štěpivost), než ta, kde skutečně existují mezi lidmi velké rozdíly v postojích (Enders – Armaly, 2018; Roblain – Green, 2021). Výsledky výzkumu politické polarizace směřují spíše k tomu, že to, jak aktéři sami realitu vnímají, má dalekosáhlejší společenské důsledky než objektivní, resp. faktické rozdíly v postojích mezi lidmi.

V **kvalitativním výzkumu** pak byly kombinovány dvě metody: 1) on-line úkoly (deníčky); 2. skupinové diskuse (on-line triády). Soustředili jsme se na to, jak o jednotlivých konfliktních liniích lidé přemýšlejí, jaké mezi nimi spatřují vztahy a jaké vidí příčiny a sílu společenských konfliktů. Výzkum hledal odpověď na to, jak se zkoumanými hodnotami a tématy lidé nakládají, jak jim rozumějí a jaké to má dopady na jejich jednání a hodnocení dění ve společnosti (včetně výhledů do budoucnosti). V této souvislosti bylo podstatné přispět k poznání toho, jak se v konfliktech mezi lidmi projevují současné problémy a výzvy.

On-line technika „deníčků“ je kreativní kvalitativní přístup, jenž zajistil analytický materiál a zároveň umožnil vybrat typově vhodné „kandidáty“ pro další krok. Výzva ke splnění úkolu s otázkami umožňuje respondentům výpověď, která je osobnější povahy a při běžném skupinovém nebo hloubkovém rozhovoru by nemusela zaznít. Jde tedy o subjektivní záznam, bez přímých vlivů moderátora nebo ostatních respondentů a bez přílišné autocenzury.

Deníkové šetření proběhlo v týdnu od 21. do 25. listopadu 2022 a věnovalo se pěti tematickým oblastem, které navazovaly na kvantitativní část a v nichž jednotlivci popisovali svůj způsob uvažování nad danými tématy. Zúčastnilo se ho 33 osob v názorové profilaci na základě postojů vyjádřených v kvantitativním výzkumu. Podle pohledu na budoucnost a subjektivního hodnocení finanční situace domácnosti byli respondenti rozděleni do tří postojových skupin: pozitivní přístup; negativní přístup; středový postoj (v hodnocení budoucnosti se jeho nositelé řadí ke středu škály a cítí se průměrně zajištěni).

Na deníčky navázaly skupinové diskuse – **triády**, které na základě výpovědí v první etapě do hloubky rozvíjely stanovená výzkumná témata v konfrontaci různých názorových přístupů. Respondenti pro skupinové diskuse byli vybráni z respondentů první, písemné části kvalitativního výzkumu v dostatečném zastoupení různých názorových proudů. Výběr zohlednil i schopnost respondentů reagovat, zamýšlet se nad výzkumnými tématy. Triády probíhaly od 7. do 12. prosince 2022 a uskutečnilo se jich celkem šest, přičemž každé diskuse se zúčastnili zástupci odlišných postojových skupin. (Tato část projektu byla realizována díky podpoře Fridrich-Ebert-Stiftung.)

Sociodemografické charakteristiky účastníků kvalitativního výzkumu

SKUPINA	POHLAVÍ		VĚK				VZDĚLÁNÍ		
	MUŽI	ŽENY	18–29	30–44	45–59	60+	BEZ MATURITY	MATURITA	VŠ
Pozitivní přístup	6	4	2	2	2	4	4	5	1
Negativní přístup	7	6	3	3	5	2	3	7	3
Středový přístup	3	7	1	4	4	1	2	4	4

Zdroj: STEM

NEJSME ZROVNA IDEÁLNÍ TYPY

Sestavování národního týmu na mistrovství světa v hokeji, vliv voličů filadelfských okrsků na výsledek amerických prezidentských voleb, citační standardy v akademických publikacích, kvalita tanku Leopard 2, epidemiologické modelování, sestavování státního rozpočtu. To všechno jsou témata, která mají jedno společné: **dokážeme v nich být skutečnými experty**. Zaručeně. Bez ohledu na fakt, že jinde na ně potřebují subtilní expertizy (tady trochu přeháním, tuhle vlastnost s námi zaručeně sdílejí i obyvatelé jiných států), názor si vytvoříme rychle. Občas se až divím, co nás k tomu vede a jak je to vůbec možné. A ještě víc se divím, jak mezi těmi „expertními“ stanovisky dokážeme tak rychle přepínat.

Právě tyto diskuse ukazují, jak snadno jsme schopni si vytvořit nějaký názor, a dokonce se za něj (pokud to máme v povaze) bít. Přesto je velká část našich názorů vlastně plytká. Jinak to totiž při tom množství ani nejde. Ba co víc, **naše názory nejsou ani příliš ideologicky konzistentní** (byť si často myslíme opak). Spíše se různě tekutě převalují, spojují a rozpojují v závislosti na tom, s kým a o čem zrovna mluvíme. Málokdo je učebnicovým prototypem socialisty, konzervativce nebo nacionalisty. To nám samozřejmě nebrání hovořit o svém

smýšlení jako levicovém či pravicovém, liberálním nebo konzervativním. Nebo ještě lépe používat nálepky typu „neomarxista“ či „fašista“, samozřejmě pro naše názorové oponenty. Trik je v tom, že každý si pod těmito termíny může představit něco jiného. Jedni mohou zdůrazňovat sociální rozměr, druhí kulturní, třetí ekonomický. I stejné hodnoty by dva lidé přiřadili pod jinou z těchto nálepek (Feldman – Johnston, 2014).

Ukazuje se, že navzdory tomu, že spolu postoje k některým tématům korelují, jsou tyto korelace spíše slabé nebo maximálně středně silné. U velké části veřejnosti jsou různé promíchané a **předvídatelnost jednoho postoje na základě jiných je omezená**. U běžného člověka jen 1/7 názorů dokážeme vysvětlit, pokud známe jeho další názory, 3/7 sice takto vysvětlit neumíme, ale alespoň jsou konzistentní napříč časem a různým kontextem, a další 3/7 se v čase i pod vlivem způsobu, jakým se ptáme, s kým mluvíme nebo jakou máme zrovna náladu, proměňují (Lauderdale et al., 2018). Potvrzuje se tedy, že česká společnost není silně polarizovaná do dvou názorových táborů. Na základě našich dat ji ale nelze ani snadno segmentovat do většího množství vnitřně podobných a navenek odlišných skupin, mezi nimiž by byly jasné hranice. **Českou společnost tak charakterizuje spíše pestrost názorových kombinací**. Snaha rozdělit společnost na nějaké typy, které zohledňují větší množství společenských témat, selhává. A to i když použijeme nejaktuálnější statistické postupy a softwary. Neznamená to ještě, že by přemýšlení lidí o světě bylo podobné neuspořádanému Brownovu pohybu. Máme samozřejmě různá abstraktní zobecňující přesvědčení, jež nám zpravidla říkají zejména to, co určitě nechceme nebo si určitě nemyslíme. Nejsou ale tak silná, abychom mohli říct, že by tvořily nějaké souvislosti vyššího řádu (Feldman – Johnston, 2014).

Špatní jsme i v odhadování názorů lidí kolem nás. U těch, s nimiž se cítíme být na jedné lodi, častěji odhadujeme, že mají stejný názor jako my. U těch druhých si naopak myslíme, že jsou názorově hodně daleko od nás (Huckfeldt et al., 2004). Jinými slovy, co se týká široké veřejnosti, pokud se zrovna nesoustře-

díme na konkrétní vyprávění, jakým může být třeba názor na očkování, postoj k ruské agresi na Ukrajině nebo prezidentské volby, lidi v České republice nejde rozdělit do dvou ani více pevných skupin, ze kterých by vycházely nějaké klany nebo neprostopupné bubliny. Jsme si vlastně často podobnější, než si myslíme. Naše společnost rozhodně není polarizovaná, je spíše fragmentarizovaná, rozbitá na střípky, které se mezi sebou tekutě přelévají, tvoří nahodilé koalice, aby se pak s dalším vyprávěním zase rozdělily (Buchtík et al., 2021).

Svět vidíme skrze klíčovou díрку

I když dojdeme k závěru, že česká společnost není polarizovaná, je velmi důležitá skutečnost, že **značná část lidí ji jako rozdělenou vnímá** a na základě toho se k ní i vztahuje, přemýšlí o ní. To má několik příčin.

Za prvé, **úplně jiná situace než u běžných lidí je u expertů, profesionálních politiků, resp. politických elit**. Ideologická konzistence názorů roste se znalostí politiky, u politiků a političek je zpravidla o řád významnější (Feldman – Johnston, 2014; Lauderdale et al., 2018; Krivý – Bahna, 2013). Ještě silněji ji jako konzistentní vnímáme skrze jejich PR, média a sociální sítě. Naše vnímání stavu společnosti tak mnohem více než na skutečné rozložení názorů ve společnosti (které sami moc pevné nemáme a neumíme je ani dobře odhadnout u ostatních) reaguje právě na politické dění, veřejnou debatu, ale i na postoje a zejména emoce těch, kdo disponují výraznějším hlasem než jiní, jako tomu je v případě politických stran nebo médií (West – Iyengar, 2022). Jinými slovy, **do veřejného prostoru se podstatně častěji dostávají vyprávění, jež jsou dost odlišná od vyprávění běžného člověka**. Ale veřejnost to nevnímá.

Za druhé je jasné, že **o jednotlivých tématech** se nejen v médiích, mezi politiky, na Twitteru nebo Facebooku, ale i u nedělních obědů, u piva či kávy vedou **hlasité diskuse** (to je pojem, který eufemisticky označuje hádky, nesmiřitelné rozpře a urážky, včetně argumentace Hitlerem v internetovém prostře-

dí). V podstatě **nemine den, aby nepřišla dílčí aférka, na kterou si nutkavě potřebujeme udělat názor.** Na drtivou většinu z nich velmi rychle (do 48 hodin) zcela zapomeneme. **Dojem vyhoceného sporu,** do něhož jste se sice nemuseli zapojit, ale pokud se zajímáte o veřejné dění (nebo prostě používáte Twitter), pravděpodobně jste jej zaznamenali, **ve vás ovšem zůstane.**

Aby člověk protřídil takovou kakofonii zvuků a písmen, je zásadní odlišit aférky od skutečných témat, která společnost řeší. Případně pochopit, že aférka slouží jako zástupná záminka pro formulaci ucelenějšího světonázoru nebo obavy. To, že se témata dynamicky mění, dělá dojem, že neustále přibývají. Zčásti jde o dojem správný: **řada zásadních sporů, jež společnost vede a jež ji následně mohou ovlivňovat po celé roky, před několika lety vůbec nebyla relevantní.** Například očkování proti covidu-19 je sice téma, které jsme už dořešili, ale bylo hodně důležité pro ty z nás, kdo se rozhodli neočkovat, umožnilo zformovat protestní hnutí a komunity, které se následně dodnes výrazně vymezují proti... všemu možnému. Vztah k Rusku nebyl v běžné veřejnosti nikdy nějak vstřícný (byť mediální obraz mohl mýlit), nepovažovali jsme ho ale za příliš určující mezi ostatními vyprávěními, jež jsme vedli. Po 24. únoru 2022 je to ale samozřejmě otázka naprosto zásadní. Právě nedávné krize vidí lidé jako důležitá období, která z jejich pohledu hodně přispívají k rozdělení společnosti. Naše základní intuice o dělení společnosti je ovšem většinou docela správná.

Velmi dobře reflektujeme, že naši společnost rozděluje majetek a finanční zdroje a s tím související důsledky pro životní postoje a celkové naladění. Naše výzkumy to potvrzují. Ve většině případů je to právě materiální situace, která je pro rozdíly důležitější než třeba věk, vzdělání nebo to, kde bydlíme. Dále pak pohled na politickou situaci, kde se ukazuje vyhocenější a nesmiřitelnější obrázek o tom, jak je společnost rozdělená. Jako důležitá je vnímaná i role médií nebo přesněji míra sledování společenského

dění, vnímání a rozlišování různých informačních zdrojů. Je ovšem zřejmé, že kritika médií a informací vychází z odlišných základů a předpokladů, a tedy i cílí na odlišné typy informačních zdrojů.

„Co nás rozděluje? No přeci finance a inteligence. Bohatství každého z nás. A co spojuje? Katastrofy a v této době naštvání na tuto vládu :-)” (muž, 44 let, vyučen)

„Ano, díky současné vládě je společnost rozdělena. Jedna skupina podporuje válku, tvrdí, že je nutné dodávat zbraně UK, a druhá s válkou nesouhlasí, souhlasí pouze s pomocí uprchlíkům. Myslím, že tyto skupiny spojuje pouze je-diné, nelíbí se jim snížení životní úrovně v naší zemi.” (žena, 51 let, vysokoškolské vzdělání)

„Co rozděluje společnost, nevím, ale co spojuje, je nenávist k současným poli-tikům a vládě, kteří místo aby hájili svoje voliče, tak jim naopak škodí. Voliči je zajímají pouze před volbami, aby se udrželi u svých koryt, potom je to obtížný plebs.” (muž, 60 let, středoškolské vzdělání)

„Společnost se začala rozdělovat už v době covidu, kdy byli lidé rozdělení na rouš-kaře a odmítače roušek. Potom na očkovaný a neočkovaný. Teď na pro-ukrajinský a pro-ruský, babišovce a antibabišovce atd. (...), myslím si, že společnost nespo-juje vůbec nic.” (žena, 45 let, vyučena)

„Rychleji se rozevírají nůžky mezi společenskými vrstvami. Začíná mizet klasická střední třída. To také způsobuje výraznou názorovou nesourodost.” (žena, 67 let, středoškolské vzdělání)

„Domnívám se, že naši společnost jako dříve rozděluje přístup k penězům a je-jich dostatek. Při dostatku peněz nemusíte až tak řešit problémy s tím, proč a kdo může za nehorázné zdražování či zvyšování nákladů na ‚zelený život‘. Ti méně movití (převážně s nižším vzděláním a staří důchodci pamatující ‚staré časy‘) pak hledají příčiny, proč mají málo, a tak se snadno chytají hlasů různých populistů, že za to může EU, válka na Ukrajině a podpora Ukrajinců, špatná politika vládoucí strany apod. Z toho se pak snadno přenáší nenávist na tyto ‚viníky‘.” (muž, 62 let, vysokoškolské vzdělání)

„O polarizaci společnosti se nejvíce postarala vláda v dobách covidu. Politika je téma, které už od nepaměti běžně rozděluje společnost a vznikají kvůli ní vášnivé diskuse i mezi blízkými. Ovšem v době covidové to politici uměli vyšponovat do extrémních rozměrů.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

„Naši společnost rozděluje pohled na politickou scénu, lidé, kteří jdou jen s davem a sami nemají svůj názor. Jsou hodně ovlivnitelní i nesmyslnými názory na internetu.“ (muž, 57 let, středoškolské vzdělání)

„Společnost celkem polarizovaná je. Často se vydá buď jedním, nebo druhým směrem. Rozděluje ji mnoho věcí. První je to, že je všude díky médiím příliš mnoho informací. Jsme přehlceni a mnoho lidí neví, ze kterých si vybrat. (...) Další věcí jsou dezinformační weby s mnoha fake zprávami, které se na něčem snaží nabalit čtenáře, aby měly zisk. Využívají lidí, nejen těch s menší inteligencí. Dávají jim pocit, že jsou speciální (že na to někdo přišel jako oni) a také jim to zpestřuje den. Dvě děti, hypotéka, problém pomalu si koupit něco pro sebe – ale najednou takový člověk od rodiny má pocit, že ví něco, co ostatní ne.“ (žena, 29 let, vysokoškolské vzdělání)

„Ano, společnost je rozdělena. Současnou společnost vnímám polarizovanou na dva tábory, jeden tábor není líný, sbírá informace a přemýšlí. Druhý tábor se sbíráním informací moc nezabývá a spokojí se s tím, co mu naservíruje mainstream. Jelikož tato část obyvatel je přesvědčena o tom, že se v mainstreamu mluví pravda, bezmezně mu věří a dostala pocit, že je to ta inteligentnější část národa.“ (muž, 54 let, středoškolské vzdělání)

Zároveň obecně sdílíme přesvědčení, že je jen málo styčných ploch, které by českou společnost propojovaly. Znovu se lidé odkazují na schopnost sounáležitosti téměř výhradně v období krizí a katastrof, jež má ale omezenou délku trvání.

Pro část společnosti je pak dílem soudržnosti i sdílená nespokojenost s aktuální politickou situací. Vidíme, že **osoby s velmi rozdílným pohledem na svět dokáže alespoň dočasně spojit shoda na odpovědnosti současné politické reprezentace za nezvládání krizové situace, na přehlížení zájmů a problémů občanů ze strany politiků.** Tato shoda se pak formuje

zejména jako opozice vůči vládní sestavě, která je v daném volebním období u moci.

„Co se týká spojování společnosti, tak je to většinou nějaké neštěstí, kde jsme schopni projevít kolikrát velkou solidaritu, ale nikdy nám to dlouho nevydrží.“
(muž, 62 let, vysokoškolské vzdělání)

„Spojuje nás asi máloco, bohužel. Pěkné bylo, jak se na počátku covidu lidé semkli, šli roušky atp., tedy by se dalo asi říci, že nás spojují horší časy.“ (žena, 31 let, vysokoškolské vzdělání)

„Spojují nás bohužel tragédie, ve kterých se lidé dokážou semknout, nebo občas nějaké pozitivní události, například vítězství v hokeji, více ale určitě ty negativní.“
(žena, 26 let, vysokoškolské vzdělání)

„Nemyslím, že by byla společnost úplně rozdělená, jsou určité skupiny lidí, kteří vidí vše jinak. Hlavní problém jsou politici a novináři, kteří nejvíce rozdělují společnost. Jakékoliv neštěstí vyvolá obrovskou solidaritu lidí, která dokáže pomoci.“ (žena, 61 let, vyučena)

NEUMÍME ROZLIŠOVAT

Jak ale poznat, že se z pěny dní stanou trvalejší příběhy? Zdá se mi, že **naši pozornost dokážou poutat čtyři typy témat.**

Prvním jsou skandální nebo bulvární události, přičemž slovem „bulvární“ označuji širokou škálu témat, nad nimiž je možné provést intelektuální pohoršení nebo kritiku (i když se to tak tváří, ani jedno většinou nevyžaduje větší intelektuální výkon). Tento typ témat umí zapojit silnou emoci, snadno si na něj uděláte názor, ale typicky naši pozornost příliš dlouho neudrží, protože nedokážete hejtit o moc víc než dvě témata najednou a váš mozek si brzy vybere něco nového.

Další tři předznamenávají zásadní věci, které budou formovat veřejné mínění (Kunštát a kol., 2014). Jednak jsou to **nenadálé, šokující zvraty, které něja-**

kým způsobem mění pravidla hry. Někdy pohnou celou společností (jako Putinova invaze), jindy jen její částí (třeba kauza Dozimetr výrazně ovlivnila podporu hnutí STAN). Zadrhé jde o **dlouho očekávané události, jako jsou typicky volby.** U nich známe datum – bod kulminace – dlouho dopředu a situace se postupně rozbíhá do větších a větších otáček. Pak náhle konec, balíme stany, pozornost opadá a jdeme dál. Byť v nás dojem z této události často zůstane. Konečně třetí jsou **speciality, dlouhodobě proponované oblasti.** Přičemž pod tímto pojmem si lze představit věci, na které je pozornost upřena několik měsíců (typicky úsporný balíček vlády – jeho proponentem může být i opozice ve snaze prezentovat ho jako hrozbu), ale výjimečně i po celé generace (například postavení a práva LGBT+ osob). Jejich zásah i skupina, kterou jimi oslovujete, může v průběhu času různě stoupat a klesat jak co do síly, tak co do počtu lidí, pro něž je téma podstatné. Téma může také v čase proměňovat svou podobu (pokud se stane klíčovým tématem voleb nebo je aktualizováno výraznou nečekanou událostí), měnit se ve své naléhavosti (typicky problémy nezaměstnanosti nás zajímají jen v momentech, kdy je nezaměstnanost vysoká – také se výrazně mění pohled na lidi bez práce).

V obecnosti platí, že **trvá zpravidla dva až tři týdny, než se události promítnou do celé veřejnosti, dostanou se i k lidem, kteří nesledují zprávy každý den;** potřebují čas na to probrat to s lidmi okolo a udělat si názor. Samozřejmě to opět není případ politiků, expertů, profesionálních či amatérských komentátorů. Ti se svým pohledem přicházejí první a prakticky okamžitě. Dokážou ho zpravidla zasadit do poměrně konzistentního vidění světa a formulovat (někdy ve spolupráci s PR týmem) argumenty. I proto lidé, s nimiž se bavíte, používají leckdy úplně stejné formulace (z poslední doby třeba: „Fialova vláda je nejhorší za 30 let“ nebo návrat slova „drahota“, který jsem naposledy slyšel tak v *Krkonošských pohádkách*).

Pro každý typ události ty dva až tři týdny představují jinou dynamiku: u šoků se začíná na nule, ale dynamika růstu je obrovská, u očekáva-

ných událostí hype faktor nabíhá postupně. Dochází k tomu, že váš názor je více konzistentní, komplexnější a usazenější. **Někdy se může pro celou společnost nebo pro její část stát součástí osobní identity, byť třeba jen dočasně** (West – lyengar, 2022) – to je typické pro různé typy fanouškovství nebo nenávisli, ať už jde o druhé kolo prezidentských voleb, nebo očkování. A právě moment, kdy se názor nebo postoj stává součástí nejen toho, za čím osobně stojím, ale mě samotného, mé představy o tom, kam patřím, je nesmírně zajímavý pro pochopení toho, co se v nás děje. Protože přesouvá naléhavost tématu pro nás osobně na úplně jinou úroveň, ať už krátkodobě, nebo dlouhodobě.

Veřejné mínění je tak ve výsledku směsí různých paradoxů. Přestože širokou veřejnost netvoří napříč důležitými tématy jasné skupiny, v jednotlivých situacích k významným konfliktům dochází. Zároveň (a tomu se později vyplatí věnovat samostatnou kapitolu) sice vnímáme politiku a politiky jako něco cizího, čemu moc nedůvěřujeme, přitom jsou to ale právě politici, díky kterým (přesněji řečeno, díky jejich PR a mediálnímu obrazu) si z **valné části skládáme představu o tom, v jaké kondici se celá společnost nachází.** To taky posiluje představu, že já a moje okolí žijeme ve výjimečném prostoru relativního klidu, zatímco společnost venku vede války. Právě pohled na často emotivní dění je víc než relevantní.

Ukazuje se, že v konečném důsledku může být vnímání situace coby poměrně vyhocené – byť založené na velmi nepřesném průzoru, který se nám nabízí – důležitější než opravdové rozdíly v postojích a názorech (Levendusky – Malhotra, 2013). V sociologii k tomu máme slavný Thomasův teorém: pokud lidé považují situaci za skutečnou, **pak je skutečná ve svých důsledcích. Takže jestliže máme společnost za rozdělenou, chováme se podle toho dostatečně ostrážitě a nedůvěřivě. O „těch druhých“ se domníváme, že si o nás myslí jen to nejhorší** (Fernbach – van Boven, 2022; Ruggeri, 2021), což v nás zase **spouští řadu obranných mechanismů,** a to v důsledku může skutečně rozdělení posílit. Abychom se špatně nepochopili: nemyslím si, že by česká spo-

lečnost byla ve stavu, kdy se všichni chytíme za ruce a odkráčíme do slunce západu jako na konci nějakého romantického filmu. V takové situaci jsme nikdy nebyli a nikdy ani nebudeme. Vždy tu budou významné antisystémové skupiny (pod čímž si každý z nás může představit různé příklady), které budou různorodost názorů neustále potvrzovat. V tom ostatně tkví jeden ze základních principů demokracie. Je tak nasnadě se podívat, kde se naše rozdílné pohledy berou a v jaké oblasti jsou konzistentní. A možná se také pousmát nad různými protimluvy a odhadnout, co s tím.

Co společnost domněle rozděluje a co ji rozděluje doopravdy

Na úvod jedno velké odhalení: **ve skutečnosti je otázek, kde by proti sobě stály dva téměř stejně velké tábory, poměrně málo.** Česká společnost se dnes zásadně neshodne v odpovědi na tři otázky: 1) na našem členství v Evropské unii; 2) na preferovaném směřování Česka v rámci zahraniční politiky; 3) na právu na manželství a adopce dětí u stejnopohlavních párů. To ale neznamená, že by to pro každou z těchto otázek bylo ve společnosti přesně půl na půl.

Tak například mezi 55 a 60 % lidí v posledních letech uvádí, že by v případě referenda o vystoupení z EU hlasovali pro setrvání. Ale před osmi lety na vrcholu evropské migrační krize to bylo jen lehce přes 40 %. A jak jsme si mohli v divácké roli vyzkoušet během BREXITU, opouštění EU není úplná legrace, kterou by si země mohla snadno stříhnout pokaždé, když se rozšíří taková nálada.

Podobně silně **rozdělujícím tématem je otázka, jestli bychom měli usilovat o to být jako Česko pevnou součástí západní Evropy, nebo spíše o to, abychom představovali neutrální most** mezi západními demokraciemi a zeměmi na východ od hranic EU. Porevoluční vize návratu na Západ pro velkou část společnosti padla, a přestože vlivová sféra Ruska není téměř pro nikoho lákavou alternativou, budování jakési geopolitické třetí cesty oslovuje nejméně polovinu Čechů a Češek.

Otázky členství v EU a (ne)směřování na Západ jsou tedy objektivně vzato klíčovými liniemi sporu v současné české společnosti. Ale subjektivně tomu tak není! Když jsme respondenty požádali, aby z nabízených 29 témat vybrali pět takových, která podle nich vyvolávají největší spory a vášně mezi lidmi v Česku, jak členství v EU, tak (ne)směřování na Západ zůstaly počtem výběrů téměř přesně uprostřed. Jde totiž o témata relativně abstraktní, jež mohou spíše pomoci vysvětlit řadu dílčích sporů, které se odehrávají více „na povrchu“ každodenních hospodských diskusí – ty se mimochodem alespoň zčásti přesunuly z hospod na sociální média, protože navzdory energetické krizi je elektřina levnější než pivo.

Vášně tedy vzbuzují spíše jiná témata. **Jedním z nich jsou i práva stejnopohlavních párů, která představují příklad otázky, jež nás rozděluje objektivně (existují dva velké, proti sobě naladěné tábory) i subjektivně (skutečně vnímáme toto téma jako takové, které budí spory a vášně).**² Manželství a adopce dětí u stejnopohlavních párů je totiž jasným, konkrétním tématem, kde to mezi argumenty jen hýří silnými kalibry: lidskými právy, svobodou, tradicemi, rodinou, dětmi. **Malá komplexita a velká symboličnost nahrávají polarizaci.**

Ovšem ani téma stejnopohlavních párů není úplně na vrcholu žebříčku vnímané štěpivosti. Tam spočívají témata, jako je zneužívání sociálních dávek nebo pohled na politiky a na to, jestli mají v hlavě především prospěch společnosti, nebo jestli jim jde zejména o prospěch vlastní. To je ovšem paradoxní, protože právě ohledně těchto témat panuje ve společnosti téměř dokonalá shoda: skoro nikdo si nemyslí, že politici mají v hlavě především prospěch společnosti, nanejvýš jim lidé přiznávají smíšené motivy; a skoro nikdo si nemyslí, že dávky v Česku pobírají především potřební, naopak jsou lidé většinou přesvědčeni, že dávky jsou v Česku zneužívané.

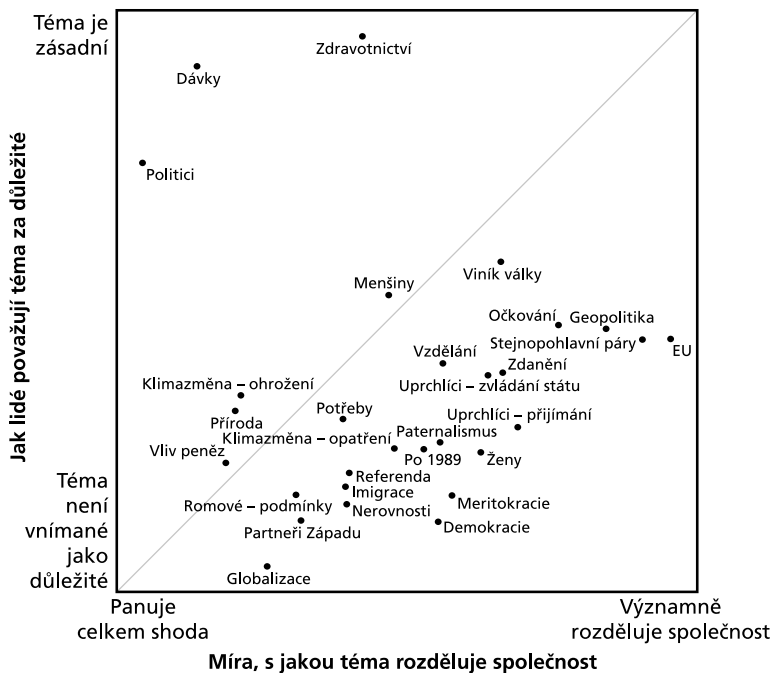
² Zde je třeba doplnit, že jsme v otázce na práva stejnopohlavních párů spojili manželství a adopce do jedné otázky. Když se otázky kladou zvlášť, mají manželství i adopce jednotlivě větší, celkem jasně nadpoloviční podporu, zatímco při jejich spojení může každému vadit něco trochu jiného, takže spojená podpora je nižší.

Paradoxy se nám tak začínají pěkně vršit. **Na jedné straně máme témata, kde se neshodneme, ale není to zase tolik vidět. Navíc jde o komplexní otázky, o kterých se velká část veřejnosti ani moc nebaví. Na druhé straně jsou témata, jež podle lidí vzbuzují vášně a spory, ale přitom je všichni vnímají dost podobně.** Ale ani to není všechno, protože jestli se na tématu zneužívání sociálních dávek shodnou lidé mezi sebou, neznamená to, že se shodnou také s odborníky. Ti naopak často upozorňují, že zneužívání sociálních dávek, jakkoliv je obtížné zkoumat ho přímo, nepředstavuje pro veřejné finance zásadní problém. Většinu sociálních dávek totiž tvoří starobní důchody, které ale zpravidla lidé v tomhle kontextu na mysli nemají, takže si je dovolíme z úvahy vyloučit. Zbývající sociální dávky představují asi 200 miliard korun, tedy výrazně méně, než kolik je současný schodek státního rozpočtu. Přitom většinu z toho lze zneužít jen velmi obtížně. Asi 20 % sociálních dávek představuje rodičovský příspěvek, který je vázaný na rodný list dítěte a v praxi prakticky nezneužitelný. Další zhruba 20 % je příspěvek na péči, jehož příjemci jsou především senioři, kteří nejsou schopni se o sebe sami postarat a jsou závislí na pomoci jiné osoby. Řízení o příspěvku na péči obsahuje více subjektivního posuzování (sociální šetření Úřadu práce, vyšetření posudkového lékaře), takže je možné si představit nějaké podvody, ale není pravděpodobné, že by k nim docházelo masově, protože vícero posuzujících institucí znamená určitou pojistku proti častým podvodům. Další skoro 20 % představuje nemocenská, kde je porušení režimu zjištěno namátkovými kontrolami jen asi ve 2 % případů. Ostatní příspěvky jsou objemem výrazně menší a i u nich je zneužívání buď téměř nemožné (peněžitá pomoc v mateřství), nebo spíše ojedinělé (příspěvek na bydlení). Vše nasvědčuje tomu, že problémem je spíše nevyužívání dávek těmi, kdo se například v době krize propadnou do chudoby, ale z různých důvodů si nezažádají o příspěvek na bydlení, byť by na něj měli nárok. Veřejnost přitom považuje zneužívání dávek nejen za problém budící vášně a spory, ale zároveň za jeden z problémů nejdůležitějších.

Jsou ale i témata, která se nacházejí poměrně blízko diagonály, takže to, jak společnost rozděluje a jak si lidé myslí, že ji rozděluje, je v rovnováze. Jde například o obecné téma imigrace, kdy se lidé nedělí na ty, kdo ji považují za ohrožující, a ty, kdo v ní vidí obohacení, ale na ty, kdo ji vidí jako ohrožení (jeden konec škály), a ty, kdo vnímají přibližně vyrovnaně obohacení a ohrožení, které z imigrace plyne (prostředek škály). Téma tedy není reálně tak vyhocené a také subjektivně si lidé nemyslí, že vzbuzuje zvlášť velké vášně, spíše jde o téma průměrné.

Graf 7

Jak témata rozdělují veřejnost a jak je lidé považují za důležitá

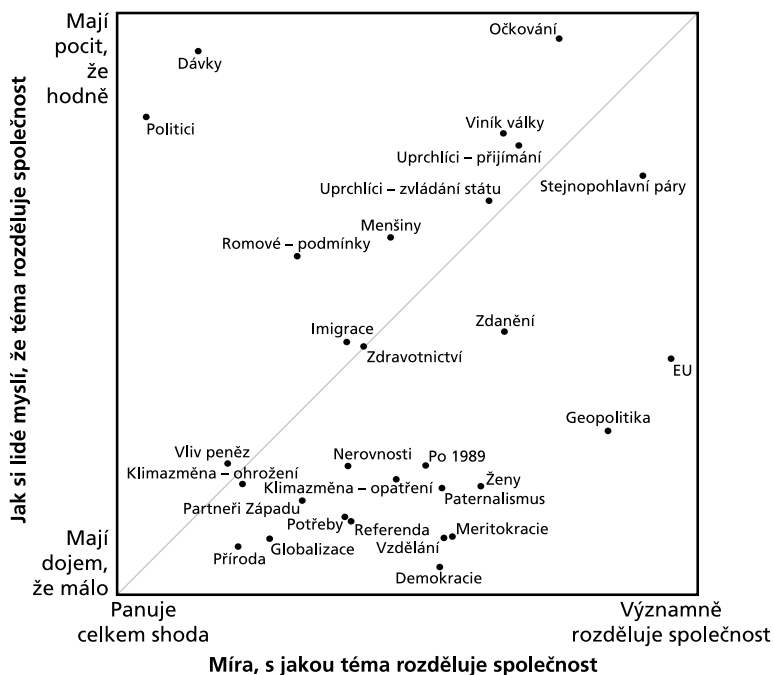

Zdroj: STEM

Jiný je příběh dalších dvou témat blízko diagonály, a sice viny za válku na Ukrajině a přijímání ukrajinských uprchlíků. To jsou témata, u nichž se ukazují jiné výsledky než u obecného postoje k imigraci. Zatímco málokdo je vyloženě otevřený vůči imigraci, jednoznačná podpora přijímání ukrajinských uprchlíků je mnohem častější. A zatímco Rusko je výrazně častěji než NATO označováno za viníka války, existuje i nezanedbatelná menšina, která válku klade za vinu více NATO. Tato témata nás tedy skutečně relativně dost rozdělují a jako taková jsou lidmi také vnímána.

Graf 8

Jak témata rozdělují společnost a jak si lidé myslí, že ji rozdělují

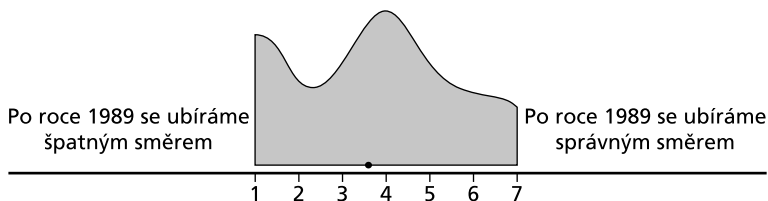

Zdroj: STEM

Tenké štěpící linie

KLÍČE A TANKY

Směřování po roce 1989

„Česká společnost po roce 1989 se zpočátku ubírala dobrým směrem. Aspoň jsme si to všichni zpočátku mysleli. Postupně však se od dobrých cest odklonila, takže většina si myslí, že to je spíše špatný směr, což nyní převažuje. Konkrétně je to vidět např. na ztrátě jistot, neúměrném zdražování, zvláště co se týká elektřiny, plynu, a politici to nedovedou řešit. Vzhledem k jejich platu si však oni nemusí už nikdy dělat žádné starosti, o to se přičinili.“ (žena, 68 let, středoškolské vzdělání)

„Myslím, že obecně se společnost od roku 1989 ubírá dobrým směrem. Věřím, že Češi jsou dostatečně poučení o tom, jak vypadá nesvobodný svět a mají ‚anténky‘ na to, pokud by se něco podobného mělo opakovat. A v takovém případě už víme, že se umíme vzepřít a za svobodu se postavit. Ovšem i demokracie má svoje limity a je velmi křehká.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

Jak moc téma rozděluje společnost:

Jak moc je podle lidí důležité:

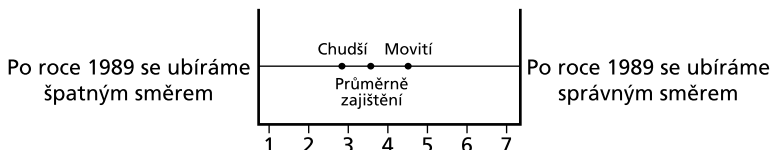
Jak moc podle lidí vyvolává spory:

Zdroj: STEM

Směřování po roce 1989

Kde jsou největší rozdíly: materiální zajištění

Shrnutí:

Respondenti se liší ve svém pohledu na minulost. Pro některé, kteří by se dali popsat jako radikální ve své kritice současné politiky a politických elit, byl současný systém až donedávna schůdný, ale časem se stočil do něčeho, co si nepřejí. Obecně respondenti nerozporují současný systém, spíše popisují jeho nejednoznačnost. Napříč různými skupinami je popisováno odtržení od politických elit a snaha žít si tak, aby do života politika zasahovala co nejméně.

Zdroj: STEM

Kdybych měl vybrat jedno téma, které mi řekne nejvíce o tom, jaké jsou vaše názory na další otázky, pak bych vás požádal, ať vyprávíte o tom, jakým směrem se naše země od devadesátých let ubírá. Nebude to lakmu-sový papírek úplně přesný, neřekne mi nic moc o tom, co si myslíte o postavení žen, daních, klimatické změně nebo menšinách. Budu ale pak nejspíš umět říct, jestli se vidíte jako úspěšní, nebo ne, jak se díváte do budoucna a jestli máte pocit, že váš hlas je v politice alespoň trochu zastoupený. Budu také umět říct, jestli je pro vás důležitá demokracie a vidíte Českou republiku spíše na Západě, nebo jako druhé Švýcarsko (skoro jistě ne jako součást nového východního bloku, to si myslí jen 3–4 % lidí). Vaše úvodní odpověď napoví i o tom, jestli změny, které naši společnost neustále provází, berete spíše jako příležitost než hrozbu, a naopak.

V pokročilé verzi dokážu odhadnout i věk mluvčího: Jak moc jsou pro vás události listopadu 1989 osobní, jestli zmíníte nějakou vlastní vzpomínku nebo

jestli událost vidíte jako jednu z posledních kapitol dějepisu s vědomím, že v srpnu ukazují v televizi tanky a v listopadu cinkání klíči. I když budete velmi úsporní a moc toho neřeknete, budou se ve vás častěji mísit rozporuplné pocity, zmíníte klady i zápory. **Zároveň by vaše případné volání po „starých časech“ nebylo skutečnou touhou vrátit se do dob socialismu, ale značilo by nejspíš vaše absolutní znechucení tím, co se dnes v zemi děje a jak špatný vliv to má na váš život. Není v tom ani trocha nostalgie, spíše vztek, frustrace a nejistota.**

Tento typ vyprávění je cenný v tom, že dotazovaný skoro vždy zmíní osobní příběh, zasadí ho do širšího společenského dění a obsáhne dva důležité rozměry: symbolický, který mluví o dvou klíčových porevolučních heslech: „svobodné volby“ (a tím pádem vnímání demokracie) a „zpátky do Evropy“ (geopolitické směřování země). Druhým rozměrem je pak materiální dostatek, nebo nedostatek, jestli se situace vás, případně vašich dětí a vašeho okolí spíše zlepšuje, nebo naopak. **Zajímavé je, že naše hodnocení vývoje od devadesátých let nepatří mezi témata, která by společnost nějak výrazněji rozdělovala. Ohlédnutí zpátky je tak možná jednou z otázek, která nemusí, máte-li dost času a ochoty poslouchat, vzbuzovat velké vášně.**

Snaha zdůraznit, že věci nejsou černobílé, může vést i k šalamounským odpovědím. Můžete hodnocení z principu odmítnout a z otázky se elegantně vyvléknout nebo vybrat specifický pohled na věc, v něm uplynulých třicet let srovnat a konstatovat, že výsledkem je téměř nulový rozdíl.

„Není dobrý a ani špatný směr. Co je pro jednoho dobré, to pro druhého může být špatné. Ideál je nehodnotit.“ (muž, 44 let, vyučen)

„Jako společnost jsme hodně materialistická, lidem záleží jen na penězích a na sobě. Každý se hlásí k demokracii a tím si myslí, že můžou cokoliv. Mně je to jedno. Já si žiju vlastním životem, takže se s žádným směrem neztotožňuji.“ (muž, 29 let, středoškolské vzdělání)

*„Takže z jedné diktatury jsme vlezli do druhé, aniž si to někteří uvědomují. Jednak tady máme diktaturu konzumu a ekonomického růstu a jednak diktaturu toho, jak máme přemýšlet a jaké smíme mít názory na to, co se děje. Myslím, že od roku 1989 se v podstatě v mentalitě české společnosti vůbec nic nezměnilo.“
(žena, 47 let, vysokoškolské vzdělání)*

Někdy slyšíme, že vysoká očekávání bezprostředně po listopadu 1989 zůstala nenaplněna. **Věci sice zpočátku šly dobrým směrem, ten ale pak nějak „blbě uhnul“.** Často se ale zmiňujeme o tom, co je dobré (abych byl přesný, tento jev platí speciálně u tohoto tématu, nikoliv obecně). **Mluvíme třeba o svobodě v různých jejích podobách: svoboda rozhodovat o životním stylu, otevřenost šancí, svoboda cestovat, svoboda vyjadřování, jsme součástí svobodného světa.** Pokud máte jednoznačný názor, že se věci ubírají správným směrem, nebudete mít pochopení pro ty, kdo mají pochopení pro to, že některé aspekty života mohly být v osmdesátkách lepší.

I když je hodnocení posledních třiceti let přísně vzato velmi komplikovaný problém, jsme ho v podstatě všichni schopni provést. Odráží se v něm jak naše osobní zkušenost, tak to, co slyšíme a vidíme, že se děje v našem bezprostředním okolí. I díky tomu pak vytváříme obecnější vyprávění o celé zemi. To je pochopitelně mnohdy neúplné, některé pasáže jsou trochu zmatené a nejasné, jiné mohou být úplně zavádějící. To vyprávění ale vynikajícím způsobem shrnuje problémy, které zažíváme, frustrace a obavy, ale také to, jak moc zdůrazňujeme právě různé svobody, příležitosti, možnosti, šance pro každého. Už tady často vyzdvihujeme značně odlišné pohledy a dimenze. A z jiného úhlu, nezdědka je důležitější, co v tomto ústředním vyprávění každému jednomu z nás chybí, než na co zrovna klade důraz.

„Rok 89 byl přelomový, bohužel jsme v zájmu euforie volného pohybu a volného slova, zapomněli ‚hlídat‘ politiky, kteří byli v čele státu. Dovolili jsme jim prodat energii, vodu a podniky, které prosperovaly a byly chloubou naší země. Havel byl nejhorší prezident všech dob, demokracie a svoboda byla zneužita v jejich prospěch. Vnímám, že občan ČR je brán jako loutka, nástroj politiků k vlastní moci a kariéře, kterým si zajistí budoucí pohodlný život pro celou svou rodinu. Bohužel, politika taková je a člověk se musí naučit spoléhat se pouze na sebe.“
(žena, 51 let, vysokoškolské vzdělání)

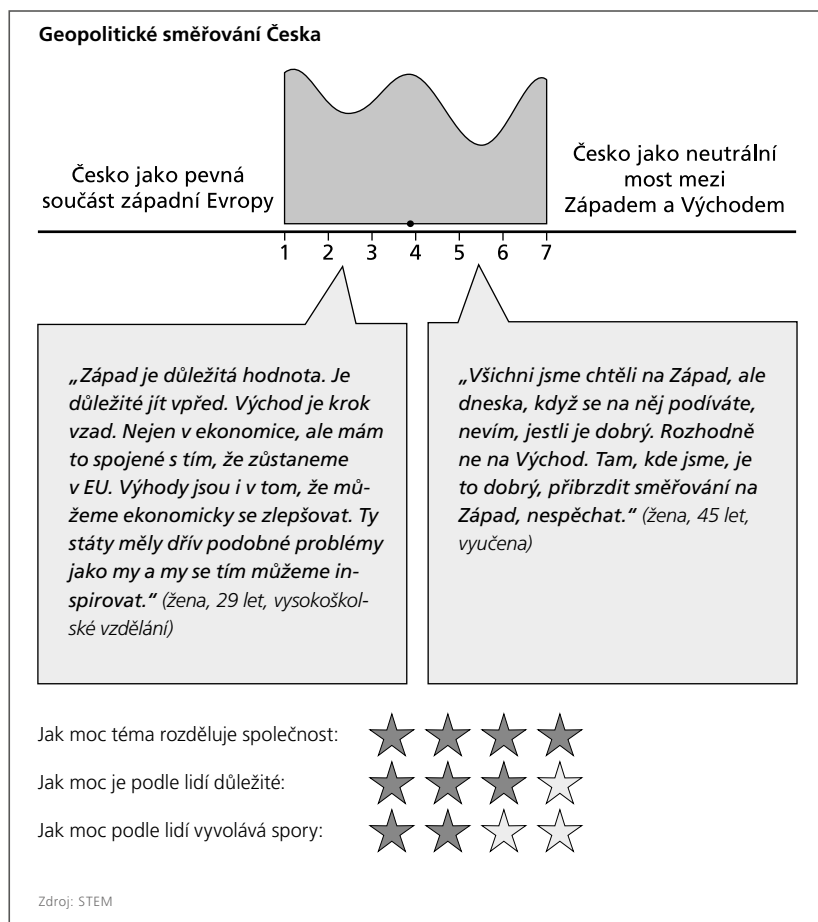
„Během trvání minulého režimu jsme se odnaučili chovat laskavě, ohleduplně a kultivovaně. A po převratu jsme se začali chovat jako pes utržený z řetězu. Proto jsme dnes tam, kde jsme. Aktuálně převažuje sobeckost, vulgárnost, násilí. A to i v rodinách mezi nejbližšími. Povaha česká je kam vítr, tam pláště. Téměř padesát let jsme se klaněli Moskvě, teď se klaníme Americe a Německu. (...) Společnost se tedy podle mne nepohybuje správným směrem. Stále zde funguje systém ‚já na bráchu, brácha na mne‘ a korupce. (...) Obchody narvané hromadami zboží mi jako pozitivum také nepřipadají. Díky tomu je totiž tato společnost rozmazlená a zpovíkaná a nikdo si ničeho neváží.“ (žena, 67 let, středoškolské vzdělání)

„Myslím si, že se po roce 1989 ubíráme správným směrem. Stát by neměl spravovat firmy, proto byla kupónová privatizace, vstoupili jsme do NATO, Evropské unie, a hlavně máme svobodu. Takže za mne převažují dobré věci – dobrá cesta.“
(muž, 45 let, vyučen)

„Člověk se nemusí bát, že ho soused nahlásí kvůli politice. Ano, stát se o Vás postará méně. Máte svobodu, což je pro mnoho lidí to nejděsivější, co se jim může stát. Ale nejde mít výhody všeho a nevýhody žádné. Mně by vadilo mlčet a držet krok. Lhát. Přetvařovat se. Navíc to ani tehdy s drahotou nebylo tak slavné. Jídlo na tehdejší platy bylo drahé, mnoho věcí nedostatkovým zbožím. Oblečení hrůza a děs. Jediná výhoda bylo levnější bydlení.“ (žena, 29 let, vysokoškolské vzdělání)

Geopolitické směřování NA ZÁPAD... A JEŠTĚ DÁL

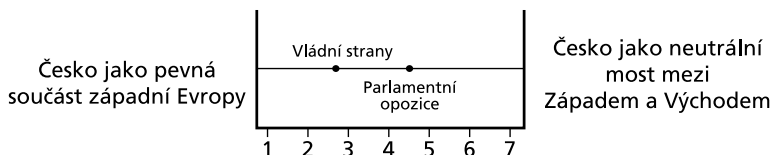
Kdybych se měl pokusit ukázat, co vlastně v naší zemi tvoří relativně **nejpevnější skupinu názorů**, byly by to **názory na naše geopolitické směřování**. A na ně **navázané pohledy na tři velká témata poslední dekády**: téma

migrace z let 2015 a 2016, covidu-19 v letech 2020 a 2021 a ruské agrese na Ukrajině probíhající od února 2022. Do značné míry se tato tři témata postupně stala zástupnými bojišti pro téma, jež bylo až do loňského února spíše latentní: jak moc na Západ chceme směřovat. Zatímco příklon k západní Evropě je v součtu silnější, představa neutrality je téměř stejně lákavá, byť pro její zastán-

Geopolitické směřování Česka

Kde jsou největší rozdíly: politická volba

Shrnutí:

Západ je vnímán i u kritických respondentů ve svém ekonomickém rozměru a rozměru příležitosti/perspektivy velmi příznivě. Kritici upozorňují zejména na symbolickou rovinu a témata, která si se Západem sami spojují.

Zdroj: STEM

ce je téma výrazně méně důležité. Na Východ by směřovala velikostí zanedbatelná, silou hlasu ovšem nepřeslechnutelná skupina.

Když mluvíme s lidmi napříč celou republikou, pokud zrovna neshrnou svůj názor do jedné věty, je celkem jisté, že jejich argumentace nebude jednostranná. Zato jejich konečný názor dost často jednoznačný bude. To, k jakému závěru se člověk přikloní, lze poznat už z toho, co z možného repertoáru argumentů použije na prvním a druhém místě. I když v nich hledáme odpovědi na otázky spojené se suverenitou země, zajištěním dobré životní úrovně, svobody a bezpečí, v podstatě se obě základní odpovědi míjejí. Otázky totiž nahlížíme z úplně jiných úhlů pohledu. Trochu pak zaniká, že podstatná shoda tu existuje: **směřování na Východ je vyloučené a zdaleka ne všechno, co je na Západě, je nejlepší.** V obou případech taky, nikoliv výjimečně, hodně zobecňujeme svou osobní situaci a většinou nevědomky ji ztotožňujeme se stavem celé země.

S negativním hodnocením Západu je skoro vždy spojen důraz na to, že jsme ve vleku změn, které nejsou dobré a které nám zavírají vlastní cestu. Ztrácíme tak suverenitu a ohýbáme hřbet, a to přece nepotřebujeme. Zároveň ovšem v těchto vyprávěních neřešíme otázku, jestli je taková nezávislost možná, aniž bychom spadli do vlivové sféry třeba Ruska. To bývá poměrně častý

„Víc se zajímat o to naše, se světem globalizace, avokáda bůhví odkud. Mně se víc líbí, kdybychom podporovali naše zemědělství, školství, naše nápady, nemusíme si brát pořád nějaký vzor, (...) zůstat Čechy, nemuseli někoho kopírovat.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

„Poklonkování, stáli jsme v předklonu, spoustu věcí jsme se snažili kopírovat a ne vždy je dobře takhle směřovat, jedno kam, jestli na Východ, nebo Západ, nedělat to bezhlavě, vybrat si přínos.“ (žena, 67 let, středoškolské vzdělání)

„My jsme 33 let demokratickou zemí a vede se nám čím dál hůř. Tak čím to je? Kdyby EU měla zájem zvyšovat tu nějakou úroveň, tak už se musíme mít o dost líp. Růst mezd v Německu a růst mezd u nás, to je nebe a dudy. Něco se dělá špatně v téhle zemi.“ (muž, 54 let, středoškolské vzdělání)

argument skupiny, která právě směřování na Západ vidí **jako prevenci proti pohybu na opačnou stranu**. Zároveň se ale nezdá, **že bychom další země doháněli a situace u nás se zlepšovala** (v tom se naprosto jednoznačně odráží vidění osobní finanční situace). Obecně platí, že pokud se nepřikláníme k Západu, jsme si jisti, že dokážeme jít vlastní cestou.

Obsah vyprávění o směřování na Západ a vlastně celkové hodnocení vidíme hodně ukotvené v symbolech. **Západ nám symbolizuje především hodnoty svobody v kontrastu s nesvobodným Východem. V této argumentaci nás geopolitické zakotvení ochraňuje před možnou ztrátou suverenity, často v promluvě napojenou na odkaz na období reálného socialismu.** Také zde příliš nezaznívá teze, že by Západ zbloudil a začínal představovat ohro-

žení našich hodnot (není ovšem příliš jasné, co to vlastně jsou „naše hodnoty“). Další důležitou rovinou je zajištění lepší životní úrovně (se stejnou paralelou k osobní situaci) a obecně zajištění bezpečnosti.

„Tím jsem myslel ekonomicky se vázat západním směrem než prohlubovat východní stranu, Západ je bohatší, s větší životní úrovní. V západních zemích se cítím příjemněji než ve státech na Balkáně. Mentalita lidí je mi sympatická a ekonomická provázanost, svoboda.“ (muž, 27 let, vysokoškolské vzdělání)

„Taková ta volnost člověka. Na Západě je jiná než na Východě.“ (muž, 57 let, středoškolské vzdělání)

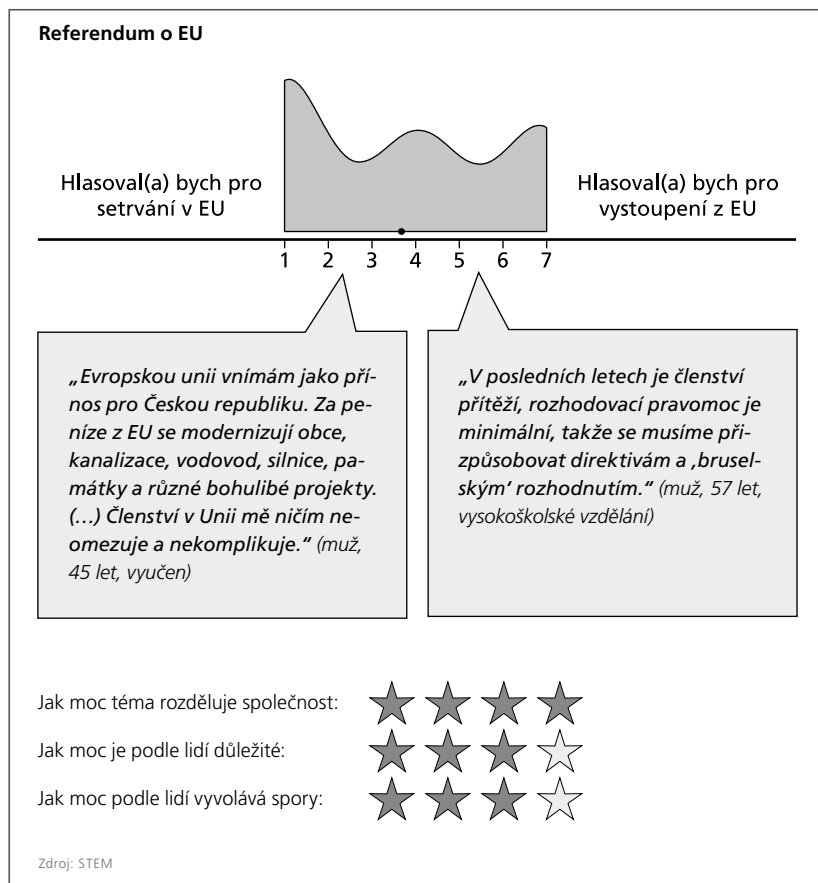
„Tam je asi nejdůležitější si vydefinovat, co to ten Západ je. Pokud to bereme pod myšlenkou svobody a perspektivy, která má víc možností než na Východě, já jsem vždy spíš byl prozápadní a jsem dodnes rád, že jsme členy NATO, i přes hodně ‚ale‘ u EU, protože zatím z toho těžíme, než dáváme.“ (muž, 39 let, středoškolské vzdělání)

UNIE JAKO SYMBOL

Speciální postavení má v tomto vidění světa Evropská unie. Pro mě je toto téma fascinující v tom, že na něm lze ukázat obecnější efekty, které způsobují pnutí ve společnosti.

Předně si musíme prozradit jedno velké tajemství: **Nejsme příznivci v podstatě žádných institucí**, kromě těch velmi vážených, jako je Ústavní soud, který má rádo někdy i 70 % lidí (také toto číslo však v posledních letech klesá), nebo kromě policie, hasičů a záchranné služby (ty oceňuje kolem 95 % lidí). Ještě **poměrně oblíbené instituce dosahují pozitivního ocenění jen u mírně nad 40 % lidí**. Tak nějak je na tom i Evropská unie, instituce z principu věci těžkopádná, složitá a byrokratická.

Pozitivní pohled získáme teprve tehdy, když pro nás z nějakého důvodu Unie představuje víc než instituci. Když ji v našem vidění světa dokážeme více ztotož-

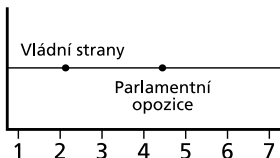
nit s Evropou obecně a popisujeme ji spíše jako ideový projekt podporující svobodu, mír a prosperitu, který sice potřebuje nějaké změny, ale v zásadě (i když trochu nejistě) jde rozumným směrem.

V čase se mění instituce i to, co nás zajímá: Ještě před pěti lety jsme Evropskou unii vnímali velmi obecně, značná část veřejnosti si ji spojovala spíše s tím, že řeší malicherná témata, nikoliv to podstatné. Pod vlivem britského re-

Referendum o EU

Kde jsou největší rozdíly: politická volba

Hlasoval(a) bych pro
setrvání v EU

Hlasoval(a) bych pro
vystoupení z EU

Shrnutí:

Evropská unie je v debatách vnímána ve více nuancích než kupř. NATO, u jehož pozitivní role panuje mezi respondenty značná shoda. Kritika Evropské unie se týká zejména symbolické kritiky nutnosti přizpůsobovat se. Pro kritiku zosobňuje instituci, která znemožňuje státu jít si „vlastní cestou“.

Zdroj: STEM

ferenda byla politická diskuse často redukována na volbu zůstat/odejít. Dnes není hlavním tématem odchod, ale **Unie se postupně stává zástupným symbolem sporu o geopolitické směřování i podobu modernizace.** Je úžeji spojená se všemi tématy, která společností hýbou, ať už je to očkování, energetika, Putinova válka, modernizace ekonomiky, klimatická změna, globální soupeření, soběstačnost, svoboda, vláda práva, migrace, kolébka civilizace, nebo bezpečnost.

Nízká znalost nebrání silnému názoru: Je to vlastně důležitý mechanismus, který nám umožňuje nezbláznit se z množství informací, jež bychom měli pojmout. Pohoršovat se nad tím, že lidé hájí postoje u věcí, kterým nerozumí, je marnost. Ve světě, kde expertiza existuje skoro na všechno a vědění lidstva narůstá neuvěřitelným tempem, to prostě jinak nejde.

Naše společnost není nijak radikální: Přestože jak alespoň mírných příznivců EU, tak i jejich odpůrců máme v populaci kolem 40 %, výrazně silné sta-

novisko má pouze 11 % odpůrců a 19 % příznivců. Jako vyhrčené téma ji vidí 60 % lidí s jasným názorem. Pro lidi, kteří jednoznačný postoj k EU nezaujímají, ji jako vyhrčené téma vidí jen 35 % z nich.

Souboj o rozum – znalosti proti zkušenosti: Díky našim výzkumům umím ukázat, jak na sebe uvedené skupiny navzájem nahlíží. Příznivci Unie vnímají sami sebe jako realisty a chytré lidi, naopak odpůrce, pokud je nějak charakterizují, zpravidla jako neinformované, hloupé a bez zkušenosti. Naproti tomu odpůrci Unie sami sebe vidí jako vlastence (přestože jsou na Českou republiku ve výsledku o dost méně hrdí než příznivci EU) a realisty, opačný tábor jako povyšující se a poučující elitáře. Porozumět téhle dynamice je myslím dost přínosné: **zatímco jedni se vybavení čísly a znalostmi vydávají někdy až s misionářskou zarputilostí evangelizovat „pohany“, druzí v nich vidí namyšlené floutky, kteří neví, o čem je opravdový život. Informace proti osobní zkušenosti. A obě skupiny přitom sebe sama hodnotí jako realisty – ty rozumné.**

Výhody nejsou pro všechny: Pro pozitivní vnímání EU je charakteristický jasný důraz na svobody cestovat, pracovat, studovat, které nám členství v Unii poskytuje. To ovšem **ve společnosti, kde dvě pětiny lidí z ekonomických, zdravotních nebo jiných důvodů v podstatě vůbec do zahraničí nepadají a jenom každý čtvrtý se dobře domluví anglicky, samozřejmě nepadá tak docela na úrodnou půdu.** Pro tyto lidi je to buď nerelevantní, nebo jenom frustrující. Logicky je člověku celkem jedno, že někdo jiný může cestovat, když jeho rodina necestuje. A naopak, pokud poměrně hodně cestuje, je pro něho nepochopitelné, proč tuhle jasnou výhodu ostatní nevidí. Oni

„Přínos členství v EU pro mě konkrétně znamená v cestování, není nutno stát na hranici a čekat na kontrolu. Také je v obchodech větší sortiment zboží. Nemám zatím dojem, že mi členství v EU komplikuje život.“ (žena, 68 let, středoškolské vzdělání)

„Členství v Evropské unii mi umožňuje cestovat po členských státech bez pasu. Pokud by byl nedostatek energií, tak by se myslím státy domluvily o dodání energií ze států ostatních, aby nedocházelo k výpadkům. Zároveň z Unie plyne množství různých dotací na opravy nejen kulturních staveb, ale i dotace občanům. My osobně jsme ji využili na výměnu kotle na pevná paliva za tepelné čerpadlo.“
(žena, 67 let, středoškolské vzdělání)

„Unii vnímám zcela negativně, stal se z ní jakýsi velký bratr, kterému vládnou nikým nevolení lidé, kteří jsou odtrženi od reality.“ (muž, 30 let, vyučen)

„Pro mě je Evropská unie jen další způsob diktatury, který akorát škodí.“ (muž, 44 let, vyučen)

o ní vědí, ale je pro ně nepodstatná. Negativní pohled na Unii ji vnímá především jako příliš direktivního aktéra, který přehnaným způsobem ovlivňuje život u nás, obírá nás o nezávislost a možnost svobodného rozhodování v různých oblastech politiky a života společnosti. Někteří Evropské unii dokonce připisují roli diktátora.

O peníze jde vždycky až v první řadě: Buď zdůrazňujeme ekonomické přínosy, nebo negativa. Buď vidíme rozvoj a zvyšující se životní úroveň, nebo zneužívání dotačních programů, které pak nemají odpovídající efekt na kvalitu života u nás, nebo ztrátu kontroly nad vlastní ekonomikou a trhem.

Rovina (ne)jistot: V běžném vyprávění ji sice zpravidla neumíme moc pojmenovat ani uchopit, ale někde v pozadí je pro nás velmi podstatná. **V pozitivním přístupu k Evropské unii je v tomto smyslu důležitá i rovina zajištění**

„Co se týká vstupu do EU, tak to vnímám velice pozitivně. Ať to byl přínos ekonomický pro celou společnost a z toho v rámci různých rozvojových programů a dotací tím konkrétně i pro mě jako občana uživatele, tak i třeba postupné sjednocování legislativy, zjednodušení obchodu a samozřejmě to nejviditelnější – možnost cestování. To bych řekl, že je pro většinu lidí nejviditelnější výhoda vstupu do EU.“

Tato viditelná výhoda pak samozřejmě klesá s vyšší zdrojů, které pro takové cestování můžete využít, ale řada lidí na to nemá, takže pokládá vstup do EU za zbytečný. Pro mě je ten největší přínos hlavně o pocitu velkého a ekonomicky silného celku a o jednoduchém cestování. Život mi asi nic vědomě nekomplikuje.“ (muž, 62 let, vysokoškolské vzdělání)

„Pak je tu výhoda ohledně bezpečnosti – Evropská unie se snaží udržet mír. Také mohou zasáhnout v případě krize – pomoci dalšímu státu. Další výhodou jsou dotace pro státy a podpora podnikání. Pak je tu samozřejmě nevýhoda v případě ovlivňování jednotlivých států neboli diktát Bruselu. Za mě ale bez toho by nebylo možné pokračovat.“ (žena, 29 let, vysokoškolské vzdělání)

„Členství v Evropské unii beru jako plus. Víceméně ve všech ohledech. Co se týče měnového fondu, ekonomické spolupráce mezi zeměmi EU, zrušení kontrol na hranicích, ochrany v případě napadení (ale to nám poskytuje i NATO a OSN). Konkrétně mi členství dává svobodu volně cestovat a pohybovat se (i když to není jen záležitost EU, ale Schengenského prostoru, kde bychom mohli být asi i bez EU). Také se cítím bezpečněji a tak nějak bližší i jiným národům, což se mi líbí. Sice mi z hlediska cestování chybí fakt, že ČR stále nemá euro, nicméně chápu i odmítače (hádám, že ti necestují nebo se jim naše bankovky velmi vzhledově líbí – což je pravda, že je máme velmi povedené). Členství v EU mi život nekomplikuje asi nijak, řekla bych. Sice mi asi trochu vadí různé vyhlášky (zpravidla např. o potravinách), které jsou v naší zemi hůře aplikovatelné, případně zbytečné, ale to je holt administrativa, které je teď všude plno a asi se jí jen tak nezbavíme.“ (žena, 31 let, vysokoškolské vzdělání)

„Členství nám dává to, že bez nich nemůžeme nic změnit. Nemáme skoro žádný vliv. Jediné, co je trochu dobré, jsou dotace, ale ty jsou ve velkém zneužívané a rozkradené.“ (žena, 61 let, vyučena)

„Výhoda v členství v EU je volné cestování bez hraničních kontrol. Daleko větší problém je, že nám tady v Česku už nic nepatří. Tuzemské firmy mají zahraniční vlastníky. V podstatě je Česko jen montovnou.“ (muž, 81 let, středoškolské vzdělání)

„Členství ČR v Evropské unii mi dříve nevadilo. Myslím, že i díky tomu vzniklo hodně projektů, které posunuly naši zemi k modernější a více prosperující společnosti. Ale za poslední roky se můj názor otáčí. Nelíbí se mi, že EU stále usiluje

o větší centralizaci, a tím potlačuje suverenitu a vlastní rozhodování členských států. Za velký omyl považuji Green Deal. (...) Dále se mi nelíbí odklon od tradičních hodnot, jako je rodina.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

bezpečnosti, míru, přináležitosti do silného mezinárodního společenství. V opačném gardu se poukazuje na drobení státu (např. zahraniční vlastníci) nebo rozpad tradičních hodnot.

Jde o budoucnost: Co si myslíme o Unii, je hodně ovlivněné postojem k situaci v naší zemi a vůbec výhledem do budoucnosti. **V zásadě se shodujeme na tom, že Unie je nositelem změny. Spor tkví v tom, jestli jde o změnu k lepšímu, případně obecněji, jestli vůbec nějaká změna může být k lepšímu.**

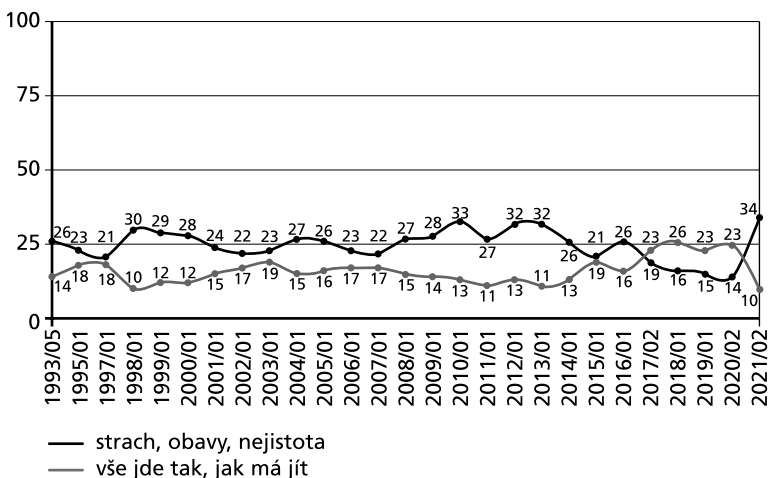
Pro většinu „velkých“ témat, která diskutujeme, platí, že mají různé rozměry podle toho, jak se na ně díváme. Každá názorová skupina přitom klade důraz na jiné. Někdy jde o argumentační klam (argument, který nedokážeme konzistentně zařadit do vlastního názoru, buď bagatelizujeme, nebo rovnou pomíjíme), jindy o reálný střet perspektiv a životních zkušeností. Promítáme do něj nejistoty, prezentujeme se jako ti rozumní (jinak bychom sami se sebou nedokázali existovat) a jenom málokdy se odpoutáme od toho, co je výhodné pro nás osobně. Konečně, v určitém smyslu slova máme na srdci budoucnost: nás samých nebo našich dětí. Právě na ni se nyní podívám podrobněji.

Budoucnost

Když přemítáme nad budoucností, typické slovo, které se nám honí hlavou, jsou obavy. Rezonují o to víc, že v poslední době došlo k souběhu několika krizí, které se nás dotýkají na rozličných úrovních, a naopak jim předcházelo nejkldnější období v polistopadové éře (ani to ovšem neznamená nebe bez mráčku).

Graf 9

Pocity z minulého roku: dvě nejčastější emoce

Znění otázky: „Jaké máte převládající pocity z minulého roku?“

Zdroj: STEM Trendy 1995–2023

V některých rozvahách obavy překonáváme nebo věříme, že se naplní, v jiných ne. Hodně přitom záleží na tom, o čí budoucnosti se bavíme: **pokud o vlastním životě, snažíme se věci vidět optimisticky (i když to vždy nejde), pokud o generaci našich dětí, věříme, že se nebudou mít hůř než my. Když mluvíme o státu, pak zpravidla propadáme skepsi.** Teď to snad ještě nějak funguje, ale přesvědčení, že by stát v budoucnu fungoval jako dnes, je mizivé.

Pokud jde o osobní a rodinnou budoucnost, jsou naše pohledy veskrze pozitivní. Vnímáme, že i díky naší snaze a pílí se daří překonávat obtíže. Změny k lepšímu vidíme v přechodech do různých životních etap, jako je dokončení vzdělání, důchod, děti nebo vnoučata, překonání dílčích obtíží. Máme víru v to,

že snad zůstaneme zdraví, to vnímáme jako rozhodující. Vlastní život tak vidíme vlastně docela pozitivně.

„Svoji budoucnost vidím v blížícím se důchodu (ještě 2 roky). Doufám, že budu mít čas na své aktivity – včely, zahrada, chalupa a les k ní patří. Těším se na manuální práci v přírodě, na sázení nových stromů a péči o ně, bez otravných telefonátů a neustálého bombardování elektronickými informacemi, v současné době bohužel převážně negativními.“ (muž, 62 let, vysokoškolské vzdělání)

„Svou budoucnost spojuji s rodinou, kde se vzájemně podporujeme. Snažíme se neřešit politické otázky. V blízké budoucnosti se stále těším a raduji z vnuka a z jeho úspěchů. Obavy se snažím eliminovat, jsem většinou optimista.“ (žena, 68 let, středoškolské vzdělání)

„Svou budoucnost i budoucnost své rodiny vidím růžově. Těším se na to, až v 60 letech půjdu do tzv. předdůchodu, proto si pravidelně spořím na penzijní připojištění.“ (muž, 45 let, vyučen)

„Těším se na cokoliv, co mě v budoucnu čeká. Že se mi snad podaří plány na jakousi rekvalifikaci, že na sobě zapracuji a změním obor, polepším si pracovní, finančně. Těším se na úspěchy dcer ve škole a v životě vůbec.“ (žena, 43 let, středoškolské vzdělání)

„Nad svou budoucností raději moc nepřemýšlím, nechávám všemu volný průběh. (...) Jinak veškeré půjčky máme splacené, a tak jen doufáme, že s manželem budeme dlouho zdraví a schopni si ještě věci zařizovat sami, občas vyrazit na výlet, za kulturou či zahraniční dovolenou. Že přežijeme při našich průměrných důchodech vlnu zdražování a nějakou pětku i ušetříme.“ (žena, 67 let, středoškolské vzdělání)

To vše jaksi okolnímu světu navzdory. **Jsou to vnější vlivy, které spojujeme s globálními krizemi nebo neschopností států a které pro nás představují hrozbu.** Vedle obav z války, jež jsou přímo spojené s ruskou agresí na Ukrajině, je hlavní obava z vývoje v oblasti ekonomiky. Z růstu cen, ze zhoršová-

ní životní úrovně domácností, z vlastních existenčních problémů. A také se objevují kritické postoje vzhledem k nedostatečné pomoci ze strany státu a vlády. Máme pocit, že přestože děláme, co můžeme, nemusí to stačit, a všechno, na čem jsme pracovali, se může zhroutit. Nedůvěra v to, že mě stát do budoucna před těmito vlivy ochrání, je velká. Nemyslíme si, že bude fungovat lépe.

Obavy o „mé děti“ pak obě roviny trochu odráží a spojují je dohromady. Přestože nás jako první napadnou výzvy, jsme vlastně pozitivní: ve vlastní děti máme silnou víru, důvěřujeme jim, že se s výzvami dokážou poprat. Jejich život bude lepší nebo přinejhorším stejný jako ten náš.

„Přemýšlím o ní trochu ‚maniodepresivně‘ (...) dle situace a rozpoložení. Ale vážně. Se zvláštním klubkem emocí, kde se mísí skepticismus a naděje (...). Ale poslední události jako covid-19, válka na Ukrajině, energetická krize, stále hrubší politická scéna a radikalizace části společnosti mě zanechávají v pochybnostech, zda se věci vyvíjí, jak mají, respektive správným směrem. Takže se spíše soustřeďím na věci, které mohu ovlivnit procentuálně více, těším se na (možná okolnostmi limitující) možnosti cestovat, poznávat nová místa, lidi, rozvíjet vztahy k lidem, ke kterým mám blízko, a poznávat nové, vychutnávat si kulturu, vytvářet si příležitosti se učit novým věcem, posouvat se dál.“ (muž, 39 let, středoškolské vzdělání)

„Své děti jsem vedla k dobrému vzdělání a pracovitosti. Myslím, že pokud stát připraví dobré podmínky pro život, budou se mít dobře.“ (žena, 61 let, vyučena)

„Budoucnost dcery a její rodiny vidím v tom, že jsou zdraví, pracovití, vzdělání, což umí uplatnit a umí se o sebe postarat.“ (žena, 68 let, středoškolské vzdělání)

Pro další generaci lidé zmiňují nejčastěji tři **výzvy**: ti starší kladou častěji důraz na **negativní dopady moderních technologií na další generace** (poslední dobou je to umělá inteligence – ještě před rokem pro běžného člověka téma jen ve sci-fi filmech), negativní důsledky **existence sociálních sítí a s tím**

nepřímo spojené rozvolnění hodnot. Mladší lidé zdůrazňují **dopady klimatické změny** a znečištění planety. Tato obava má přitom **dva v přemýšlení oddělené aspekty: environmentální a sociální**, přičemž problém není v tom, že bychom nějak masově odmítali myšlenku, že se v důsledku lidské činnosti klima mění a že je s tím třeba něco dělat. Problémem jsou sociální dopady, které jednotlivá opatření pro zmírnění dopadů změn klimatu přinášejí společnosti, a tempo, jakým se přijímají (viz závěrečnou zprávu z projektu **Česká (ne) transformace** – STEM, 2022). Třetí oblastí, která je hodně propojená i se současnou situací, jsou ekonomické výhledy, vliv inflace a zvyšování cen potravin a energií na situaci domácností, v budoucnu pak splácení státního dluhu. Stále však sledujeme odlišnou míru intenzity: na jedné straně jsou lidé, kteří sice zdravotní citlivě vnímají, ale ujišťují nás (i sami sebe), že situaci zatím zvládají. Na druhé straně jiní reagují vyhrcozeněji a volají po zásahu a pomoci státu z obav, že zvyšování cen jejich život zásadně ovlivní. Asi nemusím rozepisovat, že v tom, jak takové výzvy řešit, neexistuje v české společnosti příliš shoda.

„Ohledně budoucí generace mám obavy, aby nepokládala za důležitější virtuální realitu nežli skutečný svět. Umělá inteligence se rozšiřuje do mnohých oborů, a tím se svět mění. Technologie a pokrok jsou nezbytné, ale neměli bychom zapomínat, že jsme součástí přírody a cokoliv vymyslíme, nebude dokonalejší než to, co už bylo stvořeno.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

„Podle mě za několik desetiletí tu bude neúnosné žít. A tím nemyslím pouze krizi ekonomickou nebo válku či nedostatek nerostných surovin. Přelidnění a nedostatek místa není teď tím největším problémem. Je to znečištění planety. Mikroplasty najdeme dnes všude – v našem těle, v moři i nejdlejší pustině. (...) Tání ledovců a oteplování.“ (žena, 29 let, vysokoškolské vzdělání)

„Popravdě, bojím se, kdyby mi někdo řekl, co se stane, tak bych děti nikdy neměla, strašně mě bolí, když vím, že naše děti budou splácet státní dluhy, a vůbec zda si budeme moci dovolit jim dát studia a takové věci, zda je dokážeme dovést k tomu, aby z nich byli slušní lidé. O děti mám ten největší strach, abychom

jim vůbec mohli nějak ulehčit start do života i finančně, což zatím vypadá, že budeme rádi, že si koupíme jídlo.“ (žena, 27 let, vyučena)

Posloucháme-li různá vyprávění, kontrast mezi osobní budoucností a budoucností, která se rýsuje pro tuto zemi, je zřejmý: v životě mém a mých blízkých se obavy snad naplní nebo je vlastní pílí dokážu překonat, u státu v to nevěřím.

Ve výsledku je vidění budoucnosti typické pro to, jak si utváříme světonázor. Ten se **ubírá po dvou myšlenkových proudech: soukromém a veřejném, které si nejsou moc podobné.** Bez ohledu na sociální, věkovou nebo jinou skupinu ve společnosti vidíme **na individuální úrovni svůj mikrokosmos jako ostrov relativního bezpečí v bouři možného chaosu** (ten většinou ještě nenastoupil, ale zdá se být na spadnutí). Sám sebe nahlížím tak, že mám i díky svému snažení štěstí, že v něm žiju. Ti ostatní (s politiky v čele) jsou nositeli chaosu, kteří tuto křehkou rovnováhu v mém okolí ohrožují. V čem shodu nemáme, je úvaha, co s tím dál. Co je pro jednu skupinu hrozbou, může pro jinou představovat příležitost. Změna může být pozitivní výzvou. Jiní jsou přesvědčeni, že změny, které před námi stojí, nic dobrého nepřinesou a nedokážeme se s nimi popasovat. Někdo tak má obavy ze změn, které společnost čekají, jiný naopak z toho, že na změny reagovat nebudeme, a ze stagnace, která nic dobrého nepřinese.

Výsostnou roli v těchto vyprávěních hrají dva ohledy: **svoji pozici si musíme zasloužit a nejistota spojená s rolí státu a krizí politické reprezentace.**

Ať se každý svou pílí o vlastní blahobyt zaslouží

Ten příběh jsme slyšeli v různých podobách všichni. Je vám zhruba osmnáct a dva vaši kamarádi se rozešli. A teď vám každý zvlášť líčí, jak a proč k tomu došlo. Případně to líčení slyšíte zprostředkovaně přes další kamarády. A světe,

div se, vyprávění se shodují jen v několika málo bodech. Zpravidla v tom, že došlo k rozchodu. Jinak se různé perspektivy hodně liší, dokonce i v tom, kdo je dobrý a kdo ne, jaké jsou motivy, podoby konfliktu.

Je celkem přirozené, že pokud mluvíme o svém životě, popisujeme spíše pozitivní stránky motivací vlastního jednání. To je důležité, abychom sami před sebou obstáli, málokdo sám sebe vnímá v negativním světle. Když mluvíme o svých blízkých a známých, máme pro jejich špatné vlastnosti pochopení (případně doprovázené pokrčením ramen s dovětkem „on už je prostě takovej“, „co naděláš, ji už nezměníš“). O to víc se však nezdramáme používat negativní interpretace pro ty, které neznáme a nikdy jsme je neviděli.

ZÁSLUHY

Různé perspektivy vyprávění, důraz na jiné klíčové momenty, hledání obecných vysvětlení pro konkrétní chování můžeme vysledovat v řadě různých témat. Přirozeně je aplikujeme, i když mluvíme o úspěchu a zásluhách. To jsou otázky navýsost důležité, protože si na jejich základě děláme představu o tom, co je spravedlivé, jak má vypadat sociální systém, a vysvětlujeme tím, kde se rodí konflikty. Zajímavé je, že v podstatě všechno lze shrnout do jediného slova: PÍLE.

Své uplatnění nachází v mnoha kontextech. V hodnocení osobních úspěchů a neúspěchů máme překvapivě velkou shodu v tom, že obojí vychází zejména z úsilí jednotlivce. **Připouštíme sice, že ne každý má stejné výchozí možnosti, ale zpravidla máme dojem, že u nás neexistují žádné velké systémové překážky, které by vlastní aktivitou a snahou nešly překonat.** Každý, koho nepostihlo nějaké nezaviněné neštěstí a kdo se nefláká, může vést důstojný život, i když třeba státnímu systému navzdory. Píle tady znamená ochotu vzít odpovědnost za vlastní osud do svých rukou.

V tomto smyslu se pak i shodneme, že **plnou podporu od společnosti si zaslouží lidé, kteří se jiným než vlastním přičiněním dostali do situace,**

„Alkohol, cigarety, hospoda, zhýralý život. Naše republika na tom byla dobře, že když někdo chtěl a neflákal se, tak se mohl mít velice dobře. Mohl si koupit vlastní bydlení apod. Vidím kolem sebe, že lidé radši sedí v hospodě, než aby se snažili.“ (žena, 61 let, vyučena)

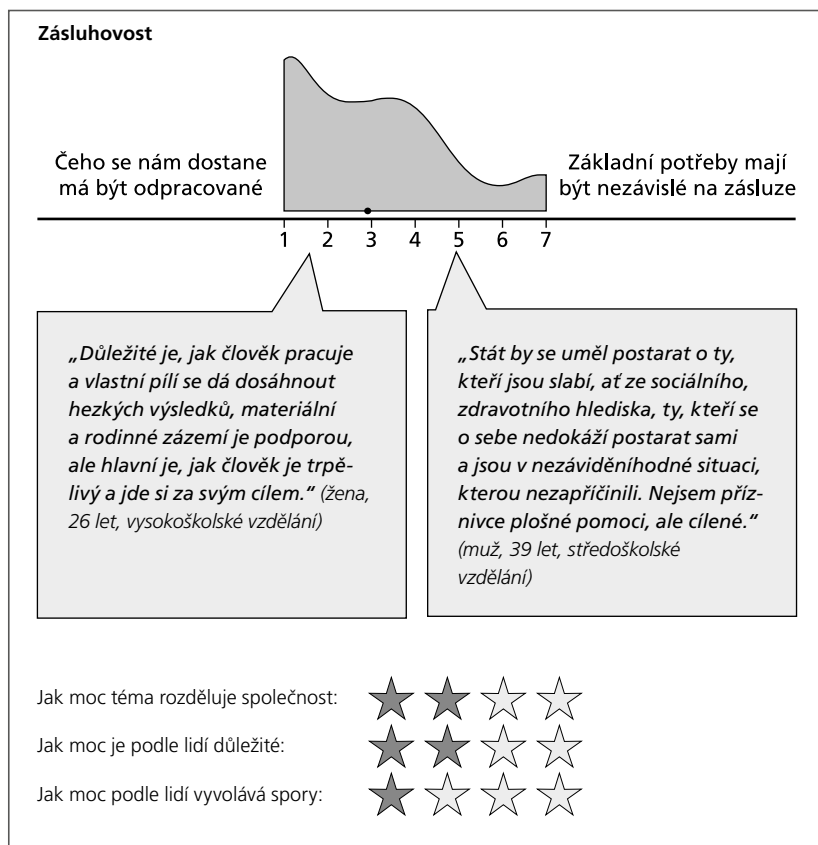
„Dostáváme něco do vínku, ale je na lidech, co s tím udělají. Když jste neúspěšný, ale snažíte se to zvrátit. Každý člověk s tím může pracovat. Každý z nás se narodí do rodiny, určité vrstvy lidí, jsme v nějaké škatulce, do méně úspěšných, více, pak už záleží na nás.“ (žena, 27 let, vyučena)

kdy vzdor své pili nemohou své potřeby pokrýt. V zásadě jsou to tři skupiny: **samoživitelky, dlouhodobě nemocní nebo lidé po těžkém úrazu** (třeba pracovním) **a senioři** (ovšem jen ti, kdo ve svém pracovním životě pilní byli a celý život pracovali).

O to silněji vnímáme, když se pomoci nebo podpory dostává skupinám lidí, kteří podle nás žádné úsilí nevykazují. Tento příběh má dvě podoby. První, výraznější, ve vyprávěních napříč společnostmi mluví o „nepřízpůsobivých“. To jsou lidé, jimž ze zvláštních důvodů stát umožňuje nepracovat, nesnažit se, hledat mezery v systému a za to dostávat větší finanční podporu, než berou lidé, kteří pracují nebo pomoc skutečně potřebují. V důsledku toho tyto skupiny společnost (chybně) utvrzuje v tom, že jejich životní strategie je správná. Pocit, že jsou lidé, kteří se mají dobře i přesto, že si to nezaslouží, zatímco já sám se příliš dobře nemám, i když se celý život snažím, umocňuje pocit nespravedlnosti. Jde o velmi živé téma: jsme přesvědčeni, že sociální dávky jsou výrazně zneužívané, zejména romskou minoritou. V tomto ohledu nabírá vyprávění rozměrů novodobých legend. Každý slyšel variace příběhu o tom, jak jeho kamarád viděl, jak Romové přijíždějí na úřady práce v černých BMW a odjíždějí s výplatami výrazně vyššími, než je průměrný plat. Zdá se mi, že vlastně kritizujeme fakt, že se uznání (v podobě finančního zajištění) dostává skupině lidí, kteří si žádné uznání nezaslouží. A nepří-

mým důsledkem je, že se na jiné skupiny v tomto ohledu zapomíná a nikdo na jejich zásluhy nemyslí.

Důležitou roli hraje i absence pílě. Ta totiž vede ke ztrátě návyků, neschopnosti je předat vlastním dětem a neschopnosti dostat se zpátky do pracovního procesu. Píle tak slouží jako klíčový prvek, jak získat disciplínu. Tento motiv ale můžeme objevit i ve zcela jiných kontextech, často třeba ve vyprávění o vý-

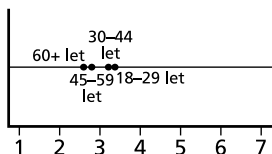

Zdroj: STEM

Zásluhovost

Kde jsou největší rozdíly: věk

Čeho se nám dostane,
má být odpracované

Základní potřeby mají
být nezávislé na zásluze

Shrnutí:

Největší část respondentů z kvalitativního šetření je ve shodě, že i přes rozdíly v rodinném zázemí a podmínkách jde zejména o píli jednotlivce, na které nakonec záleží nejvíce. A to napříč věkem, pohlavím nebo socioekonomickou situací.

Zdroj: STEM

chově malých dětí: pokud rodiče děti nechají dělat cokoliv, nebudou cílevědomí a nebudou mít žádnou píli. Píle je tedy něco, co může získat každý, je to univerzální vlastnost, kterou buď rozvíjím, nebo ne.

Druhá podoba příběhu naopak adresuje privilegovanou skupinu. Ta svůj status buď nezískala dostatečnou píli, nýbrž díky svým kontaktům nebo kontaktům svých rodičů a po jeho získání už věnuje úsilí jen jeho udržení. Nebo ho sice získala píli, ovšem při porušení psaných či nepsaných pravidel, tedy nečestně. Dostává se jim tak privilegií, na která běžný člověk nedosáhne (jako třeba odpuštění páchání přestupků). Pocit nespravedlnosti a odcizení potom vyvěrá z toho, že tito lidé nemusí být „pilní“ ve vztahu ke společnosti, ale jen se uvnitř této skupiny držet navzájem. Úspěch, který mají, si část z nich v důsledku nezaslouží, pokud se dál nesnaží a „jen“ využívají toho, co (oni sami nebo jejich okolí) nashromáždili v minulosti, a píli tak nechali zakrtnět. Z toho vychází i přesvědčení, že jim nezbyvá nic jiného než „držet se nahoře“, proto-

že nic jiného neumí. Je to tedy nesprávný druh úspěchu a nezaslouží si příliš uznání.

„Rozhodně jsou skupiny, které zneužívají za tichého souhlasu úřadů sociální systém. Lidé, kteří nemají zájem pracovat, pobírají všemožné dávky, které jsou nastaveny tak, že se vlastně člověku snad ani nevyplatí vstávat každý den do práce.“ (žena, 43 let, středoškolské vzdělání)

„Podle mého mínění dostávají někteří nesmyslné příspěvky, které poté utrácejí po hospodách. Jedná se o romskou komunitu, která k tomu ještě využívá placené poradce. Taký množství peněz, které jdou jako náhrady pro vládu, například platy a náhrady vyplácené i tomu, co do práce vůbec nechodí.“ (muž, 57 let, středoškolské vzdělání)

„Vidím to tak, že jsou skupiny, které vysloveně dávky berou jako pracovní výdělečnou činnost a bylo to i delší dobu předem, i v minulém režimu se tomu nedalo úplně vyhnout, i když byla pracovní povinnost. Jsou tak pohodlní a využívají život a mají na to sociálně kulturní dispozici už po staletí. Pokud danou lokalitou jen tak prošli, tak nenapáchali takovou škodu, jako pokud byla tendence je tam usadit a mít pod kontrolou.“ (muž, 57 let, vysokoškolské vzdělání)

„(Romové) dosáhnou na takový částky, na který stejně chudý Čech nedosáhne. Romskému dítěti je veškeré vybavení na fotbal zajištěno jako sociální pomoc, normální Čech to nedostane. Koukám z balkonu na úřad, kde vydávají dávky, pracák. Přijedou v mercedesu, vyzvednou si dávky a odjedou. Sleduju to 20 let.“ (muž, 54 let, středoškolské vzdělání)

„Předsudky – každý, kdo vidí Roma, tak si myslí, že bere dávky a krade, což není pravda. Učím ještě tady na základní škole a učím tam tři Romy a jsou úplně v pohodě, mají jedničky, dvojky. Jsou prostě z klasické rodiny.“ (žena, 31 let, vysokoškolské vzdělání)

ÚSPĚCH

I za životními úspěchy a neúspěchy stojí prakticky vždycky úsilí jednotlivce. Úspěchy si přitom pojíme hlavně s pracovní kariérou, z čehož také plyne

přesvědčení, že by každý, kdo jen trochu může, měl pracovat, aby si případně zasloužil podporu státu, když to bude potřebovat. Pro část z nás (více vidím tento motiv ve vyprávění žen) je úspěchem mít dobrou rodinu a zvládat o ni pečovat. Připouštíme, že právě rodina je pro náš úspěch zásadně důležitá, bez ní bychom to měli mnohem těžší. Ale ostatní by měli i přes případnou nepřízeň osudu umět tento handicap překonat. Vedle práce je tedy důležitým doplňujícím kritériem životního úspěchu rodina (včetně třeba vnoučat) a případně celkový pocit životní pohody.

Ne všechno se ale točí kolem úspěchu. Ten je spojený spíše s celoživotním úsilím. **Pro aktuální situaci rozlišujeme, jestli se mi „daří“, nebo ne. To, že se mně osobně nedaří, přitom častěji připisujeme aktuální politické a ekonomické situaci.** Zejména politickou situaci nespojujeme negativně s celoživotním úspěchem, je spíše situační. Naproti tomu lidé, kteří vnímají, že se jim daří, hovoří o věcech, jež s aktuální situací nesouvisí. Popisují spokojenost svých dětí, zdraví či rodinu, nehlédě na vzdělání nebo věk. Ekonomická situace je důležitý, nikoli ovšem jediný faktor. Klíčové pro životní pohodu je samozřejmě zdraví, ale (více než si myslíme) také lidé okolo nás. Z různých výzkumů vyplývá, že lidé, kteří kolem sebe nemají dostatečnou podpůrnou síť, nebo se cítí osamělí, jsou se životem výrazně méně spokojení. A v tomto ohledu hraje nepřímou roli i důvěra v systém a stát.

Všemi příběhy jako leitmotiv prolíná otázka peněz. Ať už jsou to dávky, nezasloužené bohatství, měřítko úspěšnosti kariéry (častěji ovšem povzdech nad nedostatečným finančním ohodnocením), nebo skromnost, kterou je dobré předávat dětem. Zdá se mi ale, že i v našem kontextu jsou peníze vlastně zástupným tématem, které používáme proto, že jsou dobře pojmenovatelnou jednotkou. Přestože se může zdát, že lidem jde v první řadě o peníze, **mnohem více je za tímto příběhem touha po uznání** (Bourdieu, 1984). Chceme tím často jaksi neuměle pojmenovat, že si zasloužíme respekt za to, co jsme udělali, děláme nebo dělat budeme. **Chceme slyšet slova chvály a potvrzení, že jsme**

„Měřítka úspěchu? Vlastní uspokojení, vnitřní pocit, finanční ohodnocení. Přístup ostatních, že to nějak ocení.“ (muž, 39 let, středoškolské vzdělání)

„Určitě by bylo jednodušší, kdybych se narodila v rodině, která se snaží zvyšovat sebevědomí svých dětí.“ (žena, 29 let, vysokoškolské vzdělání)

„Obrovským darem je mít v životě blízké, kteří zůstanou, i když zrovna není situace růžová.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

„Psychická podpora rodiny měla pozitivní vliv na psychiku, největší práce leží ale na člověku samém, na štěstí se nedá spoléhat.“ (žena, 26 let, vysokoškolské vzdělání)

„Úspěchy jsem měla určitě pracovní, což je samozřejmě příjemné, ale určitě nejsem kariérní typ. Pro mě je důležitá rodina (...), největším úspěchem [jsou] moje dvě zdravé, chytré děti.“ (žena, 45 let, vyučena)

„Daří se mi dobře. Dobře spím, v práci nejsem ve větším stresu, zdravotní problémy zatím zvládám, dělám, co mě baví, a čas od času si můžu koupit něco, co mi udělá radost. Děti jsou zdravé a spokojené, prospívají ve škole, nejsou s nimi větší problémy, takže můj život opravdu je dobrý.“ (žena, 43 let, středoškolské vzdělání)

„Celkem se mi zatím daří, ale děsí mě zdražování elektřiny, plynu, potravin, léků, všeho. Politici jsou odtrženi od reality, se svými vysokými platy si nedovedou představit, jak je nutné denně šetřit, přemýšlet, co si odříci.“ (žena, 68 let, středoškolské vzdělání)

„Daří se mi. Mám zdravou milující rodinu, a to mi ke štěstí stačí.“ (žena, 26 let, vysokoškolské vzdělání)

„Důležité je, že jsme relativně zdraví, a tak snad toto divné období taky přežijeme. Hlavně aby válka zůstala za hranicemi, nešířila se nikam dál a nejlépe ze všeho velmi rychle skončila.“ (žena, 67 let, středoškolské vzdělání)

byli dost pilní. Nepotřebujeme poslouchat poučky, jak jsme se měli snažit víc – sami si myslíme, že o moc lépe to nešlo. Sami sebe totiž zpravidla vnímáme jako člověka, který se velmi snaží (tvrdě pracuje nebo by pracoval,

pokud by mohl), a zaslouží si tedy dobrý život. V důsledku pak naše názory odrážejí i skutečnost, jestli se nám uznání dostává, umíme si ho vysloužit, nebo tomu tak není. A samozřejmě také to, jestli máme pocit, že se nám uznání dostává od státu.

6.

DŮSLEDKY

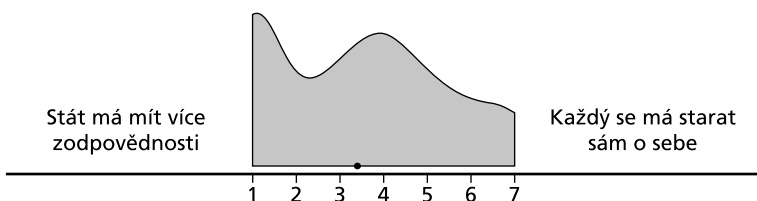
Samé povinnosti – nejistota a role státu

Se státem máme jeden problém: nevíme, co to přesně je. Samozřejmě, rozumíme tomu, že jsme jeho občané, že se rozkládá na jasně vymezeném (a shodou okolností nejkrásnějším) kusu planety. Ale když mluvíme o státu ve vztahu k našim životům, myslíme dílem zajištění a jistoty, které (ne)poskytuje, dílem přímo úřady a ještě jindy ztotožňujeme stát s politikou nebo přímo aktuální vládou.

Přestože počítáme s tím, že každý se má o sebe postarat pokud možno sám, od státu stále očekáváme, že bude fungovat jako poměrně spolehlivá pojišťovna pro ty, kteří pomoc potřebují, ale zároveň nebude omezovat jejich svobodu. Tahle představa je poměrně hodně rozšířená. Mluvíme o tom, že by stát měl být schopen zajistit důstojný život těm, kdo si to zaslouží, že by měl zajistit jejich základní potřeby.

„Jistoty, stát se o nás postará, to jsou vzdušný zámky. Kdo se o sebe nepostará, tak nic nemá. Když jsem neměla peníze, mohla jsem prodat byt po babičce, to mě zachránilo. Každý se musí postarat sám o sebe.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

Má se starat občan, nebo stát?

„Dle mého názoru je ‚péče‘ státu o občany v současné době dostatečná. Vždy se samozřejmě najde nějaká skupina, která se bude cítit nedocenená, ale kde jsou nějaká měřítka garantované péče? Stát má především zajišťovat vnitřní a vnější bezpečnost, základní zdravotní péči, vzdělání, komunikační propojení územních celků a jejich správu, zákony a finanční politiku včetně ekonomické prosperity státu a blaho svých občanů.“ (muž, 62 let, vysokoškolské vzdělání)

„Stát by měl lidem pomáhat a starat se o ně co nejméně, spíše by měl lidem umožnit co nejvíce se starat sami o sebe, tzn. snížení daní a poskytnutí co nejlepšího prostředí pro podnikání.“ (muž, 30 let, vyučen)

Jak moc téma rozděluje společnost:

Jak moc je podle lidí důležité:

Jak moc podle lidí vyvolává spory:

Zdroj: STEM

Dlouho jsem v tom paradoxu neuměl najít smysl. Jak je možné, že mám být zodpovědný za svůj život sám, ale současně že stát nedělá dost? **Odpověď**

Má se starat občan, nebo stát?

Kde jsou největší rozdíly: materiální zajištění

Shrnutí:

I přes dílčí kritiku státu v případě vzdělávání – stát by měl zajistit přístup ke vzdělání neohledně na výši příjmů rodin – jsou respondenti přesvědčeni, že by se lidé o sebe měli starat. Skupinami znevýhodněných, na kterých mezi respondenty obvykle panuje shoda, jsou důchodci a matky samoživitelky. Respondenti hovoří o cílené podpoře a kritizují plýtvání finančními prostředky.

Zdroj: STEM

spočívá v tom, co si představujeme pod slovy „důstojný“ a „základní“. Rozlišujeme zde dvě kategorie lidí. První je pro ty, kteří si pomoc nezaslouží, případně vychází z představy lidí, kteří si nemyslí, že by nějakou pomoc měli ve svém životě potřebovat, protože jsou zajištěni a tyto otázky se jich netýkají. Pak je „základní“ použito jako synonymum k „umožňuje přežívání“. Pro ostatní skupiny platí „základní“ = „důstojný“. Pro takové skupiny lidí by měl být stát schopen zajistit minimální výchozí standard. I když to možná neumíme přesně pojmenovat, **považujeme za standard situaci, kdy z příjmů postupně dokážeme svou životní úroveň (alespoň v mezích mírného pokroku) zlepšovat.** Zároveň můžeme odkládat peníze stranou na dárky, dovolené, nenadálé výdaje a možná i dlouhodobě spořit. Chceme mít jistotu, že tomu tak bude i v budouc-

nu, nebo mít jasný příslib, že této situace dosáhneme. Ztráta jistoty důstojného života nebo nemožnost jej vůbec dosáhnout je jedním z kritických okamžiků v našem přístupu ke státu a společnosti. I důstojnost, byť se dá třeba u pracujících vyčíst skrze v Česku už dost propracovaný koncept minimální důstojné mzdy (<https://www.dustojnamzda.cz>), je pojem tekutý. Liší se totiž v tom, zda člověk uvažuje v dlouhodobém horizontu celkové spokojenosti se životem nebo v aktuálním pohledu, jak se mu právě daří.

Pak tu je staré dobré „zasloužit si“. Některé prvky se prolínají předchozími úvahami, takže se omlouvám, že se budu částečně opakovat. **Kritika státu ze strany občanů vychází z toho, že v jejich vnímání ne vždy pomáhá těm správným lidem.** Existuje široce sdílené přesvědčení, že stát některým skupinám poskytuje nedostatečnou péči, a naopak jiným věnuje péči přehnanou (v podobě sociálních dávek), neodpovídající skutečným potřebám. Těmto skupinám by měl stát pomoc omezit, protože si ji „nezaslouží“ – tím jsou myšleni především lidé, kteří si to „neodpracovali“, případně kteří se dostatečně nesnaží si práci najít. **Pracovní aktivita je základním předpokladem toho zasloužit si státní pomoc.** Vyloučení jsou samozřejmě ti, kdo z jasně daných příčin, které sami neovlivní, pracovat nemohou (např. kvůli zdravotnímu handicapu, věku). Přitom zde v zásadě opět platí, že já a moje okolí si pomoc státu zasloužíme, a je smutné, že se nám jí ne vždy dostává, když ji potřebujeme. A na úkor nás ji dostávají jiní, kteří v „tom umí chodit“.

Pro většinu lidí je pochopitelně snadno představitelné, co by stát mohl dělat lépe. Většinou současný stav považujeme za samozřejmost, ale obáváme se, že

„Stát by neměl být charita pro jedince, kteří se snaží využít systém, aby přišli k penězům a nemuseli šáhnout na práci. Pár jedinců znám, kteří fungují s úmyslem nabrat půjčky a nesplácet, jelikož nic nemají, tak ví, že jim nikdo nic nevezme.“ (muž, 56 let, vyučen)

„Mluví o lidech, kteří jsou celý život na pracáku, nepracovali i seděli ve vězení (za devět let u města vím a znám hodně takových lidí), a přesto mají nároky na důchod, na hmotnou nouzi, a dokonce na příspěvky na bydlení.“ (muž, 32 let, vyučen)

„Určitě současní důchodci, celý život pracovali, aby teď nakonec neměli ani na zaplacení nájmu a energií. Mít dostupnější systém příspěvků pro své občany.“ (žena, 35 let, středoškolské vzdělání)

„Matky samoživitelky z důvodů péče o dítě a menší možnosti pracovní realizace, protože flexibilní úvazky, mimo velkých měst, příliš nefungují a nejsou žádané zaměstnavateli. Nemocní jsou limitováni na trhu práce i v některých případech v začlenění ve společnosti. Důchodci s nízkými důchody a minimem příležitostí k pracovnímu přivýdělku, většinou díky zdravotním komplikacím a absenci sociální sítě, kdy nemají příbuzné nebo rodinu, jsou nejvíce ohroženi, a stát by jim měl umět pomoci.“ (muž, 39 let, středoškolské vzdělání)

by to mohlo být horší, a problém státu vidíme v zásadě v tom, že svoji pomoc neumí dobře cílit. Pozitivní hodnocení péče státu velmi často souvisí s tím, že ji bezprostředně nepotřebujeme, a nesetkáváme se tedy s jeho byrokracií. Ale někdy i s tím, že nějakým způsobem dokážeme od konkrétní situace odhlédnout. Typicky tak, že uvažujeme v mezinárodním srovnání. **Pak na příkladech z oblasti zdravotnictví, sociálního zabezpečení, vzdělání, péče o bezpečnost, fungování justice či fungující a kvalitní infrastruktury ukazujeme, že se vlastně tak špatně nemáme.** Byť samozřejmě v běžné diskusi na každou pozitivní reakci umíme okamžitě najít negativní příklad. Tahle debata je příkladem našich obav: Máme se ještě docela dobře (samozřejmě ne všichni), ale pravděpodobně to bude horší. A tak sice máme víc lidí na vysokých školách, ale ti jsou veskrze hloupí. Máme dobrou infrastrukturu, ale neumíme stavět ani dálnice, ani vlakové koridory, které by se maximální povolenou rychlostí alespoň vzdáleně přiblížili civilizovanému světu. Justice funguje, ale jako zabrzděné boží mlýny, hodně pomalu. A tak dále a tak podobně.

Kritika pak nesměřuje primárně směrem ke státní správě, nýbrž k politické reprezentaci. To ona nedostatečně chrání zájmy občanů. Tyto zájmy jsou spojené se zachováním jistot důstojného života – ať už v tom, že si ho budu moci udržet, nebo že ho mohu dosáhnout. Právě moment, kdy je ztráta jistot natolik silná, že pro nás představuje osobní ohrožení toho, jak se máme, je určující. Nejistota je dnes spíše než s představou, že by stát některé konkrétní jistoty přestal garantovat, spojována především s nejistotou výhledu do budoucna a nestabilní ekonomickou situací a zdražováním.

Stát se pro značnou část svých obyvatel nedokáže ze špatného politického vedení vymanit, nedokáže v rozhodném okamžiku poskytnout dostatečnou péči ani ji dobře realizovat. To v důsledku vede k postupné ztrátě důvěry v celý

„Stát může téměř ve všech oblastech udělat pro své občany více, nicméně já zastávám názor, že se nám v ČR žije poměrně dobře. Měla jsem možnost procestovat část světa, poznat tamní kulturu, školství, zdravotnictví, přírodu, a jen ten, kdo se nezamyslí nad tím, jak se žije lidem jinde, může stát velmi drsně kritizovat (a že se tací lidé najdou).“ (žena, 31 let, vysokoškolské vzdělání)

„Myslím si, že stát je území, na kterém žijí lidé, a toto území spravují ti, co byli zvoleni, resp. mají spravovat. Jejich povinnost je vést politický systém státu tak, aby nebylo možno vymýšlet diskriminující zákony, které napomáhají zbohatnutí určité sorty lidí na úkor občanů. (...) Státní úředníci by se měli starat více o občany, protože jsou za to placeni.“ (muž, 56 let, vyučen)

„V této chvíli jistoty nejsou žádné, tato vláda tento stát totálně pohřbívá.“ (muž, 44 let, vyučen)

„Současnou situaci našeho státu hodnotím jako velice špatnou. Mám pocit, že životních jistot je daleko méně než dříve. Současná situace mluví sama za sebe.“ (muž, 81 let, středoškolské vzdělání)

„Jistoty?? Dnes bych řekla, že nejsou vůbec žádné, všechno je neskutečně drahé s porovnáním cen v zahraničí. Myslím si, že stát zkouší, co všechno český občan vydrží.“ (žena, 45 let, vyučena)

system státní pomoci, zajištění, bezpečí a jistot. Tento přístup je posilovaný mnohokrát zmíněným přesvědčením, že se pomoci dostává těm, kdo si ji nezaslouží, a na úkor potřebných.

Široká veřejnost nepocituje na rozdíl od expertů primárně krizi státu nebo fungování státní správy, ale krizi politické reprezentace.

„Je to marketingový tah, v nouzi vám pomůžeme, když se dostanete do úzkých, stačí se ozvat. Pomoc je extrémně složitá, nebo se vám vysvětlí, že pro vás ta pomoc není. Já o moc lidech nevím, kterým by stát pomohl.“ (žena, 27 let, vyučena)

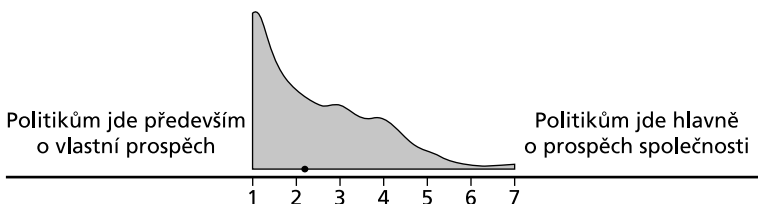
„Žádal jsem o příspěvky, na nic jsem nedosáhl, mám dvojčata kluky, hypotéku. Když máme výděly, tak na to nedosáhneme. Ti, co nepracují, to dostanou.“ (muž, 29 let, středoškolské vzdělání)

Krise reprezentace – vzdálená politika

Politika a politici jsou zpravidla jedním z důležitých motivů vyprávění o tom, jak vidíme svět mimo naše každodenní kontakty a vztahy. **Politici jsou v nějakém smyslu symbolicky v protikladu k našemu okolí, které známe a rozumíme mu, které má nějaký řád a lidé spolu dokážou přes dílčí rozpory vycházet.** To všechno politika v pohledu běžného člověka postrádá. Projevuje se to i v tom, že zatímco o své okolí chceme pečovat, cítíme se za něj zodpovědní, za politický stav země odpovědnost necítíme v podstatě vůbec. Je-li mé okolí do značné míry ostrov klidu, pak politika je součástí moře šílenství, které ostrov obklopuje.

Podobných motivů se v předchozích kapitolách objevila celá řada: jestli na něčem v naší zemi panuje shoda, je to distance, již je třeba si od politiky, politiků a politických stran držet. **S politikou si spojujeme svou aktuální situaci, zvláště pokud se zhoršuje, politiky považujeme za odtržené od světa**

O co jde politikům

„Politici řeší jen témata, ze kterých mají sami prospěch, tzn. takové, které je udrží u moci. Tím, že se potřebují udržet u moci, vycházejí vstříc skupinám, které jim za určitou podporu dají zase hlas.“ (žena, 47 let, vysokoškolské vzdělání)

„Myslím, že v místní územní politice se budou angažovat lidé, kteří opravdu něco chtějí změnit, je jim ta politika nejbližší. Je současný starosta málo aktivní? Však já ho mohu nahradit! To se mi líbí. Možnost jít k volbám by mohla být přeci jen využívanější, na druhou stranu ať sama volím, chápu i nevoliče, někdy vybírám jen z menšího zla, ne z nějakých extra sympatických politiků.“ (žena, 26 let, vysokoškolské vzdělání)

Jak moc téma rozděluje společnost:

Jak moc je podle lidí důležité:

Jak moc podle lidí vyvolává spory:

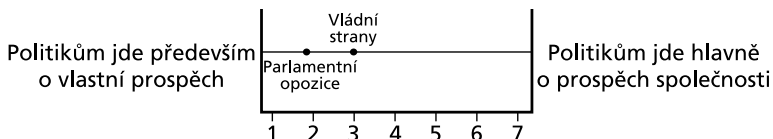

Zdroj: STEM

a problémů běžných lidí. To vede k tomu, že místo aby problémy lidí řešili, sami je (více či méně uměle) vytvářejí. Politikům nedůvěřujeme a až

O co jde politikům

Kde jsou největší rozdíly: politická volba

Shrnutí:

Problematicčnost štěpící linie „politikům jde o vlastní prospěch“ vs. „politikům jde o prospěch společnosti“ spočívá zejména v míře shody mezi voliči opozice i vládních stran. Politika je respondentům často cizí. Pokud není, je tomu tak téměř výhradně, mají-li ve svém okolí pozitivní příklady na komunální úrovni.

Zdroj: STEM

„Politikům celkově nevěřím, už hodněkrát se ukázalo, že předvolební sliby se neplní a že si z nás všichni politici dělají pouze legraci a zkouší, co český občan všechno vydrží.“ (žena, 45 let, vyučena)

„Mám pocit, že nejvíce chtějí politici řešit problémy běžných lidí vždy jen před volbami. Po nich je vše jinak, většinou. Před volbami slíbí, s kým by se nikdy nespojili, po volbách se rádi spojí, aby mohli vůbec vládnout.“ (žena, 43 let, středoškolské vzdělání)

na výjimky jsme celkem přesvědčeni, že většině z nich jde o vlastní prospěch, případně prospěch různých zájmových skupin. Není to situace nijak nová ani unikátní pro českou společnost.

Zároveň jsou to ale právě politici a političky, kteří zásadním způsobem, byť nepřímo, určují, jaká témata jsou důležitá. A skrze ně si pak

Graf 10

Důvody zapojení do politického života

Znění otázky: „Proč se podle Vás zapojují lidé do politického života? Z jakých důvodů jdou lidé do politiky?“

Zdroj: STEM pro CNN prima News, 9/2021, kvótně reprezentativní šetření dospělé populace ČR, n=1014

děláme představu o tom, jak společnost funguje. Jejich vliv ovšem vnímáme zprostředkovaně přes média, vyprávění běžných lidí nebo efekty různých politických opatření. V tom je jedna z komplikací politiky. **Protože lidé nakonec přijímají něco, co lze nazvat politickou komunikací, ale co je jen jednou částí politiky.** Ta je důležitá, protože si na jejím základě děláme názory, zároveň však v praxi politici často používají obrat: „Udělalí jsme to dobře, jen jsme nezvládli komunikaci.“ Jak to tedy je?

Jedním z důležitých aspektů politické komunikace je fakt, že jde o typ vyprávění, který mají konkrétní lidé pod kontrolou jen z menší části. Dnes se samozřejmě přibližují části svého publika prostřednictvím sociál-

ních sítí, ale větší zásah mají skrze média. A co je na tom (pro ně) horší, jejich vyprávění se ostatní snaží torpédovat, poukazující na úplně jiné aspekty příběhu, než které chtějí sami vyzdvihnout. Kromě komunikace výsledků se také více či méně intuitivně a úspěšně snaží rozbít představu politika jako vzdálené osoby, která dost možná se zlým úmyslem řeší věci, jež jsou složité. Politici nám dávají nahlédnout do svého soukromí, kde řeší stejné problémy nebo pijí stejné nápoje jako běžný člověk (často tomu tak skutečně je). Ale ani to není nic nového. Typickým příkladem byla za první republiky snaha přiblížit Edvarda Beneše občanům jako člověka s jinými zálibami, než je jen politika (což ve skutečnosti moc neplatilo). Výsledný obraz je však z větší části hodně zvláštní koláž, která posiluje vnímání politiky jako něčeho podivného, iracionálního a odtrženého od světa.

Nicméně jedním dechem dodávám, že rozhodně **nejsme semletí neúprosnou situací, se kterou neumíme nic udělat**. Oproti povšechnému hodnocení dokážeme rozlišovat mezi jednotlivými politickými proudy a osobnostmi. Na milost jsme ochotni vzít našeho (aktuálně) oblíbeného politika nebo stranu. Ti nás sice poměrně často zklamou, ale stále jsme ochotni hledat další možnosti.

„Politici nejsou jednolitá masa. Snažím se vnímat individuální osobnosti. Ale rozumím (...) směřování konkrétních stran a jejich zacílení na svůj ‚typ‘ voliče. Na úrovni kraje a města vnímám, že politici také akcentují témata, která jsou důležitá pro mě jako občana.“ (muž, 39 let, středoškolské vzdělání)

„Co si myslím o lidech, co se angažují v politice? Že je nelze házet do jednoho pytle. Někteří jdou do politiky jen proto, aby se mohli dobře zviditelnit a třeba na tom i dobře vydělat. Někdo jde do politiky z přesvědčení, že změní svět k lepšímu a někdo jde do politiky z toho důvodu, že chce skutečně dobro pro oblast, ve které žije a chce tam změnu. Ale těch si myslím, že je ve skutečnosti velmi málo.“ (žena, 67 let, středoškolské vzdělání)

„Myslím si, že politici řeší různá témata. Všechna jsou důležitá, některá důležitější a některá méně, jak pro koho. Pro mě důležité téma nemusí být důle-

žité pro někoho jiného. Politici se rozhodují podle většinového názoru, jaká témata řešit. Čím více občanů dané téma zajímá, tím více jej řeší.” (muž, 45 let, vyučen)

„Politici mohou řešit spoustu témat (...). Někdy svoje úsilí ale věnují (...) věcem, které jen občanům ztěžují život. Řeší především mediálně důležitá témata (...), energie a inflaci, ale mnohá jiná témata jsou upozaděna, protože chtějí v očích vypadat, že jim jde hlavně o blaho občanů. Co ale například nějaká hlubší a smyslnější reforma v oblasti zdravotnictví a vzdělávání? (...) Momentálně mám mnoho jiných starostí než sledovat aktuální politickou scénu a témata, která řeší. Mnohdy jen řeší, řeší a jednájí a výsledek nejde vidět.” (žena, 26 let, vysokoškolské vzdělání)

Část voličů se také typicky rozhoduje negativní volbou: sice nevím, co chci, ale jsem si poměrně dost jistý, co nechci. Výjimku také zhusta představují politici a političky na regionální či obecní úrovni. U nich máme častěji dojem, že řeší naše problémy a rozumí jim. S výjimkou velkých měst část veřejnosti nevnímá, že by šlo o „opravdovou“ politiku. V praktických problémech obcí zdůrazňujeme kompetenci je řešit, ideologická (nebo chcete-li „politická“) rovina v těchto úvahách nehraje příliš velkou roli.

Ostatně obliba neideologického pojetí politiky je poměrně velká. V tomto směru je jedno, jestli stát plánujete neideologicky řídit jako firmu, vesnici nebo skrze technologie nebo návratem ke kořenům a přirozenému řádu věcí (cokoliv to znamená). To posiluje i poměrně značná propojenost a složitost otázek, kterými se zabýváme a ze kterých se v konkrétních rozhodnutích často vytrácí tradiční pravo-levý střet, jenž byl pro období alespoň prvních dvaceti let po revoluci pro naši politiku (na rozdíl od jiných států) typický (Krivý – Bahna, 2013). Zároveň ale jde v řadě ohledů jednoznačně nepoliticky prioritizovat, kam napřít úsilí, protože našťástí řešíme úplně jiné úrovně problémů než chudší části světa (viz např. <https://copenhagenconsensus.com>).

Fakt, že je politické rozhodování složité, že často musíte v krátkém čase porozumět řadě poměrně subtilních problémů a do toho zohledňovat různé více či méně legitimní zájmy různých skupin, sice chápeme, ale v hodnocení politiky mu velkou roli nepřikládáme. Stejně tak raději operujeme s představou, že v politice existují dobrá a špatná řešení a že je jen problémem nekompetence politiků, když si vybírají ta špatná. Taková situace však nastává jen zřídka. I z toho pak plyne nejistota, jak vlastně může běžný člověk poznat, jestli politik vynakládá dostatečné úsilí a pílí na svou práci. A v čem se každodenně vůbec může odrážet.

Chci, aby náš hlas byl slyšet

Když jsem psal o tom, že hledáme uznání, nezmínil jsem, že **jednou z nedílných součástí uznání je pocit, že můj hlas je, byť třeba i zprostředkovaně, slyšet.** V politickém slova smyslu jde o to, že mě někdo reprezentuje, zastupuje mě a moje zájmy. V Čechách má takový pocit jen málo lidí. **Výrazná většina je na pomyslném kontinuu rozdělena mezi ty, kteří se cítí být zastoupeni alespoň zčásti, a na ty, kdo se necítí být zastoupeni vůbec.** Může se to zdát jako malá změna, ale v důsledku má velké dopady. **Zklamání z politické reprezentace spolu s pocitem, že můj hlas není dlouhodobě zastoupený, nejčastěji vede k nezájmu o politiku nebo dokonce k odmítnutí smysluplnosti účasti na politickém dění. Méně často pak k radikalizaci a hledání alternativ vůči stávajícímu politickému systému nebo současné nabídce politických stran a hnutí.**

I ti lidé, kteří se cítí zastoupeni částečně, nemají pocit, že by jejich hlas byl nějak slyšet, a někdy svou účast redukují na negativní volbu. V některých případech nabývají přesvědčení, že **jsou součástí rozumné menšiny, která je neustále ohrožovaná nesmyslnými požadavky a nátlakem jiných skupin.** Trochu anekdoticky, nezávisle na věku nebo sociálním postavení, **sami sebe vidí jako novodobé disidenty, kteří bojují za svou pravdu.** Kromě

zjevně jiného politického kontextu jde taky o klam: **konflikt není cílený proti nějaké silné moci, ale vzniká v soupeření různých (zpravidla) neuspořádaných světónázorů, kterých je typově několik, ale žádný z nich není dominantní.** I proto nikdo nemá celkově pocit, že by byl součástí většiny (v jednotlivých tématech ano, ale v nějakém „světónázoru“ už ne), nevidí, o koho by se mohl opřít jako o autoritu (tedy nejlépe politickou stranu), a trochu neví, koho má mít za spojence. Protože ten, s kým souhlasíte v otázce daní, může úplně jinak vidět konflikt na Ukrajině nebo otázku práv stejnopohlavních párů.

„Jak jsem psal, o politiku se nezajímám, takže si o nich nic nemyslím a je mi to jedno, protože jim podle mě jde jen o prachy, a ne o obyčejné lidi.“ (muž, 29 let, středoškolské vzdělání)

„Už jsem rezignovala, zajímám se čím dál méně. Bohužel se tomu nedá úplně vyhnout, ale člověk se snaží těch strašáků pojmout co nejméně.“ (žena, 45 let, vyučena)

„Je skoro jedno, kdo tam je. K posledním volbám jsem šla, teď bych si dala facku, nemám ráda politiku, nesleduju debaty. Je to boj, který nejde vyhrát.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

„Politici si myslí svoje, demonstrace je nezajímají, nechají lidi vyhulákat a stejně si melou svou. Já přeju lidem změnu, co by chtěli, ale tímto způsobem ji nikdy nedosáhnou. Dokud se nezmění celý politický systém od vlády až po posledního bezdomovce, tak se tady může hulákat akorát do větru.“ (muž, 56 let, vyučen)

Logickým důsledkem pak je, že **drtivá většina lidí vůbec neuvažuje o tom, že by se v politice (snad částečně s výjimkou té komunální) jakkoliv angažovala.** Sice uznáváme, že lidé jsou v politice potřeba, ale považujeme ji za místo, které vyžaduje velmi zvláštní náтуру: ostré lokty, silný žaludek. Máme smůlu, **slušní lidé v politice nemůžou vydržet** (ostatně, na každého

se něco najde), **chytří a šikovní lidé do politiky nepůjdou**. Není to jen deklarace. Nejen u nás, ale i v celé Evropě počet členů politických stran dlouhodobě klesá. V České republice má většina stran jednotky tisíc členů (přes 10 000 jich má u nás KDU-ČSL, KSČM, ODS a SPD, SOCDEM má přes 7000 členů, ANO, STAN, Piráti a TOP 09 v rozmezí 1000 až 3000). **Pro etablované strany je obtížné nejen mít vyšší stovky obecních a krajských zastupitelů, ale také získat desítky expertů a asistentů poslanců, senátorů, náměstků. Takže krize reprezentace se zcela přímo podepisuje i na personálních možnostech.** To intuitivně vnímáme a nejsme zarytými cyniky. Lidem, kteří jdou do politiky s čistými úmysly, fandíme. Jen si nemyslíme, že jich je dost, že tam můžou přežít a neumíme je rozpoznat. Z široké veřejnosti, v mnoha rozhovorech, které jsem zažil, sice zaznívá v různých podobách a variacích jasná diagnóza, stejně tak jasně ale následuje ohlušující ticho v hledání řešení. To může, zdá se, přijít postupně od samotných politiků a političek. Nikoliv ale v podobě jednorázového projektu, jehož timing je naplánovaný na dvouměsíční kampaň.

„Pokud je to člověk na správném místě a dělá pro celek, ne pro sebe, tak je určitě přínosem a fandím mu.“ (muž, 44 let, vyučen)

„Obdivuji, když do politiky vstoupí člověk, který opravdu chce něco změnit a jeho motivací není moc a peníze. Bohužel takových politiků moc neznám.“ (žena, 35 let, vysokoškolské vzdělání)

„Jsou lidé, kteří to dělají jen pro vlastní užitek. V lepším případě tito lidé využívají benefity svých pozic a reálně nekonají žádnou práci. V horším případě využívají své pozice k obohacení mimo zákon anebo šíření svého vlivu. Lidé, kteří to dělají upřímně a ze své dobré vůle, si velmi vážím. Nehledě na názorovou orientaci. Myslím si, že to musí být neuvěřitelně náročné, a to nejen časově.“ (muž, 27 let, vysokoškolské vzdělání)

*„Drtivá většina se politicky angažuje jen pro svůj prospěch a lidé, kteří nic víc ne-
umí (...). Opravdu málo lidí to dělá pro blaho všech, a ti bývají většinou přehlaso-
váni.“ (muž, 57 let, středoškolské vzdělání)*

7.

KLÍČOVÉ OBRATY NAŠICH VYPRÁVĚNÍ

Pokud přijmete základní tezi celého textu, tedy že **nejde jen o objektivní měřitelné podmínky jednotlivých lidí a že nejsme plně informovaní racionální aktéři, pak je myslím nyní na místě najít klíčové obraty vyprávění o společnosti. Nejen v tom, jak vyprávění skládáme, ale i co se děje, když se vyprávění setkávají nebo střetávají.** Se železnou pravidelností se tu objevuje, byť v různých podobách, několik společných prvků.

Konflikty

Prvním z nich je **představa, že konflikty uvnitř společnosti jsou stále výraznější.** Stojí za tím fakt, že možnost vyjádřit se má v demokratické společnosti větší skupina lidí. A tuto možnost také poměrně dost lidí využívá. Jestliže **demokracie dává prostor názory vyjadřovat, pak je to internet, který je dělá dostupnými pro ostatní prakticky v reálném čase.** Pravda, často ve zvláštní, pokřivené podobě. Dalším aspektem je dynamika vývoje společnosti. V minulosti byla rychlost změn, které dnes zažíváme, vlastní obdobím nestability, revolucí, přerodu společností. Dnes je **neustálá proměna určující charakteristikou doby, což samozřejmě věcnou diskusi neusnadňuje.** V důsledku tak není problém názor vyjádřit a publikovat, respektive informaci zjistit. Problém je v tom, jak získat pozornost pro svůj názor nebo jak rozlišit blábol od relevantní informace.

Jedním z důsledků pak je, že **nemáme příliš cit pro to, jak rozšířený nebo silný je postoj, který na internetu nebo v médiích vidíme**. Zastává jej sto, tisíc nebo sto tisíc lidí? I to poslední číslo přitom znamená „jen“ jedno procento české populace. Ale stejně je někdy naše intuice nesprávná klidně o řád nebo dva. Většina lidí, včetně politiků, má tendenci hodnotit zastoupení určitého názoru mezi lidmi podle toho, jak hlasití jsou jeho zastánci v médiích nebo nakolik se vyskytuje v jejich každodenním sociálním okolí (příčemž i různé sociální sítě vnímáme jako součást takového „okolí“).

Druhým přirozeným důsledkem **v době přetlaku informací je boj o pozornost**. Tady vítězí zejména postoje vzbuzující emoce (ať už štěstí, smutek, překvapení, strach, vztek, nebo znechucení). Ty si častěji zapamatujeme, přisuzujeme jim větší váhu a četnost.

Rozlišit relevantní a nerelevantní informace je poměrně obtížné zejména u nových témat, ve kterých se ve veřejném prostoru střetávají různé názorové proudy. Nemusí jít jen o velmi komplexní jevy, jako je klimatická změna, ale i o zdánlivě jasně uchopitelná témata, jako jsou třeba důchody. Také tam totiž **vstupuje do diskuse velké množství různých pohledů a expertiz**. Pokud si tedy vytváříme nějaký názor (a to děláme prakticky neustále), tak místo abychom dali dohromady argumenty, z nich utvořili dílčí názor a na různých názorech tvořili světonázor, děláme to přesně naopak. **Máme poněkud nejasný světonázor, z něj oklikou utvoříme názor na nějaký konkrétní problém a podle toho teprve selektujeme argumenty**. Dáváme přednost takovým vysvětlením, která sedí k našim názorům (nebo se nám to tak v kontextu konkrétní rozmluvy či situace alespoň zdá). Kontext ovlivňuje to, že **názory jednotlivců často nejsou konzistentní nejen napříč tématy, ale mohou se proměňovat v čase, podle toho, s kým si zrovna povídáme**.

Střety a konflikty ve společnosti tak probíhají na třech úrovních. První, kterou často ani neumíme pojmenovat, **vychází z prostředí, ve kterém se pohybujeme**. Jsou to základní ideové postoje, problémy, jež vidíme (nebo

také nevidíme) ve svém bezprostředním okolí. Mám na mysli **obecné otázky týkající se zásluh, spravedlnosti, nadějí do budoucna, důvěry, spokojenosti se životem**. Většinou jsou spíše součástí jiných dílčích vyprávění, přesto jsou určující pro jednotlivé názory. Druhou úrovní jsou **dílčí témata**, která jsou sice zdánlivě uchopitelnější, ale i tak poměrně komplexní, a jsou **zpravidla zástupnými symboly pro obecné postoje**. Je to výše daní, členství v Evropské unii, hodnota vzdělání, klimatická změna, ochrana památek, umělá inteligence atd. Stále jde o velmi **obecné problémy, které ale symbolicky umíme pojmenovávat a hovořit o nich**. Třetí úroveň jsou pak **každodenní drobné události nebo mikrotémata**. **Ta jsou zpravidla srozumitelná, vzbuzují emoce, dokážou poutat pozornost i třeba celý jeden den**, lze k nim snadno zaujmout postoj. Přestože si je za týden nepamatujeme, spotřebovávají notnou část našich kapacit. Těžko se vyjmenovávají příklady, protože ty známé, jako je pálení červených trenýrek prezidentem Milošem Zemanem, jsou speciální v tom, že na rozdíl od dalších nezapadly v propadlišti dějin. Zároveň některá z těchto mikrotémat **mají potenciál stát v základu širší veřejné debaty** a opravdu může být v momentě, kdy se objeví, obtížné rozlišit, zda takový potenciál mají.

Jak díky možnostem vyjadřovat názory, technologickému urychlení jejich šíření a různorodosti úrovní témat, která se ve veřejném prostoru objevují, má část lidí dojem, že konflikty jsou výraznější. Zdá se však, že **jsou různorodější, relevantní témata příliš komplexní a zástupných témat je nevyčerpatelné množství**. Charakter názorových střetů se tak spíše proměňuje, než že by byl intenzivnější.

Fragmentarizace

Druhou rozšířenou **představou je, že v důsledku nových konfliktů je společnost hluboce rozdělena**, a to nejspíš na dvě části. Ona sice v některých oblastech do určité míry rozdělená je, ovšem komplikovaněji, než se z většiny

vyprávění zdá. **Zároveň česká společnost není rozdělená nějak nesmiřitelně a hluboce.** Ta rozdělení se ukazují hlavně na specifických tématech, jež jsou srozumitelná a poutají silnou veřejnou pozornost, alespoň po nějakou dobu. Tato témata se pak stávají zástupnými bojišti pro spory hlubší povahy, které jsou však obtížněji uchopitelné.

Přemýšlení o české společnosti jako rozdělené na dvě skupiny je zavádějící a vede k chybným identifikacím situace ve společnosti a příčinám konfliktů. Zároveň posilování tohoto vidění zpravidla klade přílišný důraz na preciznost názorů a posiluje představu, že větší část veřejnosti zaujímá vyhraněný postoj. **To je spíše vlastností politických stran a hnutí, a i tak se nezřídka soustředí spíš na rozhodnost v určitou chvíli než na konzistenci v čase.** Jinými slovy, s kým se shodnu na otázce daňové progrese, nemusím se shodnout na podpoře Ukrajiny, Green Dealu, sňatcích homosexuálních párů, migraci atd. Ba co víc, na spoustu z těchto věcí nemusím mít vůbec názor, což přitom části veřejnosti nepřijde jako legitimní. Může mě víc zajímat, kdo vyhraje fotbalovou ligu, jak udělat bramborový salát, která kapela je nejlepší nebo co je moje srdcová značka piva. Nebo ani to ne a můj mentální prostor zabírá vyzvednutí dětí z kroužků, program rodiny na víkend, osmdesátiny dědečka, slimáci útočící na zeleninu na zahradě. **Společenský úzus ale vlastně říká, že je podstatnější mít názor na „velké otázky“.** Společnost je tak fragmentarizovaná v několika ohledech: na úrovni jednotlivých témat zpravidla nejsou dvě řešení nebo dva názory, mezi tématy nejsme konzistentní a utváříme různé koalice, názor si tvoříme s velmi rozdílným nasazením a zájmem, ale také hloubkou. **A konečně, je tu často značný rozdíl ve vyprávěních, která používají laici a která experti** (příčemž politika je specifický, ale velmi viditelný a důležitý typ expertizy).

Nesouhlas je samozřejmě přirozenou součástí společnosti. Diskusi a **hledání kompromisů tak brání jednak nedostatečná snaha chápat příčiny různých názorů** a rovněž skutečnost, že **často ani nejde o přímý argumen-**

tační střet, ale o důraz na rozdílné roviny problému, který řešíme. Ne-dochází pak tedy k dialogu, který by se mohl někam vyvíjet, ale k předkládání vybraných argumentů, případně k marginalizaci jiných dimenzí pohledu. **Důraz na různé dimenze současně odráží obecnější obavy a nejistoty, které ve svých životech dlouhodobě nacházíme.** Ukázkovým příkladem je třeba klimatická změna, respektive diskuse nad přijímáním opatření, jež pomáhají se s jejími dopady vyrovnat. Je to téma typické pro současnou společenskou diskusi: do značné míry abstraktní, vysoce komplexní a střetávají se v něm dvě důležité obavy – o budoucnost planety a životního prostředí a z ekonomických dopadů navrhovaných opatření. Tyto dvě obavy pak zakládají konfliktní postoj, přičemž střet je charakterizovaný spíš důrazem na jednu, nebo druhou dimenzi problému než čímkoliv jiným.

Důsledek pro praktickou politiku je zřejmý: **Českou společnost je mnohem užitečnější vnímat jako roztříštěnou na mnoho střípků.** Nejde o dva pevné neustále bojující tábory, kdy je vhodnou strategií přetlačit v každém jednom rozhodnutí ten druhý a neukázat žádnou slabost. Mnohem spíše než nesmiřitelný boj je pro Česko typické blokování různých rozhodnutí, **nejasnost v nastavování priorit, čehož důsledkem je paralýza.** Schopnost vyjednávat pomyslné koalice je tak naprosto zásadní kompetence, kterou zatím společnost příliš nehledá. V tom může hrát podstatnou roli otevřenější diskuse o příčinách a okolnostech, jež různé lidi vedou k různým postojům a jejich pochopení.

Změna

Jednou z univerzálních potřeb, jejichž naplnění hledáme, je **stabilita a alespoň částečná předvídatelnost**, která pokud možno vede k redukci rizik v našich životech. Nejlépe je vnímána situace, kdy riziko vymizí úplně, a určitý problém se tím ztratí ze slovníku našich vyprávění. **Pojetí stability se ale musí v dynamicky se vyvíjející společnosti nutně proměňovat.** Přinejmenším

část společnosti žije ve velké nejistotě z dopadů změn, respektive opatření, která se kvůli změnám přijímají. Je to ostatně znát i na slovníku, jež různí lidé používají, když mluví o tom, co nás čeká. Klíčovými slovy jsou hrozba, výzva, příležitost. **Spor pak spočívá v tom, zda se změna děje, zda jsou opatření adekvátní rozsahu změny a zda nepředstavují větší hrozbu než změna samotná.**

Právě v tom tkívá často rozpor mezi různými skupinami společnosti. A také alespoň částečně to vysvětluje, proč český stát reaguje až na situaci, která představuje okamžité ohrožení, přestože se na ni mohl připravit s menšími náklady předem. V **trojčlence velikost změny, náklady opatření a vnímaná priorita vůči jiným tématům** (tedy ochota vynaložit úsilí na její prosazení) **musí zejména u nepopulárních témat nastat příhodná konstelace**, jež rozruší blok, který společnost (zpravidla prostřednictvím politické scény) vůči změně staví. **Zachování statu quo je totiž ve fragmentarizované společnosti jediné zdánlivě přijatelné řešení.**

Zároveň je třeba říct, že v podstatě žádná změna není změnou pro všechny skvělou, často někomu může reálně uškodit, někdy dokonce uškodí v nějaké míře všem. **Skupina, která se cítí změnou ohrožena, pokud má nějaký politický kapitál a hlas, jímž může hovořit, dokáže v takový moment vyvinout opravdu velké úsilí k jejímu zablokování nebo úpravě.**

Oprávněné obavy ale mají ze změn také lidé, kteří mají pocit, že jejich hlas není slyšet. Ten se totiž opravdu často nepropíše do úvah expertů, kteří změny připravují. Expertní přístup se buď příliš soustředí třeba na ekonomické nebo právní hledisko, nebo je podmíněn tím, že experty jsou poměrně zajištění vzdělaní lidé, kteří se zkrátka s určitým typem problémů v každodenním životě nesetkávají. Nebo jim ve specifických případech určitá životní zkušenost (třeba péče o malé děti) zcela chybí.

A právě boj o (ne)změnu je často hnacím motorem pocitu, že je společnost čím dál tím víc rozhádaná. V proměňujícím se světě je takových

situací jednak docela hodně, vnáší do společnosti nová témata, jejich dopady jsou často prezentovány vyhroceně a zkresleně. Jejich součástí je spor o to, zda situace vůbec změnu vyžaduje, případně jak má být velká a jestli není někým nebo nějak zmanipulovaná. Zároveň se mění naléhavost, s jakou téma veřejnost vnímá.

V diskusi nezdídky zapomínáme, že **česká veřejnost i přes univerzálně kritický postoj dokáže ocenit fungování různých oblastí státu** (např. sociálního systému, zdravotnictví, bezpečnosti). Některé oblasti bereme jako samozřejmé a nehovoříme o nich. U jiných se hrozíme, že v budoucnu to tak být nemusí. To je často příčinou sporu, protože (zjednodušeně řečeno) se neshodneme, jestli je ohrožující změna (a tudíž je cílem situaci konzervovat), nebo neschopnost změnu přijmout a tím se na novou situaci adaptovat.

V celkovém pohledu ale můžeme říct, že většina změn, které jsou přijímány ve snaze snížit některá rizika, vyžaduje od jednotlivce náklad ve formě nějakého typu kapitálu, případně změnu návyků. Nemusí jít jen o okamžitý dopad, ale také o předpokládaný náklad v budoucnu. V tom se budou ke změně vždy stavět negativnější skupiny, pro něž je relativně víc v sázce, a také ty, kterým určitý typ kapitálu (třeba znalostní v případě digitalizace) schází nebo jím disponují v omezeném množství. **Veřejné mínění se v klíčových otázkách historicky měnilo pomalu.** Ať už šlo o volební práva žen, postavení homosexuálů, kouření, nebo délku pracovní doby a pracovního týdne. Dnes jsme ale jasně tlačeni klimatickou změnou, proměnou geopolitiky, zrychlujícím se technologickým vývojem **ke změně rychlejší, a to vytváří napětí ve společnosti.** Nemůžeme motor změny omezovat jen na momenty šoků a krizí, na které se neumíme připravit, a jsme pak odkázáni na improvizaci.

Veřejné a soukromé

Když přemýšlíme o budoucnosti, jde především o to, **či budoucnost to je. Jde-li o náš vlastní život, má větší část veřejnosti tendenci vidět věci**

spíše optimisticky. U našich dětí zpravidla věříme, že se nebudou mít hůř. **Ale když mluvíme o státu, pak obvykle propadáme skepsi.** Tento paradox, kdy **si značná část lidí svoji budoucnost nespojuje s budoucí kondicí země, ve které žijí** (respektive ji vidí výrazně skeptičtěji než budoucnost vlastní rodiny), se ve vyprávěních objevuje i v dalších podobách. A je jedním z ústředních témat našich vyprávění o společnosti.

Velmi podobně přemýšlíme o životním úspěchu a také o tom, jak se nám daří v současnosti. Větší část lidí se cítí být v celkovém pohledu v životě úspěšná, což výrazně častěji **připisuje vlastním zásluhám než okolnostem nebo rodinnému zázemí.** Hojně je zmiňováno i dosažení úspěchu nepříznivým okolnostem navzdory. Neúspěch je už vysvětlován trochu složitěji. Ve vyprávěních se objevuje reflexe vlastních chyb, ale **poměrně často také přisouzení neúspěchu vnějším faktorům.** Ať už jde třeba o rozpad partnerství či manželství, nebo o vnější vliv ze strany státu a společnosti. Tehdy lidé v příbězích zmiňují, že se jim nedostalo pomoci, když ji potřebovali, nebo se vůči nim stát zachoval vyloženě nespravedlivě, případně selhal (třeba tím, že nechal zaniknout velkou továrnu v regionu).

Vedle celkového pohledu na život lidé kladou zvláštní zřetel i na aktuální situaci. Pokud je špatná, pak je na vině nějaká (nezaviněná) okolnost nebo politika. Konkrétní vysvětlení se proměňuje podle aktuálního společenského kontextu. V době covidové pandemie zaznívala v rozhovorech kritika zmatenosti opatření proti šíření nemoci a velká nejistota, během roku 2023 zase dominoválo zdražování a nedostatečně sociálně citlivá politika vlády.

Podobně velká většina lidí deklaruje, že má velký zájem o své nejbližší okolí a pečuje o ně. Stejnou rozhodnost zároveň ve veřejném mínění sledujeme ve spojení s politikou, nicméně v přesně opačném gardu. **Značná část veřejnosti necítí žádnou odpovědnost za současný politický stav země.** Vychází to i z jazyka, který používáme pro oba rozměry. **Zatímco vlastní život a každodenní zkušenost dokážeme vysvětlovat, rozumíme jí, politika a otázky**

veřejného života jsou složité, komplexní a snaha uplatnit na ně intuici nabitou osobní zkušeností většinou selhává. Situace najednou nemají dobré a špatné řešení, mnohdy nejde o schopnost nebo neschopnost konkrétního člověka se dobrého řešení dobrat. V pozadí vyjednávání jsou často střety různých expertiz, ale také hodnot. Na rozdíl od všedního dne, kdy se snadno domluvíte, že dnes bude večere podle jednoho a druhý den podle druhého, je každý spor vnímán izolovaně a urputně. V titulcích článků pak neustále vidíme, že někdo bije na poplach a že je v sázce nic víc a nic míň než osud této země. I to je protiklad, který nějak zastupuje představa, že v osobním životě se na většině věcí domluvíme, kdežto v tom veřejném je tomu přesně naopak. Mezi pohledem laickým a expertním (často politickým) je jednak celá škála mezistupňů (protože i v expertním rozhodování velmi často upřednostníte řešení, které je bližší vaší osobní zkušenosti, a naopak laik sledující politiku může mít poměrně pokročilý vhled do jejího fungování) a jednak je rozdíl, jak takové expertní vyjednávání probíhá (divadelní terminologií v zákulisí) a jak je prezentované (na jevišti).

Zatímco v postoji ke změnám se střetávají různé společenské skupiny, v přemýšlení o veřejném a soukromém je velký rozpor na úrovni jednotlivců. Rozpojení těchto dvou sfér života vede u řady lidí k paradoxním rozporům: přestože nevěřím, že stát kráčí správným směrem, já i moji blízcí se hůř mít nebudou. Soukromé a veřejné jsou dva oddělené světy.

Ekonomické a sociální rozdíly

Z médií mám často pocit, jako bychom stále žili v příběhu o českém snu. **Český sen je v tomto případě menší bratr snu amerického: kdo se dostatečně snaží, skládá korunku ke korunce, úspěch se u něj jistě dostaví.** A přestože ekonomické a sociální rozdíly nejsou z globálního pohledu v České republice nijak obrovské, jsou dost velké na to, abychom mohli tento příběh českého

snu označit za přinejmenším trochu pomýlený. **Rozdíly mezi různými skupinami naší společnosti stačí na to, aby tyto skupiny vedly velmi rozdílné životy. A není možné nad tímto faktem mávnout rukou s tím, že jde o zaujatý levicový pohled.** Převládající vyprávění sice připouští, že rozdíly mezi lidmi přirozeně existují a že lidé nemají stejné výchozí podmínky. Ale to **není považováno za velkou systémovou překážku, kterou by vlastní aktivitou nebylo možné překonat.** Vlastní aktivita je pak v tomto vyprávění mylně prezentovaná jako poměrně **snadno osvojitelný návyk**, kterým je třeba disponovat ve skoro stejném množství nezávisle na výchozí sociální situaci. Bez přijetí faktu, že zejména ekonomické rozdíly výrazně přispívají k interpretaci různých společenských otázek, a tím i fragmentarizaci společnosti se v přemýšlení dál neposuneme.

Jistě, většině lidí se (i mezigeneračně) za posledních třicet let významně zvedla životní úroveň, na vnímání politiky to ale nemá zásadní vliv. Zároveň se i přes současnou krizi má česká společnost v širší perspektivě v průměru celkem dobře. Z jedné strany je škodlivé interpretovat situaci jako neudržitelnou a hrozící rozkladem společnosti, není však možné se ani spokojit s tím, že část obyvatel je ve velmi obtížné situaci.

Vliv ekonomických rozdílů se trochu paradoxně primárně nevztahuje na (relativně složité) ekonomické otázky, ale týká se spíše zástupně geopolitického směřování. A to ve smyslu, zda jít cestou další integrace se západní Evropou (případně jak), nebo budovat pozici mostu mezi Východem a Západem. Protože jde o složité koncepce, které se jednotlivcům obtížně představují, stává se zástupným symbolem tohoto sporu Evropská unie, případně i často diskutovaná nostalgie po reálném socialismu před rokem 1989. Ta totiž ve vyprávěních zpravidla vyjadřuje spíše frustraci ze současného stavu než touhu vrátit se do centrálně řízené ekonomiky a vlády jedné strany.

Nejde jen o rozdíly v postojích a názorech, ale také o to, **jak často a jestli vůbec se člověk dostává do obtížných osobních situací a jak jeho vlastní**

okolí reaguje na různé ekonomické otřesy. Obdobně to platí třeba pro schopnosti pracovat s počítačem, dostatek sociálního kapitálu, respektive pocit osamělosti. V důsledku se totiž lidé s různým vstupním kapitálem dostávají do úplně rozdílných životních situací, které jsou oboustranně obtížně představitelné. Sociální rozdíly jsou v nějaké podobě přítomné v každé společnosti a je nesmysl hledat cestu k jejich úplnému setření. Zároveň však bez toho, abychom o nich hovořili bez patosu nebo pohrdání, není možné v pochopení současné společnosti postoupit dál.

Důstojnost a uznání

Peníze nicméně nejsou klíč ke všemu. Byť **zejména v pracovním prostředí je u nás stále zvykem vidět hodnotu člověka v tom, kolik vydělává**, je to do značné míry zástupná diskuse. **Naší přirozenou touhou je především touha po uznání.** Ta se, pravda, výši výplatní pásky poměřuje snadno, ale je to jen jedna z cest, jak uznání vyjádřit. A v těch dalších, alespoň ve veřejném prostoru, jsme poměrně skoupí. Nejde přitom pouze o uznání jednotlivci, ale třeba také celým profesním skupinám. **Posílit pocit, že to, co v životě dělám, má smysl, někdo si toho všiml a umí to opravdu ocenit, je v dlouhodobé perspektivě důležité nejenom třeba v partnerských vztazích, ale i v poměrně velkých sociálních skupinách.** Opačným přístupem je výsměch, stigmatizace a pohoršení. Ve veřejném prostoru je pak součástí uznání také to, zda mám pocit, že za mě někdo mluví, zda je můj hlas zastoupený, je slyšet a někdo mi naslouchá. A dává mi tak příležitost vést důstojný život.

Je zajímavé, že napříč názorovým spektrem máme docela shodu na tom, co znamená „důstojný život“, byť to ne každý dokáže jednoznačně pojmenovat. Zkusil jsem z různých útržků sestavit jednotnou definici, která poměrně jasně ukazuje, proč se část populace necítí uznávána. Za důstojnou považujeme takovou situaci, kdy **jsme z příjmů schopni svou životní úroveň postupně (alespoň v mezích mírného pokroku) zlepšovat. Zároveň můžeme odkládat**

peníze stranou na dárky, dovolené, nenadálé výdaje a možná i dlouhodobě spořit. Chceme mít jistotu, že tomu tak bude i v budoucnu nebo mít jasný příslib, že této situace dosáhneme.

Výše uvedená definice se nicméně ve vyprávěních **vztahuje jen na ty, kteří si takovou situaci zaslouží** (především tím, že celý život pracují, pokud fyzicky mohou). Pro tuto skupinu by tu měl být především stát, jenž má důstojný život v případě potřeby zajistit. Asi není třeba zvlášť zmiňovat, že ve vyprávěních většiny lidí stát sice pomáhat dokáže, ale zpravidla těm, kteří si to nezaslouží. A to posiluje pocit zneuznání vlastní píce a aktivity určitých skupin společnosti. Problém je ovšem do značné míry v tom, že se veřejnost neshoduje, kdo do skupiny „zaslouží si pomoc státu“ patří.

Diskuse o zásluhovosti ale také poměrně efektivně funguje jako kouřová clona pro to, aby pozornost nebyla upřena na fakt, že pro část obyvatel této země je důstojný život přinejmenším obtížně dosažitelný, a to navzdory tomu, že pracují nebo v produktivním věku pracovali. To pak samozřejmě výrazně a oprávněně posiluje frustraci, která se přelévá do volebního chování nebo do celkové nedůvěry ve fungování státu.

Ostrov pohody v moři šílenství

Skoro každý z nás ve svém vyprávění o společnosti pojmenovává několik klíčových obrátů, byť nabývají mnoha podob, a také to, co z nich lidé vyvozují, se zhusta výrazně liší. Až můžeme získat dojem, že různí lidé hovoří o zcela nesouvisějících věcech. Pokud nebudeme mít možnost pochopit, co a hlavně z jakého důvodu jiní lidé říkají, je jednou z racionálních strategií považovat za rozumné jen ty, kterým rozumíme. Tedy skupinu, jež říká zhruba to samé. A ostatní jsou nerozumní, tedy hloupí. A hloupý člověk neškodí jen sobě, ale i svému okolí. Má to jeden podstatný následek: pocit ohrožení, s čímž jako přirozená reakce zároveň dochází ke spuštění obranných mechanismů v různých podobách. **Jedním z nich je izolace od velkého nepřehledného světa, jiným je vytváření**

protitlaku, který zpětně posiluje pocit ohrožení u jiných skupin. Může se tak velmi snadno stát, že se opevníme ve svém vlastním světě a usilovně jej budeme bránit. Mimo jiné i tím, že se budeme více či méně agresivně bránit a tím přispívat k roztáčení spirály nepochopení. Není pochyb o tom, že jsme na ni jako společnost už alespoň zčásti nastoupili.

Ve vlastním okolí z principu věci častěji vnímáme jako bezpečnější než neznámý svět okolo. To v zásadě platí jak pro vzdálenost geografickou, tak názorovou nebo expertní. Jednotlivé skupiny se pak liší tím, jak moc se tekuté přelévají z tématu na téma (zpravidla hodně), jak hodně ohrožující vnímají „ty druhé“ a v důsledku i do jaké míry věří ve fungování společnosti, respektive státního aparátu (a nejde tady o běžné brblání, kterým oplýváme skoro všichni).

Konflikty ve společnosti v tuto chvíli nesměřují primárně vůči demokratickému uspořádání nebo státnímu systému jako takovému (byť je taková úzká skupina poměrně viditelná), ale vznikají na půdorysu soupeření různých (zpravidla) neuspořádaných světónázorů, kterých je typově několik, ale žádný z nich není dominantní. Jsou modelově reprezentovány politiky a předávány skrze média. **I proto takřka nikdo nemá celkově pocit, že by byl součástí většiny. To řadu lidí vede ke správnému přesvědčení, že jejich kombinace názorů je menšinová, protože ve fragmentarizované společnosti se jen obtížně vytváří konzistentní většina.** Společnosti tak spíše než nesmiřitelný boj dvou barikád, které by měly jasné a napříč sférami života konzistentní názory, hrozí ustrnutí a promeškání období na důležitá rozhodnutí, plynoucí z neschopnosti komunikovat, natož dosahovat nezbytných dohod a kompromisů.

POLITIKA

Politika pro veřejnost představuje něco vzdáleného, podivného, co buď jen částečně, nebo vůbec neplní reprezentační, zastupitelskou funkci. Politici stojí symbolicky v protikladu k našemu okolí, které známe a rozumíme mu, které má nějaký řád a lidé v něm spolu dokážou přes dílčí rozpory vycházet.

Naproti tomu politici jsou jednoznačně součástí veřejného světa, mluví nejasným jazykem a politice jako takové se nedá věřit. Pozornost se přitom neupírá na stát nebo státní správu, ale na politickou reprezentaci. Nebo ještě lépe, **hlavním cílem kritiky je vždy vláda** (případně její premiér, je-li dost významnou osobností). **V tomto ohledu, nadneseně řečeno, značná část veřejnosti žije v představě „vládokracie“ spíše než demokracie.** Jemnosti ústavního systému spojené s dělbou moci, kontrolními mechanismy a setrvačností a dlouhodobostí implementace změn sice samozřejmě nejsou neznámé, ale běžný člověk většinou ve svém vyprávění nebere tyto aspekty příliš na zřetel.

Přes značné odcizení je politika jako taková velmi podstatnou součástí fungování státu a promlouvá do každodenních životů občanů. Nejen mediální vyjádření, ale celkové rámování agendy a témat jsou klíčovou součástí utváření veřejného mínění v prioritizaci témat, která společností nebo jejími skupinami rezonují, i pohledu, jak se k tématu stavět. **Samotný politický boj je pak – zejména komentátory – vnímán velmi utilitárně jako boj ne o ideje, ale o hlasy voličů.** Kandidát či kandidátka, respektive strany a hnutí se v této interpretaci stávají nikoliv nositeli myšlenek, o nichž se veřejnost snaží přesvědčit, ale spíš nádobou, která v rámci možností flexibilně pojímá témata, jež jí přinesou hlasy.

V tomto širokém slova smyslu zastupitelská demokracie nejen v České republice postupně ztrácí část své podpory, na které vznikala. Samozřejmě, stále velká většina lidí považuje tento systém za nejlepší možný, hlasitých zastánců ale rozhodně nepřibývá, spíše naopak. Do určité míry tak současná politika replikuje známý problém obecní pastviny. V něm jde o to, že více subjektů má k dispozici jeden zdroj (pastvinu), který může neomezeně využívat. Náklady přitom nesou všichni uživatelé dohromady. **Zde je oním zdrojem politická moc a nákladem důvěra. Ta má, alespoň v naší zemi, poměrně vysokou úroveň, ale jednoznačně vidíme, že zdaleka ne u všech obyvatel. Problém je, že přesně nevíme, kolik důvěry si můžeme dovolit odčerpávat. Nejde**

o akutní kritickou situaci, ale spíš o dlouhodobý proces, který by v kombinaci s výraznými zlomy mohl výrazně oslabit odolnost společnosti. Na stranu druhou pokládat dvě události týdně za ohrožení demokracie je myslím výrazně ku škodě věci, protože to otupuje schopnost veřejnosti rozlišovat podstatné a nepodstatné události.

8. ZÁVĚR

Proměna společenského klimatu ve vztahu k politice jistě není záležitostí tří měsíců a nejspíš ani tří let (pokud tedy mluvíme o změně k lepšímu). Je také naivní očekávat náhlou změnu politické kultury, ostatně problémy, které česká společnost prožívá, vidíme i v jiných zemích a jednoznačně jde o širší fenomén. Co ale postupně měnit lze, je tón našich vyprávění o tom, jak funguje společnost, politika a naše země. Akutní hrozbu nepředstavuje rozštěpení společnosti nebo absolutní mocenská převaha jedné názorové skupiny. **Skutečnou hrozbou je blokování jakýchkoliv změn, respektive hledání smysluplných kompromisů v jejich prosazování.** Kořeny různých názorových směřování jsou mnohdy jinde, než se intuitivně a dost možná i na základě racionálních konstrukcí domníváme. Společnost není zrovna stroj na racionalitu.

Podobně není příliš složité být citlivějším k ekonomickým a sociálním rozdílům ve společnosti, aniž by bylo nutné napadat důstojnost různých sociálních skupin. Jednou z nich jsou i politici a političky. Všeobecný odpor k této skupině dlouhodobě výrazně podryvá důvěru v principy zastupitelské demokracie. **Ve spojení s nedůvěrou v to, že se v této zemi bude dařit lépe všem, tvoří nepříjemný mix rezignace na veřejné dění a redukce demokracie na akt voleb.** Což, jak vidíme v jiných zemích, vede jen k prohloubení

problémů – a uprázdněné pozice nahrazují prvky, které mají blíž k diktaturám než k demokracii.

Ve veřejné diskusi by nebylo špatné ptát se více po příčinách různých problémů. Bez jejich pochopení a většího konsenzu společnosti můžeme dočasně různými způsoby odstraňovat symptomy, ale k podstatě problému, který část veřejnosti ani neumí popsat, se nedostaneme.

Možná se zde postupně otevírá prostor pro politické subjekty. Pro část voličů by mohlo být lákavé slyšet spíše popis příčin různých problémů a plán na to, jak dosahovat kompromisů, než nabízet novou obdobu starého nesmiřitelného politického střetu.

Změnit jen to, jak o věcech mluvíme, samozřejmě nestačí. Je to ale jeden z podstatných kroků, který není příliš často zdůrazňován. Proto jsem se ostatně v této eseji soustředil na to, **jak a za jakých okolností se rodí vidění světa a jak vypadá pomyslná aréna, v níž se tato různá vidění střetávají.**

POUŽITÁ LITERATURA

BOURDIEU, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

BOURDIEU, Pierre (1998). *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

BUCHTIK, Martin – EICHLER, Patrik – KOPEČNÝ, Ondřej – SMEJKALOVÁ, Kateřina – UHROVÁ, Jitka (2021). *Jedna společnost – různé světy: Poznatky kvalitativní studie o fragmentizaci české společnosti*. Praha: FES – MDA – STEM. Dostupné z: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/prag/18056.pdf> (přístup: 9. 12. 2023).

CARNAP, Rudolf (1968). *Problémy jazyka vědy: Výbor prací Rudolfa Carnapa*. Praha: Svoboda.

CASTELLS, Manuel (2002). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society, Clarendon Lectures in Management Studies*. Oxford: Oxford University Press.

CASTELLS, Manuel (2013). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.

DOSTÁL, Vratislav (2021). *Česká jízda*. Praha: Info.cz.

ECO, Umberto (2013). *Zpověď mladého romanopisce*. Praha: Argo.

FELDMAN, Stanley – JOHNSTON, Christopher (2014). Understanding the Determinants of Political Ideology: Implications of Structural Complexity, *Political Psychology*, 35(3), s. 337–358.

FERNBACH, Philip M. – VAN BOVEN, Leaf (2022). False polarization: Cognitive mechanisms and potential solutions, *Current Opinion in Psychology*, 43, s. 1–6.

GELLNER, Ernest A. (1998). *Language and Solitude: Wittgenstein, Malinowski and the Habsburg Dilemma*. Cambridge: Cambridge University Press.

HAMPL, Mojmír (2019). *Pro Čechy je nebe nízko: Pojdme chtít víc!* Praha: Grada Publishing.

HEATH, Joseph – POTTER, Andrew (2012). *Kup si svou revoltu!* Praha: Rybka.

HUCKFELDT, Robert – JOHNSON, Paul E. – SPRAGUE, John (2004). *Political Disagreement: The Survival of Diverse Opinions within Communication Networks*. New York: Cambridge University Press.

CHYLÍKOVÁ, Johana – BUCHTÍK, Martin (2016). Validity of the Construct of Right-Wing Authoritarianism and Its Measure in Post-Socialistic Region: A Case of the Czech Republic, *Journal of Social Research and Policy*, 7(1), s. 5–25.

KLIMEŠ, David (2020). *Česko versus budoucnost: Naše dnešní krize a jak z ní ven*. Praha: Vyšehrad.

KRIVÝ, Vladimír – BAHNA, Miloslav (2013). Mezi ideovou sebaidentifikací a expertním zarazením: Metóda latentných ideových typov, *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 49(2), s. 191–220.

KUNŠTÁT Daniel a kol. (2014). *25 let české demokracie očima veřejnosti*. Praha: Academia.

LATOUR, Bruno (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.

LAUDERDALE, Benjamin E. – HANRETTY, Chris – VIVYAN, Nick (2018). Decomposing Public Opinion Variation into Ideology, Idiosyncrasy, and Instability, *The Journal of Politics*, 80(2), s. 707–712.

LEVENDUSKY, Matthew S. – MALHOTRA, Neil A. (2013). The Effect of “False” Polarization: Are Perceptions of Political Polarization Self-Fulfilling Prophecies?, *Annual Meeting and Exhibition of the American Political Science Association*, 2(6), s. 1–34. Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/files/2014/01/fp_writeup_oct6_for_jop.pdf (přístup: 9. 12. 2023).

MARKOVÁ, Ivana (2007). *Dialogičnost a sociální reprezentace: Dynamika mysli*. Praha: Academia.

MARKS, Gary – ATTEWELL, David – ROVNY, Jan – HOOGHE, Liesbet (2021). Cleavage Theory, in: Riddervold, Marianne – Trondal, Jarle – Newsome, Akasemi, *The Palgrave Handbook of EU Crises*. Palgrave Macmillan, s. 173–193.

MARKS, Gary – WILSON, Carole J. (2000). The Past in the Present: A Cleavage Theory of Party Response to European Integration, *British Journal of Political Science*, 30(3), s. 433–459.

MASTROIANNI, Adam – LUDWIN-PEERY, Ethan (2022). *Things Could Be Better*. Dostupné z: <https://doi.org/10.31234/osf.io/2uxwk> (přístup: 9. 12. 2023).

MOSCOVICI, Serge (2000). *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Polity Press.

NEDBÁLKOVÁ, Kateřina (2023). *Pracovat*. Praha: Display.

PETRUSEK, Miloslav (1993). *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.

POSPÉCH, Pavel (2021). *Neznámá společnost: Pohledy na současné Česko*. Brno: Host.

PROKOP, Daniel – TABERY, Paulína – BUCHTÍK, Martin – DVOŘÁK, Tomáš – PILNÁČEK, Matouš (2019). *Rozdělení svobodou: Česká společnost po 30 letech*. Praha: Radioservis.

PROKOP, Daniel (2019). *Slepé skvrny: O chudobě, vzdělávání, populismu a dalších výzách české společnosti*. Brno: Host.

ROSLING, Hans – ROSLING, Ola – ROSLING RÖNNLUND, Anna (2018). *Factfulness: Ten Reasons We're Wrong About the World – and Why Things Are Better Than You Think*. London: Sceptre.

RUGGERI, Kai, et al. (2021). The general fault in our fault lines, *Nature Human Behaviour*, 5, s. 1369–1380.

SAVAGE, Mike – DEVINE, Fiona – CUNNINGHAM, Niall – TAYLOR, Mark – LI, Yaojun – HJELLBREKKE, Johs – LE ROUX Brigitte – FRIEDMAN, Sam – MILES, Andrew (2013). A New Model of Social Class?: Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment, *Sociology*, 47(2), s. 219–250.

STEM (2022). *Česká (ne)transformace 2022*. Dostupné z: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2022/09/STEM_projekt_final-report-CZ.pdf (přístup: 9. 12. 2023).

UHLOVÁ, Saša (2018). *Hrdinové kapitalistické práce*. Praha: Cosmopolis.

WEST, Emily A. – IYENGAR, Shanto (2022). Partisanship as a Social Identity: Implications for Polarization, *Political Behavior*, 44(2), s. 807–838.

RŮZNÁ VYPRÁVĚNÍ O JEDNÉ SPOLEČNOSTI

Martin Buchtík

1. vydání, Praha, prosinec 2023

Redakce a korektura Jiří Nedvěd

Sazba Jakub Tayari

Tisk Tiskárna DTS, Plzeňská 130/221, Praha 5, Motol

Vydaly

Friedrich-Ebert-Stiftung, e. V., zastoupení v České republice

Zborovská 716/27, 150 00 Praha 5

TEL: +420 224 947 076, WEB: prag.fes.de, FB: FESPrag

Odpovědná osoba: Jörg Bergstermann, ředitel

Masarykova demokratická akademie, z. s.

Hybernská 1033/7, 110 00 Praha 1

TEL: +420 608 903 336, WEB: masarykovaakademie.cz,

FB: [masarykova.akademie](https://www.facebook.com/masarykova.akademie), Instagram: [mdakademie](https://www.instagram.com/mdakademie)

Odpovědná osoba: Patrik Eichler, ředitel

978-80-87748-81-7 (tištěná verze FES)

978-80-87748-82-4 (elektronická verze FES)

978-80-88609-06-3 (tištěná verze MDA)

978-80-88609-07-0 (elektronická verze MDA)

Bezplatné exempláře mohou být objednány na adrese: fes@fesprag.cz.

Komerční využití není povoleno.

Představu o fungování společnosti si každý z nás vytváří z mozaiky rozmanitých vyprávění. Od anekdot po aktuální události, od pohádek na dobrou noc po představení nejnovějších technologií. Jsou jich desítky denně a každému z nás formují unikátní skládačku toho, jak rozumíme světu a kterým vyprávěním budeme v budoucnu naslouchat více a kterým méně. Jedním z dominantních vyprávění poslední doby je to o rozdělené, polarizované či rozštěpené české společnosti. Otázkou však je, jestli nám situaci okolo nás pomáhá porozumět, nebo ji spíše znepráhledňuje.

Na základě řady datových analýz v knize autor ukazuje, v čem je toto vyprávění pravdivé a kde se mýlí. Věnuje se vlivu současných fenoménů, jako jsou sociální sítě nebo zrychlující technologická změna, ale i důvodům, proč máme takové jednoznačné příběhy rádi a proč je potřebujeme. Analyticky rozebírá důležité konfliktní linie, jež hýbou veřejným prostorem, a hledá mezi nimi souvislosti. Dochází přitom k závěru, že jen málokdo z nás odpovídá učebnicovým prototypům názorově konzistentních liberálů, konzervativců nebo třeba socialistů. A že společnost je spíše fragmentarizovaná, rozbitá na střípky, než polarizovaná do dvou táborů. To má za následek, že se často můžeme cítit jako poslední ostrov racionality v moři šílenství.

Knihu pojmenovává sedm do značné míry univerzálních aspektů, které velmi často stojí v pozadí jednotlivých dílčích vyprávění a konfliktů současné české společnosti. Běžně o nich přitom diskusi nevedeme, zůstávají jaksi mimo běžná bojiště veřejné debaty. Schopnost jim porozumět nicméně pomůže rozlišit domnělé a skutečné obavy, rozdílnosti v každodenních vyprávěních, ale také pochopit krizi politiky, se kterou se bude naše společnost muset umět vyrovnat.

Více informací naleznete zde:

<https://prag.fes.de/>